

מסילת ישרים

2	הקדמת המו"ל	
3	הקדמת המחבר	
7	חובת אדם בעולם	א
17	ביאור מדת הזהירות	ב
19	ביאור חלקי הזהירות	ג
22	בדרך קניית הזהירות	ד
26	בביאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם	ה
29	ביאור מדת הזריזות	ו
32	ביאור חלקי הזריזות	ז
34	בדרך קניית הזריזות	ח
34	בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם	ט
36	בביאור מידת הנקיות	י
38	בפרטי מידת הנקיות	יא
50	בדרך קניית הנקיות	יב
51	ביאור מדת הפרישות	יג
54	בחלקי הפרישות	יד
54	בדרכי קניית הפרישות	טו
55	בביאור מדת הטהרה	טז
Error! Bookmark not defined.	בדרכי קניית הטהרה	יז
Error! Bookmark not defined.	ביאור מידת החסידות	יח
Error! Bookmark not defined.	ביאור חלקי החסידות	יט
Error! Bookmark not defined.	במשקל החסידות	כ
Error! Bookmark not defined.	בדרכי קניית החסידות	כא
Error! Bookmark not defined.	ביאור מדת הענוה	כב
Error!	בדרכי קניית הענוה	כג

מסילת ישרים

Bookmark not defined.		
Error! Bookmark not defined.	ביאור יראת המא	כד
Error! Bookmark not defined.	בדרכי קניית היראה	כה
Error! Bookmark not defined.	ביאור מדת הקדושה	כו
Error! Bookmark not defined.	הערות סופיות	

הקדמת המו"ל

ספר זה ככל ספרי, שראיתי שלפעמים אפשר להוסיף ולהאיר לספר של קדמון ולא להפוך את זה לספר שלי, אלא להשאיר את זה של המחבר, ולהוסיף מקורות לדבריו, ולהוסיף איך הגדולי מוסר למדו דבריו, וזה לא כאילו שאני מכריע בדבריו אלא כמביא, וכל לומד יקח את הדברים איך שהוא ירצה

ע"י דחו"מ (ח"א רמט) כל מס"י מתחילתו ועד סופו בנוי על היסוד זה של ביעור הרע שלא ישאר שום שמץ כל דהו מהרע וכל המדרגות המנויות הן דרגא אחר דרגא בזיכוד משמץ רע, והמשכיל בספריו יראה שספר מס"י הוא ספר כולל מכל הספרים שחיבר ויתכן שספרים שלמים כלולים בשורות ספורות במס"י ולו היה כותב ספרו בלשון של קבלה היינו מחליטים כולנו שכל הספר ועניניו הם עניני קבלה גדלותו של המ"י להוריד הענינים וקרבן ללשוננו עד שבלמדנו אותו אנו מדמים שיש לנו שייכות בזה ביכלתו [של הגר"ם] לחבר ספרי נודע ביהודה בלי שיעור אבל אין ביכלתו לחבר

אף דף אחד מספר מסילת ישרים (דחו"מ ח"א קט)

ע"י אור יחזקאל (אלול מב): טוב לראות דברי בעל המס"י שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו וחייבים הם לקרוע כל לב וכו'

ע"י אור יחזקאל יראה ומוסר לה: נפלא לראות כמה אפשר להתעורר מדברי הלוצאטו יתכן ללמוד קטע מסוים פעמים רבות וכל פעם להתעורר תחילה ולמצוא הרגשים חדשים ופנינים יקרים בדבריו ובכל מלה אפשר לגלות ענינים רבים ועמוקים.

ע"י אור יחזקאל תורה ודעת מג: למדתי קטע זה פעמים רבות אמנם כאשר האדם זוכה לסייעתא דשמאי מתעורר מחדש.

מסילת ישרים

הקדמת הרב המתבר זצ"ל

אמר המתבר, החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל¹, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה². על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו הדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני קריאתו אלא מעט, אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה³. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע⁴, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

ותראה, אם תתבונן בהוה ברוב העולם, כי רוב אנשי השכל המהיר והפקחים החריפים ישימו רוב התבוננם והסתכלותם בדרקות החכמות ועומק העיונים, איש איש כפי נטית שכלו וחשקו הטבעי. כי יש שיטרחו מאד במחקר הבריאה והטבע, ואחרים יתנו כל עיונם לתכונה ולהנדסה, ואחרים למלאכות. ואחרים יכנסו יותר אל הקדש, דהיינו, למוד התורה הקדושה. מהם בפלפולי ההלכות, מהם במדרשים, מהם בפסקי הדינים. אך מעטים יהיו מן המין הזה אשר יקבעו עיון ולמוד על עניני שלמות העבודה, על האהבה, על היראה, על הדבקות⁵, ועל כל שאר חלקי החסידות. ולא מפני שאין דברים אלה עקרים אצלם, כי אם תשאל להם, כל אחד יאמר שזהו העיקר הגדול. ושלא ידומה חכם, שיהיה חכם באמת, שלא יתבררו אצלו כל הדברים האלה. אך מה שלא ירבו לעיין עליו הוא מפני רוב

- מאיר המסילה -

¹ עי' דעת תורה (ח"ב ריח) שזה אחרי כל הש"ס.

² עי' עלי שור (ח"א עמוד פט): הנה ידיעות מפורסמות, כפי מדת פרסומן חסרה ההתבוננות בהן, ולכן אינן עוד בגדר אור אלא בגדר חכמה, והשפעה אינה נודעת להן עוד והשכחה רבה. וזה בנוי על דברי הדרך עץ חיים וז"ל: וזה תראה, כי שנים הם בתכונה אחת נבראו. שכל האדם, והתורה המשכלת אותו וכו', והוא דבר החכם (משלי ו כג) ותורה אור - אור ממש, ולא חכמה לבד וכו', ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש וכו', כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהנית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב וכו' וכנגדה שכל האדם עשוי כן, כי גם כן יש לו כח השגה רבה, אך כאשר יתלהט בכח התבוננות וכו', הנה על כן חוב הוא מוטל על האדם לשים עצמו להתבונן וכו', ואם היתה הידיעה רחבה ועומדת על לב בני האדם לא היו חוטאים לעולם, אך לא היה אפילו היצר קרוב אליהם ושולט עליהם וכו', ולהיות שהקדוש ברוך הוא רצה שהאדם יהיה בעל יצר, שיוכל להיות מנוצח או נוצח בשיקול אחד, לכן שם בהם הידיעה, אך סגורה כגחלת, ושתוכל להתפשט כשלהבת, והבחירה ביד האדם.

³ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה): עיקר יסוד הלימוד הוא להפנים הדברים תוככי הלב, שהלב לא יתכחש למציאת של ידיעותיו.

⁴ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תקמה): הטבע שהם המידות הרעות של האדם, הם משכיחים ממנו הדברים המפורסמים מלבנו.

⁵ נמנה כאן ג' דברים אהבה יראה ודביקות, וצ"ע אם זה ג' קוים של חסד דין רחמים, והדביקות היא רחמים. ועי' השל"ה (עשרה מאמרות מאמר שלישי ומאמר רביעי אות מב): וזה כוונתם ז"ל במסכת סוטה סוף פרק כשם (לא, א), ירא אלהים האמור באברהם מאהבה, עד כאן. וקשה הלא ירא כתיב, ואיך מפרשים הם מאהבה. אלא הכי פירושו, יראה הכתוב באברהם זו היראה היא מאהבה, כי מקודם העקידה לא זכה רק נגד אהבה פנימית, ועתה זכה ליראה פנימית דפנימית הבאה לאחר האהבה הפנימית. והא דאיתא שם גדול העושה מאהבה מהעושה מיראה, שזה תלוי לאלף דור וזה לאלפים, היינו מיראה ראשונה שלפני האהבה, והיראה של אחר האהבה היא הדביקות ממש בה' שנעשה מרכבה. והתחלת הדביקות מאהבה, על כן לא תמצא אהבה רק אצל שם יהו"ה.

מסילת ישרים

פרסום הדברים ופשיטותם אצלם שלא יראה להם צורך להוציא בעיונם זמן רב.⁶ ולא ישאר לימוד הדברים האלה וקריאת הספרים מזה המין, כי אם אצל אותם שאין שכלם כל כך דק וקרוב להיות גם⁷, שאלה תראה אותם שוקדים על כל זה ולא יזוו ממנו, עד שלפי המנהג הנהוג בעולם כשתראה אחד מתחסד לא תוכל לימנע מלחשוד אותו לגם השכל. ואולם תולדות המנהג הזה רעות מאד לחכמים ולבלתי חכמים, כי גורם שמאלה ומאלה יחסר החסידות האמיתי ויהיה יקר מאד למצוא אותו בעולם. כי יחסר מן החכמים למיעוט עיונם בו, ויחסר מן הבלתי חכמים למיעוט השגתם אותו, עד שידמו רוב בני האדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה ווידויים ארוכים מאד, צומות קשים, וטבילות קרה ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקמה. והחסידות האמיתי הנרצה והנחמד, רחוק מציור שכלנו. כי זה דבר פשוט, מילתא דלא רמיא עליה דאינש, לאו אדעתיה (שבועות מב ע"א)⁸, ואף על פי שכבר קבועים בלב כל האדם הישר התחלותיו ויסודותיו, אם לא יעסוק בהם, יראה פרטיו ולא יכירם, יעבור עליהם ולא ירגיש בהם. ראה כי אין דברי החסידות ועניני היראה והאהבה וטהרת הלב⁹ דברים מוטבעים באדם עד שלא יצטרכו אמצעים לקנותם אלא ימצאו אותם בני האדם בעצמם כמו שימצאו כל תנועותיהם הטבעיות, כשינה והקיצה, הרעב והשבע, וכל שאר התנועות החקוקות בטבענו, אלא ודאי שצריכים הם לאמצעים ולתחבולות לקנות אותם, ולא יבצרו גם כן מפסידים להם שירחיקום מן האדם, ולא יחסרו דרכים להרחיק מפסידיהם. אם כן אפוא, איך לא יצטרך להוציא זמן על העיון הזה לדעת אמיתת הדברים ולדעת הדרך לקנותם ולקיים. מאין תבוא החכמה הזאת בלב האדם אם לא יבקשנה. וכיון שכבר התאמת אצל כל חכם צורך תמימות העבודה והובת מהרתה ונקיונה¹⁰ שזולת אלה אינה נרצית ודאי כלל, אלא נמאסת ומתועבת, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות הוא מבין (דה"א כח ט)¹¹, מה נענה ביום תוכחה אם התרשלנו מן העיון הזה והנחנו דבר שהוא כל כך מוטל עלינו שהוא עיקר מה ה' אלהינו שואל מעמנו^{12,13}.

- מאיר המסילה -

⁶ עי' מס"י סדר ויכוח עמוד כב: מה שמצטרך לך לענין זה מצד לבך ומחשבותיך הידעת? ועי' עמוד כה: מצוה שכל מעשיך יהיו לשם שמים הוא כלל שאין לו פרטים כלל שאין צריך ביאור כלל שהכל יורדים לעמקו מיד בלי עיון ובלי לימדו כלל ועיקר.
⁷ גסי השכל הם אלה שלא מבינים עמקות.

⁸ תרגום: דבר שלא מוטל על אדם לא חושב עליו.

⁹ כאן אחרי אהבה ויראה בא טהרה ולא דביקות וצ"ע למה, ועי' לקמן הערה 10, ועי' לקמן הערה 16 ששם איתא טהרה וגם דביקות.

עי' הערות 16 17 שמשמע שטהרה היא כלפי מידות רעות, ודביקות כלפי מעשה מצות, וצ"ע

¹⁰ עי' עלי שור (ח"ב עמוד תרפה) שזה ה"לשמה" שבה.

¹¹ ז"ל הפסוק: ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד.

¹² עי' אור יחזקאל (אלול מב): כל פעם שאני מזכיר דבריו כאן חוששני מאוד מחומרת הדברים, ולכן הנני מוסיף ומתקן מעט, שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אך טוב לראות דברי בעל המס"י, שכל דבריו הם רוח הקודש ודבריו ברור מללו, וחייבים הם לקרוע כל לב, דכל עבודה שאינה תמימה וטהורה ונקיה אינה רצויה כלל לפי ה' ית' אלא להיפך נמאסת ומתועבת וכו'.

¹³ עי' שערי קדושה (חלק א שער ב) והנה ענין המדות הן מוטבעות באדם בנפש השפלה הנקראת יסודית הכלולה מארבע בחינות, הדומם והצומחת והבהמית והמדברת. כי גם הן מורכבות מטוב ורע, והנה בנפש הזו תלויות המדות הטובות והרעות והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תר"ג מצות התורה כנזכר לעיל בשער ראשון. ולפיכך אין המדות מכלל התר"ג מצות, ואמנם הן הכנות עקריות אל תר"ג המצות בקיומן או בביטולם, יען כי אין כח בנפש השכלית לקיים המצות על ידי תר"ג איברי הגוף אלא באמצעות נפש היסודית המחוברת אל הגוף עצמו בסוד (ויקרא יז יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ולפיכך ענין המדות הרעות קשים מן העברות עצמן מאד מאד. ועי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ"ב ה"א): האל

מסילת ישרים

היתכן שייגע ויעמול שכלנו בחקירות אשר לא נתחייבנו בהם, בפלפולים אשר לא יצא לנו שום פרי מהם ודינים אשר אינם שייכים לנו, ומה שחייבים אנו לבוראנו חובה רבה, נעזבהו להרגל ונניחהו למצות אנשים מלומדה¹⁴. אם לא נסתכלנו ולא עיינו מה היא היראה האמיתית ומה ענפיה, איך נקנה אותה ואיך נמלט מן ההבל העולמי המשכה אותה מלבנו¹⁵. הלא תשכה ותלך אע"פ שידענו חובתה. האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו. מאין יבוא הדבקות¹⁶ וההתלהטות בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו הדבקות הזוה. איך תטהר¹⁷ מחשבותינו אם לא נשתדל לנקותה מן המומין שמטיל בה הטבע הגופני. והמדות כולם¹⁸ הצריכות כמו כן תיקון והישרה. מי יישרם ומי יתקנם אם לא נשים לב עליהם ולא נדקדק בדבר דקדוק גדול.

הלא אם עיינו על הדבר עיון אמיתי, היינו מוצאים אותו על אמיתו ומטיבים לעצמנו, ומלמדים אותו לאחרים ומטיבים להם גם כן. הוא מה שאמר שלמה (משלי ב ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'²⁰¹⁹. אינו אומר אז תבין פילוסופיה, אז תבין תכונה, אז תבין רפואה, אז תבין דינים, אז תבין הלכות, אלא אז תבין יראת ה'. הרי לך, שלהבין היראה צריך לבקש אותה ככסף ולחפש אותה כמטמונים. הרי איפוא במה שמלומד לנו מאבותינו ובמה שמפורסם אצל כל בן דעת דרך כלל, און, הנמצא זמן לכל שאר חלקי העיון ולעיון הזה לא יהיה זמן. למה לא יקבע אדם לעצמו עתים לפחות להסתכלות הזוה, אם מוכרח הוא בשארית זמנו לפנות אל עיונים או אל עסקים אחרים.

הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ונאמר את ה' אלהיך תירא.

¹⁴ עי' ישעיה (כט יג) ויאמר אדני' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה.

¹⁵ עי' אור יחזקאל (אלול סב): היראה היא השגה רוחנית והרוחניות הם הרגשים דקים שאין בהם ממשות ולכן מטבעם יכולים לחלוף כשם שבאו אם לא ילחם תמיד למען ישארו הרגשים אלה בלבבו.

¹⁶ עי' לעיל הערה 9 10, והערה 5.

¹⁷ עי' לעיל הערה 10.

¹⁸ עי' לעיל הערה 5 ששם שורש כל המדות, וכאן כל המדות.

¹⁹ עי' מדרש משלי (פרשה ב): אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אמר ריש לקיש, אם אין אדם הולך אחר ד"ת, הם אינן הולכין אחריו. משל לאדם שיש לו פרקמטיאות, אם אין אדם הולך אחריהן אינן באים אחריו. לפיכך אמר שלמה, אם תבקשנה ככסף וגו', אלו דברי תורה שהן מחפשין ויורדין עד התהום. כך, אם אדם מחפש אחריהן ימצאם, שלכך נאמר, ודעת אלהים תמצא. דאמר ר' ירמיה, והלא כבר נאמר (דניאל ד, כב) ולמן די יצבא יתננה. אם צבא בדברי תורה, הקב"ה נותנה לו. דכתיב, כי ה' יתן חכמה וגו'.

²⁰ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה נב): להשיג יראת שמים צריך עבודה מתמדת ורצופה. עיי"ש (עמוד מב): כל שאינו מעמיק בבקשת יראת שמים אלא ניגש ליראה בהבנה פשוטה לא ישיגנה, וכולנו עמי הארצות בענינים אלו.

עי' אור יחזקאל (אמונה קנג): רק אחר שיטרח בזה כשם שטורחים מבקשי הממון והכסף יוכל להבין ולהכיר יראת ה', וזה מעיקרי עבודת האדם להשיג הרגש ביראת שמים, ואין זה מן הקלות, וחייב כל א' לטכס עצות היאך יוכל להגיע למדריגה שיהיה לו המשכה ליראת שמים.

עי' אור יחזקאל (יראה כ): כל החכמות שבעולם אפשר לרכוש בדרך אחרת, אבל יראת שמים היא הדבר היחידה שדרוש לכך יגיעה מרובה וחיפוש מעמיק כהשגת מטמונים וכסף.

מסילת ישרים

והנה הכתוב אומר (איוב כח כח) הן יראת ה' היא חכמה²¹, ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא ע"ב) "הן" אחת, שכן בלשון יוני קורין ל"אחת" הן. הרי שהיראה היא חכמה והיא לבדה חכמה²², וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה לדעת אותם באמת, ולא על צד הדמיון והסברה הכוזבת²³, כל שכן לקנות אותם ולהשיגם²⁴.

ומי שיתבונן במ יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיהשבו המתחסדים הטפשים, אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה, הוא מה שמשם רבנו עליו השלום מלמדנו באמרו (דברים י יב), ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולא אהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, לשמור את מצות ה' ואת חקתיו. כאן כלל כל חלקי שלמות העבודה²⁵ הנרצית לשמו יתברך, והם: היראה, ההליכה בדרכיו, האהבה, שלמות הלב, ושמירת כל המצות. היראה, היא יראת רוממותו יתברך שיירא מלפניו כמו שיירא מלפני מלך גדול ונורא, ויבוש מגדולתו על כל תנועה שהוא בא להתנועע, כל שכן בדברו לפניו בתפלה או בעסקו בתורתו.

ההליכה בדרכיו כולל כל ענין יושר המדות ותקונם. והוא מה שביארו ז"ל (שבת קלג ע"ג), מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב &), כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו, שתולדתה חזוק התורה ותקון אהוות המדינות.

האהבה, שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו, ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, ויקנא על זה וישמח שמחה רבה בעשותו דבר מזה.

שלמות הלב, הוא שתהיה העבודה לפניו יתברך בטוהר הכוונה, דהיינו, לתכלית עבודתו בלבד ולא לשום פנייה אחרת. ונכלל בזה שיהיה שלם בעבודה ולא כפוסת על שתי הסעיפים או כעושה מצות אנשים מלומדה, אלא שיהיה כל לבו נתון לזה.

שמירת כל המצות, כמשמעו, דהיינו שמירת כל המצות כלן בכל דקדוקיהן ותנאיהן.

והנה כל אלה כללים צריכים פירוש גדול, ומצאתי לחכמינו ז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרפת בהם לקנות אותם

- מאיר המסילה -

²¹ אור יחזקאל (מכתבים שכג): עיקר החכמה נקראת על צורת החכמה כי החכמה יוצאת ע"ד השכל וע"י המשכיל והמושכל הוא צורת החכמה והמושכל של יראה הוא באמת החכמה האמיתית, כי עיקר הכל אשר ה' שואל מהאדם הוא היראה.

²² ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ב דף סח): בגלל שמטרת כל החכמות היא להביא את האדם ליראת שמים חשיבות כל חכמה נמדדת לפי מדרגת היראה שמים שהיא מביאה את האדם, וכל חכמה שאינה מביאה לשלימות וליראת שמים אינה נכללת בגדר של חכמה.

²³ ע"י אור יחזקאל (יראה כ): לפי זה מובן למה איננו מבינים מוסר ויראת שמים כי ללא עיון גדול כל מושגינו והבנתנו רק בגדרי דמיון וסברא כוזבת.

²⁴ ע"י אור תורה (להגריא"ח אות מ): וכן מי שאינו עוסק בתורה נח לו להתפתות בעצת יצרו, שמראה לו על טוב רע ועל רע טוב שאין ידוע לו כל דבר מצוה בכל פרטיו, וכן בעונות, שבאמת הוא חכמה עמוקה כמו שנאמר, הן יראת ה' היא חכמה (איוב כח, כח), כמו שהאריך בזה החסיד בספר מסילת ישרים בדברים נפלאים, שבלתי אפשר לו לעמוד על עומק תחבולות רמיה של היצר הרע, אם לא על ידי התורה לכוון כל תנועותיו וכל דבוריו, ולשקול הכל בכל עת ובכל רגע על פי התורה.

²⁵ ע"י אור יחזקאל (אלול קנא): יש לשים לב שראש לכולם הוא יראת שמים כי מהיראה חייב לנבוע כל שלימות העבודה.

מסילת ישרים

על נכון, והוא מה שאמרו בברייתא, הובאה במקומות שונים בש"ס ואחד מהם בפרק לפני אידיהן (דף כ ע"ג), זה לשונו, מכאן אמר רבי פינחס בן יאיר, תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת השא, יראת השא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקדש, רוח הקדש מביאה לידי תחית המתים.

והנה על פי הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם עניני וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות אותו ומה הם מפסידיו, והדרך לישמר מהם. כי אקרא בו אני וכל מי שימצא בו נחת, למען נלמד ליראה את ה' אלקינו ולא תשכח ממנו חובתנו לפניו, ואשר חמרות הטבע משתדל להסיר מלבנו הקריאה וההסתכלות יעלה על זכרוננו ויעירנו אל המצוה עלינו וה' יהיה בכסלנו וישמור רגלנו מלכד. ותתקיים בנו בקשת המשורר האהוב לאלקינו (תהלים פו &), הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך, אמן כן יהי רצון.

פרק א – בבאור כלל חובת האדם בעולמו

יסוד החסידות²⁶ ושרש העבודה²⁷ התמימה הוא שיתברר ויתאמת²⁸ אצל האדם מה חובתו בעולמו²⁹ ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו³⁰.

- מאיר המסילה -

²⁶ עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב רלב): על אף שחסידות היא קרוב לסוף המדרגות של סולם ר' פנחס בן יאיר, עכ"ז בהתחלה צריך להציב בראש את המטרה לדעת ולהבהיר כי דרכי העבודה מגיעים אל החסידות והעבודה התמימה.

²⁷ אם לא נדע מה הם היסוד והשורש של עבודתנו ברור שלא התעסקנו בהם וממילא אינם בלבנו כלל (מכתב מאליהו ח"א עמוד 78).

עי' עלי שור (ח"ב עמוד שלח), שיש כאן ב' מהלכים בבנין האדם: א', יסוד החסידות, והוא שהחסידות הוא מהקומות העליונות בבנין האדם, וזה מושתת על יסוד חזק הנושא כל בנין. אבל העבודה התמימה יש לה שורש, שממנו יצמיחה אורגנית, אך מכוונות ברוחניותו של האדם, וכל צמיחה מתחילה עם שורש, כי רק מהשורש יונק הצמח את חיותו עד כדי הבשלת הפרי, הרי עבודה היא תהליך של צמיחה איטית ואורגנית באדם וקנין מעלות הוא ענין של לימוד וקנין הנהגות קבועות. וקנין מעלות הוא גדר של בנין לפי תכנית.

ולהבין שהעבודה תהיה בגדר צמיחה עי' רמב"ן דברים ו יג, ויהיה פירוש "ואותו תעבוד" לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדונו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבא מזה מה שאמרו (אבות ב יב) וכל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שאמרו (בראשית רבה ט ו), והנה טוב מאד, זו שינה, וכי שינה טובה היא, מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב (תהלים קמו ב) אהללה ה' בחיי אומרה לאלהי וגו'. היינו שהעבודה היא תהליך פנימי המתחיל בעבודת כעבד הקנוי ומגיע במשך הזמן להצמיחה עד לשם שמים. ומרמז הרמב"ן שאת העבודה צריך להתפיס בעצם החיות בגדר אהללה ה' בחיי ותצמח העבודה ביחד עם החיים וכחלק אורגני מהחיים.

עי' אור יחזקאל (אמונה קצד): ללא היסוד והשורש הנכונים כל תורתו פורחת באויר וכל מעשיו בגדר מלומדה ולכן סופו לריק ולבהלה.

²⁸ עי' אור יחזקאל (אמונה מו): ידיעה גרידא עדיין איננה מספקת לבנות עליה את עבודתו, על אף שהידיעה עצמה אינה נקנית בנקל, עכ"ז לא נשמת חובת עבודת ללא הוספה בירור ואימות, והוא לקרב הדברים בקרב לבו שיהיה פיו ולבו שוין וללא עמל וטורח השגת הבירור והאימות אין תקוה לאדם שיזכה להשיג הצלחתו בדרכי העבודה. ועיי"ש (עמוד נב) שירגיש בעצמותיו את יסודות חיוב עבודתו, ובירור זה דרוש שיהיה במנוחה אמיתית ויתבונן ויחזור ויתבונן ביסודות אלוורק כך יוכל לרכוש עצמו את יסודות האמונה.

מסילת ישרים

והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה'³¹ ולהנות מזיו שכינתו³³² שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים

²⁹ ע"י מכתב מאליהו (ח"א 316): כל אדם יודע שיש לו עולם ותכלית היותו בו ושמחוייב למלאות כל תכליתו. ע"י שבת דף קנב ע"א, כי הלך האדם אל בית עלמו, אמר רבי יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו.

ע"י אור יחזקאל (אלול קנט): ההכרה ביסוד זה היא תחילת עבודתו הרוחנית של האדם שכל מי שאינו מבורר ומאומת אצלו מה חובתו בעולמו נמצא תחת אחיזת עיניים של העולם הזה, וענין זו מטעה את עיניו. ועי"ש (דף רצא): שלזכות לעולם הבא לא יזכו אלא לאחר הבירור והאימות ומבלעדי זאת לא תתיכן זכיה בעולם הבא.

אור יחזקאל (תורה ודעת קכה): כדי לעקור את ההשרשה הראשונה לא מספיק לאדם שיעסוק בתורה ובמצוות אלא חייב לעשות פעולות מיוחדות לעקור את ההשרשות הקדומות וליצור בקרבו השרשות חדשות המנוגדות להבנות הקודמות, שחייב ליצור ידיעות ושרשים חדשים שכל תכלית חייו הם רק למען עולם הבא, וללא הכרה עמוקה זו אין מקום כלל שיזכה לחיי העולם הבא.

עיי"ש (עמוד קפז): רק על ידי הכרה, שהאדם נברא למען עולם הבא, יוכל להתגבר על תאות העולם הזה ומבלעדיה לא יוותר האדם בשום אופן על משיכתו ותאותו לעולם הזה.

עיי"ש (עמוד רט): אף לאחר שהבין שכל מהותו חיי עולם הבא, עדיין לא תושלם עבודתו שכיון שאין לו מושגים והבנות בחיי עולם הבא אף שיודע שזו עיקר מטרתו לא יטרח ל"כ להשיגה כי אינו יודע במה יזכה ומה יאבד כאשר לא ישיגנה וכדוגמת בן הכפר שלא הכיר בהנאות הנמצאות בכרכים אף שיאמרו לו שעיקר העונג נמצא בכרך אך כיון שלא הבינם והכירם לא ידאג שמא לא ישיגם ולכן צריך לצייר לעצמו חושית מה הם הנאות העולם הבא.

ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר צה): הדרך הראשית לזכות לחסידות ושלימות היא בירור ואימות יסודות העולם הבא וההרחקה מחשיבות עולם הזה כל זמן שתאות ורצון עולם הזה מושרשת בו יתכן ויעשה פעולות ויחשוב שמעשיו טובים ומביאים אותו לשלימות וחסידות ובאמת רק תאות עולם הזה מדריכה אותו בכל מעשיו.

עיי"ש (עמוד קסו): עיקר החסידות הנתבעת מאתנו היא שיושרו החסידות בקרבנו עיי"ש (עמוד רצא): זה לא רק למתחילים אלא אף העוסקים בחסידות ובעבודה השלימה מחויבים תמיד להשריש הכרה זו ולפעול על פיה, וכל זמן שלא מושרש בקרבו יסודות אלו הוא חי על פי טבעו וטבע של האדם מבקש רק חיי עולם הזה.

³⁰ ע"י דעת תורה (ח"ב עמוד ג): שעובד צריך שיהיה מבטו תיכף עם הפסיעה הראשונה לתכלית השלימות. וע"י שם (עמוד ריח): שמשמע שאם מבטו כך אפילו אם לא יבא לידי כל מעשה גם כן מקבל שכר כאילו הכל נעשה כי מבטו ומגמתו של האדם היא עיקר הכל. ע"י אור יחזקאל (אמונה קפ): כאשר נרגיל עצמו בעבודת החונן באמונה נזכה להתקרב אל ה' ית'.

³¹ מלה"פ ישעיה נח יד. וע"י זהר ח"א כו ע"א: ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אתמר ביה (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן דא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעייתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דבהווא זמנא אתמר במשה ובישראל (שם נח יד) אז תתענג על יהו"ה בענג דאיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן ואתקיים קרא (שמות טו א) אז ישיר משה וגו' שר לא נאמר אלא ישיר ואתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולאומין דעלמא עעכו"ם כגוונא דפרעה ומצראי דפרח בהון שחין אבעבועות אבל לישראל יהא ענ"ג.

תרגום: ומיד כשיצאו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבאותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", בענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ויתקיים הכתוב "אז ישיר משה וגו'", שר לא נאמר אלא "ישיר", ויתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולאומות העולם עובדי עכו"ם, כמו שפרעה והמצרים שפרח בהם שחין אבעבועות, אבל לישראל יהיה ענ"ג.

³² ע"י שער הכללים פרק ראשון: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להיטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית'.

ע"י שער ו פרק ח: מטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם. אמנם ע"י ביאורים של הלש"ו שלומד את הע"ח ש"א פ"א שתכלית בריאת העולם היא גילוי שמותיו, וזה מתקיים על ידי השפע של תענוג לצדיקים.

ע"י ברכות יז ע"א: מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. וע"י שבת ל ע"א: שמחים [חזרו מקבלת התורה] שנהנו מזיו השכינה.

מסילת ישרים

ע"י זהר ח"א קלז ע"א: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתנה לו בארץ ישראל הדא הוא דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה (בראשית כה כ) שהמתין לגוף בקחתו את רבקה בהכנסתה בגוף המזומן לו באותה שעה בהכנסתה בו אין תאוותם וכסופם אלא ליהנות מזיו השכינה וליזון מזיוהו הדא הוא דכתיב (שיר א ב) ישקני מנשיקות פיהו אמר רבי אבא ישקני יפרנסני שאין פרנסתן אלא ליהנות וליזון מזיוהו של מעלה אמר רבי יוסי סופיה דקרא מוכח דכתיב (שם) כי טובים דודיך מיין:

תרגום: החזרת הנשמה לגוף בשנת הארבעים שהמתנה לו בארץ ישראל. זהו שכתוב "ויהי יצחק בן ארבעים שנה", שהמתין לגוף. "בקחתו את רבקה", בהכנסתה בגוף המזומן לו, באותה שעה בהכנסתה בו, אין תאוותם וכסופם אלא להנות מזיו השכינה וליזון מזיוהו. זהו שכתוב "ישקני מנשיקות פיהו". אמר רבי אבא, "ישקני", יפרנסני. שאין פרנסתם אלא להנות וליזון מזיוהו של מעלה. אמר רבי יוסי, סוף הפסוק מוכיח, שכתוב "כי טובים דודיך מיין".

³³ ע"י דעת תורה (ח"ד קע): כל יתרון עולם הבא ותקונו הוא דווקא מן העולם הזה כיתרון האור מן החושך הנאת האור הנהו דווקא מן החושך.??

וע"י עלי שור (ח"א קנד): רבותינו בעלי המוסר מצאו כי כל שאיפת האדם מיומו הראשון ממש היא ליהנות בראשיתו הוא מתענג על דברים גופניים במשך התפתחותו מתרחבת השגתו בתענוגים. משחקים כבוד, רכוש, ואם בן עליה הוא הוא שואף יותר ויותר לתענוגים רוחניים עד המטרה האחרונה להתענג על ה'.

ע"י עלי שור (ח"ב שב): שמקשה שהרי כתוב לקמן בפרק יט אמנם ודאי שמי שמתכוון בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידיים לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו ולקבל הגמול אשר בעולם הבא לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה, כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו. אך הכונה האמתית המצויה בחסידיים אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה, ע"כ. ואם דווקא זוהי הכוונה הנכונה למה הציב הרמח"ל בתחילת הספר את היסוד שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' וכי מקום העדין הזה הוא העוה"ב והלא זוהי הכוונה שלא לשמה? אלא הרמח"ל לא נכנס כלל לענין הלשמה ושלא לשמה בתחילת הספר רק הוא קובע כי תכלית יצירת האדם הוא לעולם הבא וזאת עלינו לדעת מיד עם התחלת העבודה. ואם האדם היה בונה כל עבודתו על שלימותו בעולם הזה היתה נעלמת ממנו כליל נצחיות האדם והעבודה וזה העיקר הגדול. הגע בעצמך כל מחשבה דיבור ומעשה שלך נצחיים הם, הכל קיים לחסד או לשבט לעולם הבא. חלקו של אדם בעולם הבא נבנה מכל מה שחשב דיבר ועשה בעולם הזה.

ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ב קסט): אדם שהכין את עצמו לקבלת אותו השפע שואף מאו דלקבלו בהשתוקקות והנאה ללא גבול. השתוקקות זו מצויה רק באדם שאכן מבין את ערך הקדושה וסגולותיה הגדולות ועושה פעולות בימי חייו כדי לזכות בה, ובעולם הבא תצמיח שאיפתו זו את התוצאה בדיוק על פי מידת ההתוקקות שהרגיל את עצמו בה.

ע"י שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב עו): שמקשה איך זה חובתו אלא זכותו, אלא קמ"ל שכל תכלית חובת האדם היא להגיע לשכר ותענוג.

ע"י אור יחזקאל (אלול רפא): יסוד וראשית העבודה ליצור בקרבו הרגשים של עולם הבא והנאה מזיו השכינה וכל זמן שלא יצר בקרבו הרגשים וטעם בעולם הבא ממילא תאוותו היא רק חיי העולם הזה והרי נחשב בכלל מתיצב על דרך לא טוב ואינו בכלל המרוצים אליו ית' ואין לו כל תקוה לזכות לשלימות, ומשום הכי הכרחית היא השרשת תאוות העולם הבא כדי שתשכח מאתו תאוות העולם הזה כי אין נמצא אצל האדם ב' תאוות נפרדות ומשום הכי בשעה שהכניס תאוות העולם הבא בלבו אבד תאוות העולם הזה וכל עת שלא ישרשי זאת בקרבו ממילא תפעל תאוות העולם הזה, ותאוה זו כאשר תתמיד ללא תאוה מנוגדת לה כל מעשיו ינבעו מכח תאוות העולם הזה כי הרי הולך בעולמו וחשיב דיליה הוא לדור דור.

ע"י אור יחזקאל (אלול רמה): ידיעה בעלמא לא מספיקא אלא דרוש לכך בירור ואימות וביורור ביאורו שמנתח את הדברים זה כנגד זה ומברר אצלו את האמת, ואף בירור אין בו די אלא חייב לאמת את הדברים עד שיהיו פיו ולבו שוין.

ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר רו): כל מבטו ומגמתו חייבת לזכות לרצון ה' ית'.

עיי"ש (עמוד רנא): כפי שיש לו לאדם קשר להתקרבות אל ה' ית' כן יזכה בעולם הבא.

אור יחזקאל (מדות נב): כאשר יכיר האדם שכל חייו עבור עולם הבא אזי כל מדות הקנאה ותאוה וכבוד הממלאים את כל שאיפותיו ותקוותיו יתמעטו, שהסיבה לכל המדות נובעת מחמת שאיפת העולם הזה הממלא את חייו. עיי"ש (עמוד עו): הדרך לעקירת המדות הרעות היא על ידי השרשת אהבת העולם הבא בקרבו ומאיסותו בחיי העולם הזה. עיי"ש (עמוד קנה): ההנאה מזיו השכינה אינה רק בולם הבא שצדיקים זוכים ליהנות מזיו השכינה אף בעולם הזה שבשעה שזכרים הצדיקים למדת החסד בשלימותה שהיא מדה ממידותיו של הקב"ה הרי הם נהנים מזיו השכינה

מסילת ישרים

להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא³⁴, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה³⁵. אך הדרך כדי להגיע אל מחוץ הפצנו זה, הוא זה העולם³⁶. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ד &) העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא³⁷. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו³⁸, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי אמצעים אלה. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב ע"א), היום לעשותם ומחר לקבל שכרם³⁹.

בעולם הזהבזה שזוכים למדותיו של הקב"ה. עיי"ש (עמוד רנב): להגיע ליסוד העל ידי עשיית המצוות צריך לירד לעומק עשיית הצוות ושיהיה לו שייכות לפנימיות הדברים.

³⁴ עי' עלי שור (ח"ב עמוד תקסו): שמקום של התענוג על ה' הוא העולם הזה. כל מערכת האמת בנוי על היסוד כי תכלית האדם היא להיות איש אמת אף שמצד טבעו הוא כולו שקרים איפה נעוץ השקר שלו הוי אומר בגוף הנמשך להנאות גשמיות ועיקר שאיפת האדם בחייו הוא ליהנות ככל האפשר אם כן מבינים כי הפיכת ה"כולו שקרים" לאיש אמת מתחיל בזה שיתלמד בתענוגים להבחין איזה תענוג הוא אמיתי ואיזהו אינו אמיתי, וכנ"ל רק התענוג על ה' הוא התענוג האמיתי. וזה העבודה לעולם הזה לבחין בתענוגים להתאוות להתענוג על ה'.

והוא מקשר לזה ב' דברים מהרמב"ם: א', הלכות תשובה (פ"י ה"ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה.

ב', ספר המצוות להרמב"ם (מצוות עשה מצוה ג): היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. [המשך לשון הרמב"ם. ולשון ספרי לפי שנאמר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרש ונקרא האנשים כלם לעבודתו ית' ולהאמין בו וזה כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהב אותו וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלי ספק תדרש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה ולשון ספרי ואהבת את ה' אהבה על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ר"ל כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אוהב אותו עד שתדרש האנשים אליו].

עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"ב רלג): שכר עולם הבא הוא תוצאה מעצם עבודת האדם והמשך עבודתו שהעבודה עצמה היא השכר והעבודה מסלק את המונעים והמפריעים לדביקות בה' ית'.

³⁵ עי' אור יחזקאל (מכתבים רכא): כוונתו כי העולם הזה הוא חוצץ ומפסקת לאדם להרגיש את נועם מעשיו ליהנות מזיו שכינתו ית', אבל העולם הבא מוכנת בלי שום מפסיק לקבל הארת פניו ית'.

³⁶ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א נח): השלימות הוא הדביקות והוא להנאות מזיו שכינתו.

³⁷ עי' דחו"מ (ח"ג ט): כל הנסיונות הם איך שהוא מכוון כמדת הדפוס אשר ברא ה' בשבילו. עיי"ש (שם קמה): כל סוד עולם הזה כולו נסיון היינו שכולו בנוי על חלות הטעות של שליטת הטבע

³⁸ עי' שפתי חיים (אמונה ובחירה ח"א תמה): כל א' צריך להסתכל על כל מה שקורה לו בעולם הזה איך זה מתייחס לעבודת ה' ית'.

³⁹ עי' דעת תבונות שהוסיף ענין שזה מעשי ידי האדם עצמו, ויש על זה כמה דברי האריז"ל האם כדאי להביא?

מסילת ישרים

וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדביקות בו יתברך⁴¹⁴⁰,
והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג &), ואני קרבת אלקים לי טוב⁴³⁴². ואומר (שם)

- מאיר המסילה -

⁴⁰ עי' שערי קדושה (חלק א שער א): וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש ברמ"ח אברים ולהם שס"ה גידים המקשרים את האברים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון צנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבושו תוך רמ"ח איברים ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארובות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח אברים, ע"כ. היינו שהמקיים מצוה משלים האיבר הרוחני, והמבטל מצוה יחסר לו איבר הרוחני והוא בעל מוס, היינו שקיום התורה והמצוות משלימים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה.

⁴¹ עי' מכתב מאליהו (ח"ג 144): הדבקות הגמורה הרי היא ה"לשמה" השלם שאינה אלא ראיית האמת בפנים הלב ללא כל פנייות חיצוניות.

עי' אור יחזקאל (אמונה קכא): כל המצוות כולם הם עצות כדי להתחזק באמונה הולהגיע לשלימות. ועי"ש (עמוד רלג): היינו התענוג על ה' וליהנות מזיו שכינתו. ועי"ש (עמוד רלט): עיקר ההנאה הוא רק הנאה הרוחנית וכמ"ש החובות הלבבות שלנביאים גילה ה' שכר עולם הבא שכיין שיש להם טעם בחכמה יודעים ומבינים עונג רוחני.

עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף צ): רק אם יודעים את המטרה אפילו בתחילת הדרך אפשר להגיע לזה. ועי"ש (דף שז), שמביא לצרף לזה: קיום התורה והמצוות משלים את נשמתו של האדם ועי"כ דבק בהקב"ה נמצא כי מי שחסרה לו מצוה נחסר הוא מהדביקות בה', ועי' שערי קדושה (ח"א ש"א) וכמו שלבוש גוף האדם יעשהו האומן בתבנית איברי הגוף כן עשה הוא יתברך את הגוף שהוא לבוש הנפש בתבנית דיוקן הנפש ברמ"ח אברים ולהם שס"ה גידים המקשרים את האברים, ולהמשיך על ידם הדם והחיות מאבר אל אבר כדמיון צנורות, ואחר יצירת הגוף נפח בו נפש חיה כלולה מרמ"ח איברים רוחנים ושס"ה גידים, ויתלבושו תוך רמ"ח איברים ושס"ה גידים, של הגוף ואז פועלים איברי הנפש פעולתן על ידי הכלים שהם איברי הגוף כגרזן ביד החוצב בו, והראיה לזה כי לא יפעלו איברי הגוף פעולתם אלא בעוד הנפש בהם עין רואה ואוזן שומעת וכו', ובהסתלק הנפש חשכו הרואות בארובות ונתבטלו כל החושים מרמ"ח אברים.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א נח): תחילה דיבר על חובת האדם בעולמו שהוא התכלית שהוא עולם הבא, ואח"כ מוסיף עוד נקודה בחובת האדם חוץ מהנ"ל והוא להגיע אל מדרגת השלימות, והיא הדביקות בו ית' שעד כמה שהוא קרוב יורת אל ה' ית' באותה המדה הוא זוכה בשלימות וממלא בכך את חובתו בעולמו. ועי"ש (עמוד תנב): הדביקות הוא השלימות מכיון שכמידת הדביקות והפנייה אל ה' ית' כך מידת הארת פניו ית' אליו אשר משפיעה בו את שפעו ויוצרת בקרבו את השלימות.

עי' אור יחזקאל (תורה ודעת קה): מחשבת הדביקות בו ית' חייבת להיות המניע ללכ פעולות המצוות ולזה ודאי שנדרשת הכנה מיוחדת ומבלעדיה אינו חושב כלל אודות הדביקות וכל מצוותיו הם בגדר מלומדה

עי"ש (עמוד רנ): חייבים לעשות מעשים שתכליתן יהיו הדביקות וכל שמעשיו אינם מביאים לדביקות הרי הם מביאים אותו לר"ל להתרחקות מהקב"ה.

⁴² עי' אור יחזקאל (דרכי עבודה רפא): אין המצוות והמעשים עיקר עבודתנו כי אלו מוגבלים בזמן ובמקום אבל האמת כי עבודתנו היא הדביקות בה' ית' וזו עבודת הלב ואינו המוגבלת כלל ולכן לעולם אסור לו להרפות מעבודתו. ועי"ש (עמוד רעח): אמת אין הקב"ה מקפח שכר כל מצוה ומצוה אך הפעולות והמעשים שמביאים קורבה לקיום רצונו ית' הם העיקר.

עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תפז): ככל שנזכה בזמנים הקדושים (שבת ימים טובים ובעת התפילות שבכל יום) האלו להרגיש שאנו מתקרבים אל ה' ית' ודבקים בו כך יהיה לנו מושג גדול יורת בצורך ובחשיבות של העמל התמידי להתקרב אל ה' על ידי כל מעשה מצוה כי רק זהו הטוב האמיתי.

⁴³ עי' זו"ח (&): פתח ההוא יודאי ואמר ואני קרבת אלקים לי טוב וגו' ת"ח כד ב"נ אתקריב לאורייתא דאקרי טוב דכתיב טוב לי תורת פיך כדין אתקריב לקב"ה דאקרי טוב דכתיב טוב ה' לכל וכדין אתקריב למהוי זכאה כמד"א אמרו צדיק כי טוב וכד איהו זכאה שכינתא שריא עליה ואוליפת ליה רזין עילאין באורייתא בגין דשכינתא לא אזדווגא אלא בטוב דהא צדיק וצדק כחדא אזלין

תרגום: פתח אותו היהודי ואמר (שם עג) ואני קרבת אלהים לי טוב וגו' בא וראה כשבן אדם מתקרב לתורה שנקראת טוב נאמר (שם קיט) טוב לי תורת פיך אזי מתקרב לקדוש ברוך הוא שנקרא טוב נאמר (שם קמה) טוב ה' לכל ואז מתקרב להיות צדיק כמו שנאמר (ישעיה ג) אמרו

מסילת ישרים

כז), אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו'⁴⁴, כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות⁴⁵.

והנה שָׁמוּ הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך⁴⁶, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי, ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה⁴⁷, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם⁴⁸, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין שאמר שלמה (משלי ל ט), פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח

צדיק כי טוב וכשהוא צדיק שכינה שורה עליו ומלמדת אותו סודות עליונים בתורה משום שאין מתחברת שכינה אלא עם טוב שהרי צדיק וצדק הולכים יחד

⁴⁴ עי' שער הגלגולים (הקדמה כב): והנה הצדיקים גמורים כדוד המלך ע"ה ודניאל, הוצרכו להתבשר מאתו יתברך, שינוחו בעה"ב ולא יצטרכו לעונשים ולגלגולים האלה, וכמ"ש דוד המלך ע"ה לולי האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים וגו'. וכתוב אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו'. ונתבשר ע"י אביגיל הנבואה, באמרה והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וגו'.

⁴⁵ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תקעג): כל מצוה שאדם עושה היא בחינה שונה ונוספת של פנייה אל ה' ית' שעל ידה זוכה להתקרבות מסוימת ומיוחדת אל ה' ית' ולדביקות בו.

⁴⁶ דח"מ (ח"ג ריט): דווקא מהרע יצא הטוב, ודווקא מתוך הנסיון יבא השכר.

עי' מעלות התורה (&) וזה מרומז בפסוק ודברת במ בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דלכאורה נראה מיותר שהיה לו לומר ודברת במ בכל עת אלא שקאי על כל פרטי המניעות שיש לו לאדם כמ"ש בספר מסילת ישרים, יראה בכולם לעסוק בתורה ככל מה דאפשר

עי' דע"ת (ח"ג דף צב): המקום להתהוות גדול, המקום להתפשט, הנה זה רק על רפסודת[כך כתוב ולא הבנתי המילה] הרע, אם זה מקום להתגדל בו ולולא מציאות הרע לא היה לאדם מקום להתהוות גדול

⁴⁷ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג דף קכ): שזה מאבק תמידי הנמשך כל ימי חיי האדם עד יומו האחרון ובכל שעות היממה.

⁴⁸ עי' דח"מ (ח"ב קכה): רק דרך הנסיונות שהוא מידת הדין אפשר לזכות לעולם הבא, ואם רוצים לזכות בכל סוד עולם הבא בכל השלימות מוכרחים לעבור דרך כל סוד עולם הזה שהוא בכל סוד מדת הדין הגמור כולו רק יסורין קושי ועמל בתכלית ומזה זוכה לכל סוד העולם הבא. עי"ש (שם רא): כל בחינה וניסון הוא אם הוא מהמציאות האמיתית והראיה ע"ז אם עומד בפני הנסיונות.

עי' דעת תורה (ח"א דף קמה), שמש"כ (מלאכי ג ו) אני ה' לא שניתי טמון בו שה' הוא המצוי הראשון והמצאיות באמת, ואנו צריכים להדבק במציאות האמיתית וצריכים הרבה סממנים לתקנו, ועל זה נתנו תורה ומצוות שכולם הם דרכים כיצד להכנס ולהתהוות מציאות מסוד המציאות האמיתית, והוא הכתוב כאן שכל העולם כולו נסיונות לאדם, ואם יעמוד על עמדו ולא יזוז ממקומו אז הוא בחינת אדם הוא אדם הקשור למציאות, ואז אין שום דבר בעולם הזה יכול לשלוט עליו וזה בן עולם הבא. ועי"ש (ח"ב דף קיא): שמביא פירוש היעב"ץ לאבות (פרק ג משנה כג) שדרך ארץ בכאן כפשוטו מנהגו של עולם, זריעה קצירה שכיבה קימה בנין בתים אכילה שתיה ויתר מנהגו של עולם, יאמר כי לא ברא הש"י אלה הדברים כולם על מה שהם עליו, זולתי שיהיו נושאי התורה כי היא קדמה לעולם, כאומרו (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ואמרו במס' שבת (פט ע"א) במשה רבינו ע"ה שאמר למלאכים כתיב בתורה (שמות כ) כבד את אביך, כלום אב יש לכם תורה מה לכם. והוא מאמר התנא אם אין דרך ארץ אין תורה.

המצוות לא באו לסדר מנהגו של עולם אלא כל הבריאה כולה נבראה בעיקר לשאת את התורה, היינו אחרי שיש מצוות של כבוד אב ואם נחקק בבריאה מציאות של אב ואם כדי לקיים התורה, וכל הבריאה הטפלה לתורה ומצוות. ועי' במן שנאמר (שמות טז ד) למען אנסנו הילך בתורתך אם לא, ופי' רש"י אם ישמרו מצוות התלויות בו של איותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט. היינו שתכלית המצוות הוא ענין הנסיון שיש בקיום המצוות. לפני היעב"ץ מובנים שכל הבריאה היא נסיונות שמתנסה האדם תמיד בשמירת המצוות, ולכן אפשר לקרא לעולם הזה עולם הנסיונות. ועי' מדרש (שמות רבה לא ג) אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס.

עי' דע"ת (ח"ה א' דף רי): סוד כל הבריאה הכולה היא רק כדי לעמוד בנסיון. עי' דע"ת (ח"ה ב' דף קיא): היינו שכל עניני העולם טעות וכולם בגדר הסתר פנים.

מסילת ישרים

מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור⁴⁹. ואם יהיה לבן חיל וינצח⁵⁰ המלחמה מכל הצדדין⁵¹, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו⁵² ויצא מן הפרוודור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו⁵³.

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם⁵⁴. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול, כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו⁵⁵. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו⁵⁶, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו⁵⁷. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות⁵⁸ כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (חגיגה יב ע"א), כיון שראה הקדוש ברוך הוא אור שגנזו לצדיקים, שמה, שנאמר (משלי יג ט) אור צדיקים ישמח. ובענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צב ע"ב &), אמר רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו⁶⁰⁵⁹.

- מאיר המסילה -

⁴⁹ ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר קמג): רק אפשר לזכות להנאות מזיו שכינתו כאשר הוא עומד בנסיגות.

⁵⁰ ע"י אור יחזקאל (דרכי העבודה קלד): השגת ה' והדביקות בו היא רק כפי יכולתו להתגבר על הנסיגות.

⁵¹ ע"י עלי שור (ח"ב רלד): היינו כאשר אדם מברך ברכה בפני חילונים הוא מתבייש ולכן אומר בשקט, וכאשר מברך בפני צדיקים מברך בקול רם כדי שיחשיבוהו לצדיק???

ע"י אור יחזקאל (מכתבים מה): הביא על זה ר' יונה על אבות פ"ד מכ"ד: בנפול אויביך אל תשמח שגם לצד השני הסכנה להכשל בפח החנופה.

⁵² ע"י דע"ת (ח"ב דף קצג): שמביא מדעת תבונות שכל זה אפשר לתקן הכל על ידי חכמה, אפילו אדה"ר היה יחודו ית' מתגלה עליהם מצד עצמם. וע"י עלי שור (ח"ב עמוד נח): תמימות בהתמסרות לתורה ומצוות כלי מלא ביראה ועמידה בנסיגות זוהי שלימות.

⁵³ ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר קעג): עיקר הגדלות תלויה רק במדת עמידתו בנסיגות ואין הגדלות קשורה וכרוכה בכמות המעשים ואיכותם.

ע"י אור יחזקאל (מדות כד): יסוד עבודת האדם להיות תמיד במצב מלחמה עם יצו כי זו כל הצלחתנו בעולמנו לעמוד במלחמה.

⁵⁴ ע"י דעת חכמה ומוסר (ח"ד עמוד ש): מוסכם בפי כל שהוא ענין של קבלה אמנם כן הוא שכל הקבלה בנויה על יסוד זה, אבל מי לא יראה סוד גדול זה בחוש אם רק יתבונן בעינא פקיחא בהטבעת הבריאה כיך שכלה משועבדת לאדם.

ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת רד): היינו כאשר האדם מתבונן בבריאה וממנה לודם להכיר את בוראו, הרי הבריאה משמשת אמצעי לאדם להתעלות וע"ז אף כל העולם כולו מתעלה.

⁵⁵ ע"י מכתב מאליהו (ח"ג 313): כל אדם ואדם אחראי בעד חרבן כל העולם כולו. וע"י דח"מ (ח"ב לז): האדם הוא המניע והמנהיג את כל הבריאה כולה משום שזהו הסוד הגדול של עצלם אלקים.

⁵⁶ ע"י שפתי חיים (מועדים ח"א דף צח): שמביא על זה (בראשית ג יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיך, ועי"ש (דף קנה) שהביא סנהדרין לז ע"א: נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא.

⁵⁷ ע"י אור יחזקאל (דרכי העבודה רעג): היינו מאחר שעולם הזה הוא בריאה רוחנית ורק נתון תחת מלבוש גשמי ולכן שייך להתעלות רוחנית בו.

⁵⁸ מכתב מאליהו (ח"ד 206): כשם שזה עילוי גדול לנברא כשאדם מגלה כבוד שמים על ידו כך חסרון הוא לנברא כשנגרם על ידו תרעומת והסתר פנים.

⁵⁹ ע"י חדושי אגדות למהר"ל (ח"ד עמוד קו) דבר זה דבר מופלא בענין האבנים, מצד שיעקב הוא מאחד את כל ישראל ועל ידו הם גוי אחד בארץ, שעל ידו נקראו ישראל והם עם אחד, וזה

מסילת ישרים

והנה על העיקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (קהלת רבה ז יט) שאמרו, זה לשונם, ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז &), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי.

כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום וזמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר, והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוזדור, כמו שאמרו ז"ל, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (ע"ז ב ע"ג), מי שמרח בערב שבת, יאכל בשבת (&). העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (קה"ר א &), וכאלה רבים על זה הדרך.

ותראה באמת שכבר לא יוכל שום בעל שכל להאמין שתכלית בריאת האדם הוא למצבו בעולם הזה⁶¹, כי מה הם חיי האדם בעולם הזה⁶², או מי הוא ששמה ושליו ממש בעולם הזה. ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בנבורות שמונים שנה ורהבם עמל ואון (תהלים צ &). בכמה מיני צער וחלאים ומכאובים וטרדות, ואחר כל זאת המות. אחד מני

מורה כי יעקב ראוי לאחדות. ודבר זה מצד מעלת יעקב אשר היה נבדל מן הגשמי, וכל דבר שהוא נבדל הוא אחד. ולפיכך ישראל שהם עם אחד בלתי מחולקים אינם אחדים רק מצד שיצאו מן יעקב, ולפיכך נקראו על שמו שהוא אחד. ועוד מצד כי יעקב בפרט [מיוחד] לאחד ולקשר הכל, כי אברהם הוא האב הראשון ויצחק הוא האב השני ויעקב השלישי, ואין הראשון גם השני מיוחד לאחד ולקשר הכל רק השלישי, כי הוא מכריע בין השנים המחולקים והוא מכריע ביניהם ומאחד את המחולקים. לכך יעקב בפרט הוא מאחד ישראל לעם אחד, לכך נקראו על שמו ישראל. וכאשר בלילה ההוא הגיע יעקב אל מעלתו הגדולה הזאת, ולפיכך אמר כל אחד עלי יניח צדיק את ראשו, כי כל אחד מצורף אל אותו שהוא אחד שהרי הוא מאחד הכל אליו ולכך אמר כל אחד [עלי] יניח צדיק את ראשו, ולכך כולם נעשו אחד. וכמו שכל ישראל מצטרפים אל יעקב שנקרא ראשית כאשר כולם אחד לגמרי, היה מריבה [ביניהם] שכל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, כי מצד שכלם שייכים אליו ולא היחיד בלבד היה אומר כל אחד עלי יניח צדיק את ראשו, ולפיכך מסיק רבי יצחק שכולם נבלעו באחד שהם מצטרפים אל הדבר שהוא אחד, כי ישראל הם אחד ומצד הזה מצטרפים כולם אל יעקב מצד כי ישראל הם עם אחד לכך נבלעו באחד ובצד הזה מצטרפים אליו:

כלל הדבר כי יעקב היה מעלתו ומדריגתו שהוא נבדל מן הגשמי, ודבר כזה לא יתואר אליו שום חלוק כי הנבדל לא יתכן בו חלוק והחלוק הוא לגשמי. ולפיכך לא יצטרף ולא יתקשר בו דבר רבוי שאיך יתקשר רבוי באחדות אם לא שהם אחד מצד עצמם, ולפיכך אמר כאשר היו האבנים תחת מראשותיו כל אחד אמר עלי יניח צדיק ראשו בעבור כי הכל מצטרף אל יעקב אביהם והם הכל מצטרף אליו, לכך כל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, כי הראש שבו השכל הוא אחד. וראוי שיהיה הראש אחד, כי הוא נושא אל הנשמה שהוא אחת בלתי מחולק. וכל אחד אמר עלי יניח צדיק את ראשו, ולפיכך היה כאן מריבה עד שנבלעו כולם באחד ואז היה מצטרפים אליו מצד שהם אחד, ולפיכך האבנים נבלעו באחד ובמה שהם אחד הם שייכים ליעקב כמו שביארנו זה במקום אחר. וזה שאמר שהיו אחד תחת ראשו כי בראש דוקא הנשמה הקדושה הנבדלת ושם נעשה הכל אחד והדברים גדולים מאוד:

⁶⁰ עי' דחו"מ (ח"א דף שא): אחרי שנתבאר שהאדם הוא מרכבה עליונה חביב האדם שנברא בצלם אז הרי כל הבריאה הוא כסא הכבוד.

⁶¹ עי' אור יחזקאל (אמונה מז): אפילו לאחר שנתברר אצלו ביקום העולם הבא לא נשלמה עדיין עבודתו שחייב להוסיף לצייר לעצמו מהותו לש עולם הבא ולרכוש לעצמו הבנות היאך יהיה גדול השכר בעולם הבא, וישיגה רק על ידי שישתמש בכח המחשבה והציור שיש באדם, והוא החשבון הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'.

⁶² עי' אור יחזקאל (אמונה קסו): חוץ מההכרה בתכלית העולם הבא ובגודל הענוש והעידון הנמצאים בעולם הבא מ"מ צריך לחשוב לבטל את הרע וכן בכל עבודת ה' צריך להשביח את המידות טובות, ולהשפיל הרעות.

מסילת ישרים

אלף לא ימצא שירבה העולם לו הנאות ושלוחה אמיתית, וגם הוא אילו יגיע למאה שנה כבר עבר ובטל מן העולם.

ולא עוד אלא שאם תכלית בריאת האדם היה לצורך העולם הזה, לא היה צריך מפני זה שתנופת בו נשמה כל כך חשובה ועליונה, שתהיה גדולה יותר מן המלאכים עצמם, כל שכן שהיא אינה מוצאה שום נחת רוח בכל עינוגי זה העולם⁶³. והוא מה שלמדונו זכרונם לברכה במדרש קהלת זו לשונם (קהלת רבה ו ו) וגם הנפש לא תמלא⁶⁴ משל למה הדבר דומה לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם חשובים לה כלום, שהיא בת מלך. כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם, אינם כלום לה. למה שהיא מן העליונים⁶⁶⁵.

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד &) על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד⁶⁷, כי אין הנשמה אוהבת העולם הזה כלל, אלא אדרבא מואסת בו. אם כן ודאי לא היה בורא הבורא יתברך בריאה לתכלית שהוא נגד חוקה ונמאס ממנה, אלא בריאתו של האדם למצבו בעולם הבא היא, ועל כן ניתנה בו נשמה זאת, כי לה ראוי לעבוד ובה יוכל האדם לקבל השכר במקומו וזמנו, שלא יהיה דבר נמאס אל נשמתו בעולם הזה, אלא אדרבא נאהב ונחמד ממנה וזה פשוט.

והנה אחר שידענו זה נבין מיד חומר המצוות אשר עלינו ויקר העבודה אשר בדינו. כי הנה אלה הם האמצעים המביאים אותנו אל השלמות האמיתית, אשר בלעדם לא יושג כלל. ואולם ידוע כי אין התכלית מגיעה אלא מכח קיבוץ כל האמצעים אשר נמצאו

- מאיר המסילה -

⁶³ היינו מעצם מציאותו של אדם הוא רואה באמת תכליתו כי עצם מציאות האדם מחייב לתפקידו לעבדה ולשמרה (דע"ת ח"ד פז),

⁶⁴ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב ל): כאשר הנפש מתאכזבת וחשבה ריקנות שהרי לא קבלה משהו רוחני שוב מפתה היצר הרע שיוסיף כבוד גאווה תאוה ממון ובזה תתרצה הנפש ואילו הנפש מרגישה שלא קבלה כלום, אבל ברוחניות כל הישג רוחני הוא קנין לנפש המביא לסיפוק ולאשר שעליו יבנה המשך עלייתו והתקדמותו הרוחנית.

⁶⁵ ע"י מכתב מאליהו (ח"א 100) כל עיקר מה שאדם מתאוה לכל מיני תענוגי עולם הזה הוא רק משום שהוא רוצה להשתיק בדרך תחילת דמיון הרגשת החסרון שהוא מוצא בעצמו אשר באמת אינה אלא רעב רוחני געגועי הנשמה למצב שלימותה.

ע"י שפתי חיים (מועדים ח"א רנח): כיון שהנשמה גזורה מכסא הכבוד ותפקידה שהוא לשוב למקורה ע"י מעשיה הטובים, לכן הוטבע בנשמה הכח של השאיפה לעליה והתקרבות לה' ית', אלא שהיצר הרע מטעה את האדם ומפנה את כח השאיפה לדרך לא נכונה לתאוות העולם הזה ותשוקותיו.

⁶⁶ ז"ל המדרש: ואלו חיה אלף שנים וגו' כל עמל האדם לפיהו א"ר שמואל כל מה שיעמול אדם ויסגל מצות ומעשים טובים בעוה"ז אינו מספיק להבל היוצא מתוך פיהו וגם הנפש לא תמלא אפילו היוצאתה אינה ממלא את הגומא כיצד הוצאת הנפש ר' יוחנן אמר כקפיטורין מתוך הושט ר' חנינא אמר כציפורן מתוך הושט רבי שמואל ברבי אמר כסילון רטוב והפוך מן הושט א"ר חנינא בן יצחק כל מה שיעמול אדם מצות ומעשים טובים לפיו ולא לפי בנו ולא לפי בתו וגם הנפש לא תמלא שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה לכך אינה שבעה לא תורה ולא מעשים טובים משל למה"ד לעירוני שנשא בת מלכים אם יביא לה כל מה שבעולם אינן חשובין לה כלום למה שהיא בת מלך כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם אינם כלום לה למה שהיא מן העליונים, ע"כ. משמע שמצות ומעשים טובים אף פעם לא שבעה, ולא עולם הזה.

וע"י דרך חיים (פ"א מ"ד): מביא רבי לוי משל זה לעירוני שהוא בן כפר שהיה נשוי בת מלכים שאי אפשר להעירוני הזה שיוצא ידי חובתו עם בת מלכים, כך הנשמה שהיא מלמעלה והיא נשאת לאדם בעל גוף ואף אם האדם עושה כמה מצות ומעשים טובים והם השלמה לנפש, מ"מ לא תמלא הנפש שתהא מושלמת בשלימות לגמרי, שהיא בעצמה מן הש"י כפי מה שראוי אל הנפש ומפני כך אינה שביעה ממה שעושה האדם בגופו תורה ומצות ומעשים טובים, לפי חשיבת ומעלת הנפש שהיא מן למעלה והאדם היא מלמטה בעל גוף אין הנפש שהיא מלמעלה שביעה מזה לגמרי כאשר ראוי לנפש שהיא מן השמים.

⁶⁷ ספר הפליאה (&): העטרה משלחת הנפשות אלינו ע"י דין שדן אותה לשלוח זהו על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת.

מסילת ישרים

ואשר שימשו להגיעו⁶⁸, וכפי כח האמצעים ושימושם כן יהיה התכלית הנולד מהם, וכל הפרש קטן שימצא באמצעים תבחן תולדתו בבירור ודאי בהגיע זמן התכלית הנולד מקיבוץ כולם כמו שכתבתי, וזה ברור. מעתה ודאי הוא שהדקדוק שידקדק על ענין המצות והעבודה מוכרח שיהיה בתכלית הדקדוק, כאשר ידקדקו שוקלי הזהב והפנינים לרוב יקרים, כי תולדתם נולדת בשלמות האמיתית והיקר הנצחי שאין יקר למעלה ממנו.

נמצינו למדים כי עיקר מציאות האדם בעולם הזה הוא רק לקיים מצוות ולעבוד ולעמוד בנסיון⁶⁹. והנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד⁷⁰, לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו⁷¹. ואמנם ראוי

- מאיר המסילה -

⁶⁸ עי' עלי שור (ח"א פ): כל תרי"ג המצות מצוה אחת הן, כי הם חיינו והחיים אינם מתחלקים לאברים, אלא כל הגוף הוא אורגניזם אחד הנושא את החיים, כך כל המצוות ביחד הן חיינו. אם ישאלו אדם מה כואב לו יותר כשיורידו לו צפורן או כשיוציאו לו עין או כשיתחווהו בבטנו, לא ירצה בשום אופן לשער איזה כאב יותר נוח לו. הנה העין אינו אבר שהנשמה תלוי בה, וכ"ש לא הצפורן, ובכ"ז כאב נטילת גדול מנשוא, כי הגוף חי מרגיש כאב, לא ישוער בהעדר ממנו אפשר דבר טפל. כך התורה אינה מבדילה בין המצות קלות וחמורות, ובין סוגי המצות השונות כל המצוות ביחד הם אורגניזם רוחני חי, ובהעדר מצוה קלה אחת חסרון ומום הוא בצורתו הרוחנית של האדם.

⁶⁹ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קלז): אין גבול לגודל הנסיונות בו אנו מחויבים לעמוד. אור יחזקאל (דרכי העבודה רפג): מטרת הנסיון להוציא את הכח אל הפועל וכמ"ש הרמב"ן (בראשית כד א) לגבי אברהם אבינו ע"ה שהיו הכוחות בפועל ורצה הקב"ה להוציאם אל הפועל כי האדם דומה לבאר עמוק וריך להוציא ת המים וע"י הנסיון יוציא וישאב את המים. עי' אור יחזקאל (אמונה רצה): כן אף עיקר ותכלית כל הביראה כולה להעמיד את האדם בנסיון ולראות האם יתחזק מזה באמונתו או להיפך ישל בה, ודרך העליה וההצלחה היא כשיראה את הקשיים שלכאורה ניצבים בפניו ומ"מ יתחזק ולא יפול בפח הטמון לרגלו. אור יחזקאל (מכתבים ריא): לא כהבנת העולם כי הנסיונות הוא רק לצדיקים, יכ כל עניני העולם הם רק נסיונות, וכל עבודתו והצלחתו הוא להיות מושל על חומריו. אור יחזקאל (מדות רצט): הנהגת ה' ית' שיתכן שאף במעשיו הטובים יש מקום ליצר הרע. אור יחזקאל תורה ודעת שכ: העמידה בנסיונות הכרחית לבנין האדם ותחילת בנינו של עם ישראל היה ע"י נסיונות העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו, וכיון שעמד בכלם נוצר כלל ישראל, וזה מקיל עלינו להתגבר על עיכובים המונעים מאתנו עבודתנו ע"ז ביועדנו שזהו מטרת הבריאה.

⁷⁰ עי' דחו"מ (ח"ב קכז): שהרי כל מציאות עולם הזה היא בכלל אך ורק היום לעשותם, ואין שום למחר לקבל שכרם כאן.

⁷¹ עי' שו"ע אורח חיים (סימן רלא) אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים ישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים. וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד.

מסילת ישרים

לו שתהיה כל פנייתו רק לבורא יתברך⁷², ושלא יהיה לו שום תכלית אחר בכל מעשה שיעשה אם קטן ואם גדול, אלא להתקרב אליו יתברך⁷³, ולשבור כל המחיצות המפסיקות בינו לבין קונו, הן הנה כל עניני החומריות והתלוי בהם, עד שימשך אחריו יתברך ממש כברול אחר אבן השואבת⁷⁴. וכל מה שיוכל לחשוב שהוא אמצעי לקרבה הזאת, ירדוף אחריו ויאחז בו ולא ירפהו, וכל מה שיוכל לחשוב שהוא מניעה לזה, יברח ממנו כבורח מן האש. וכענין שנאמר (תהלים סג &) דבקה נפשי אחרריך בי תמכה ימינך. כיון שביאתו לעולם אינה אלא לתכלית הוזה, דהיינו להשיג את הקרבה הזאת במלטו נפשו מכל מונעיה ומפסידיה. והנה אחר שידענו והתברר אצלנו אמיתת הכלל הזה, יש לנו לחקור על פרטיו לפי מדרגותיהם מתחלת הדבר ועד סופו, כמו שסדרם רבי פינחס בן יאיר במאמר שלו שהבאנו כבר בהקדמתנו, והם: הוזהירות הזריזות הנקיות הפרישות המהרה החסידות הענוה יראת החטא והקדושה, ועתה נבארם אחד אחד בסיעתא דשמיא.

פרק ב – בביאור מדת הוזהירות

הנה ענין הוזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר מתבונן ומפקח⁷⁵ על מעשיו ודרכיו⁷⁶ הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון הם

- מאיר המסילה -

⁷² עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה שכא): חובתנו אינה מסתכמת בעשיית מצוות בעלמא אלא מחובתו לבקש דרכים המקרבים אותו להקב"ה וכל אשר יראה שמקרב אותו להקב"ה יחפש וירדוף אחריו והדברים אשר מונעים אותו מהשגת רוחנית יברח מהם. עי' שפתי חיים (מועדים ח"א דף קנג): הכנתנו לראש השנה הן כדי חזק כל ערך של עבודת ה' ולגנות ולמאוס כל ערך שאינו דרוש לכלל עבודת ה'.

⁷³ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א תנ): שהביא דברי הדרך ה' ח"א פרק ד אות ו': והנה שורש כל ענין העבודה הוא היות האדם פונה תמיד לבוראו, והוא שידע ויבין שהוא לא נברא אלא להיות מתדבק בבוראו, ולא הושם בזה העולם אלא להיות כובש את יצרו, ומשעבד עצמו לבוראו בכח השכל, הפך תאות החומר ונטיתו, ויהיה מנהיג את כל פעולותיו להשגת התכלית הזו, ולא יטה ממנו.

⁷⁴ עי' עלי שור (ח"ב מד): ההבדל בין מצוה ועבירה במצוה יש תענוג של ממש ומי שטעם טעמו נמשך אחריו כברזל אחרי מגנט אבל כח המשיכה של הדמיון (לעבירות) הפקיע הקב"ה ממנו. לעבירה יש משיכה חזקה מצד הדמיון אבל תענוג של ממש אין בה וכו' בצד הקדושה יש תענוגים של ממש ומילוי אמיתי תענוג אמיתי ועדון גדול בצד הטואמה אין כל אלה והנה מי שהתחיל לטעום טעמה של קדושה נמשך באמת אחריה כברזל אחרי מגנט, אבל לפני שטעם אותו אין דמיון קוסם לו ואין משיכ המגנטית אל הקדושה מורגשת.

ועיי"ש (עמוד רנ): עי' חוה"ל (שער הפרישות ב) כוונת התורה להמשיל את השכל בכל תאוות הנפש ולהגבירו עליהן. וצ"ע האם כוונת התורה והמצוות כולן להביאנו למלחמה תמידית נגד התאוות עד שננצח אותן? יש לנשמה ולכן יש משיכה אבל היא אינה מגיעה בעצמתה לזו של הצד שכנגד. כל רצון הנובע מאיזו מידה או תאוה דורש את שלו בתקיפות כזאת עד שנדמה לנו כאילו אנחנו מוכרחים למלאותו אולם תקיפות זאת מורגשת רק כל עוד שאנחנו נמצאים בתוך השטח המגנטי של הרצונות. כשאנו מתרחקים מהשטח הזה אין המשכיה המגנטית פועלת עוד. בזה אנו עומדים על המשמעות העמוקה של ההליכה נגד רצונות, כל עוד שהרצונות שולטים בנו אנו נמצאים בתוך השטח המגנטי שלהם והם מושכים אותנו בעוז. כשאנו מתלמדים לעשות מעשים נגד הרצונות אנו יוצאים מהשטח ההוא. אז נפתח לנפיו השער להיכנס לשטח המגנטי של הקדושה הנשמה והשכל עליו נאמר משכני אחרך נרוצה נגילה ונמשחה בך נזכירה דודך מין משרים אהבך. כשאר משיכה זאת מחתחילה לפעול באדם אין עוד צורך להמשוך אותו לעבודת ה' בשלשלאות של ברזל הוא בעצמו משתוקק אליה כי מעתה הוא טועם עטמה של העבודה.

⁷⁵ עי' עלי שור (ח"א דף צ): יש לחלק בין התבוננות לפיקוח, וצריך לברר לעצמו מה ההבדל ביניהם. עי' הערה 82. ועי' דע"ת (ח"ג יא): הוזהירות הוא להיות מושל ב"דעה", ואם אינו זהיר היינו אינו מושל על עצמו, היינו אין בו דעה.

⁷⁶ עי' עלי שור (ח"א דף צ): מעשים שהם פרטים לדרכים שהם מידות.

מסילת ישרים

וחלילה⁷⁷, ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה⁷⁸. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי, כי אחרי שיש לאדם דעה והשכל להציל את עצמו ולברוח מאבדון נשמתו, איך יתכן שירצה להעלים עיניו מהצלתו, אין לך פחיתות והוללות רע מזה ודאי. והעושה כן הנה הוא פחות מהבהמות ומהחיות אשר בטבעם לשמור את עצמם, ועל כן יברחו וינסו מכל מה שיראה להם היותו מזיק להם.

וההולך בעולמו בלי התבוננות אם טובה דרכו או רעה, הנה הוא כסומא ההולך על שפת הנהר⁷⁹, אשר סכנתו ודאי עצומה ורעתו קרובה מהצלתו, כי אולם חסרון השמירה מפני העורון הטבעי או מפני העורון הרצוני, דהיינו סתימת העינים בבחירה וחפץ אחד הוא.

והנה ירמיהו היה מתאונן על רוע בני דורו מפני היותם נגועים בנגע המדה הזאת, שהיו מעלימים עיניהם ממעשיהם בלי ששימו לב לראות מה הם הלהעשות אם להעזב. ואמר עליהם (ירמיה ח &) אין איש נחם על רעתו לאמר וגו', כלה שב במרוצתם כסוס שומף במלחמה⁸⁰. והיינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם⁸¹ מבלי שניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה⁸². ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד עבודתו בתמידות על לבות בני האדם⁸³, עד שלא ישאר להם ריוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם⁸⁴, ודאי שמיד היו

- מאיר המסילה -

⁷⁷ עי' אור יחזקאל (מדות פה): אפילו מעשה א' של כשלוך יכול להביאו עד שאול תחתית.
⁷⁸ עי' עלי שור (ח"ב קסט): לא לחטט בעבר ולא לחפש חוויות קדומות שאפשר לתלות בהם את התהוות המידה או ההרגל אל מבט אחורנית יתקן את האדם אלא המטב קדימה, שאין דבר בנפש שאין לו תקנה. גם לימוד מוסר לבד רב כחו לשנות הרגלים ומידות, ומידות הם ציורים כיצד לפעול או להגיב במצב מסוים ציורים אלה נתנו להחליפם לציורים אחרים יותר מתאימים במערת העבודה. מלימוד הזהירות למיין כל ההרגלים שלנו לחזק את הטובים ולבטל הרעים שבהם.
⁷⁹ עי' דח"מ (ח"א רמב): כל החיים בעולם הזה הוא על שפת הנהר, וכל התורה היא מהות של על שפת הנהר שאין בין גהנם לג"ע אלא כחוט השערה.

⁸⁰ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה קכח): הסיבה העיקרית לחטאת בני אדם אינה תלוי בחסרון אמונה אלא מחמת אי התבוננות. ועיי"ש (רלב): רק הבלבול וההרגל מונע אותנו מלחשוב ולבחון דרכינו. ועיי"ש (עמוד שמה): שאף העוסקים בתורה מתוך עיון ויגיעה מכל מקום כ"ז רק במה שהורגלו בתורתם אבל בענינים הקשורים לידיעת ה' ית' אף הם שרוים בתרדימה. הכלל הוא כולם שרויים בתרדימה ויש שתרדימתם כללית ואין להם קשר לרוחניות, ויש שתרדימתם חלקית ורק עניני אמונה או תקון מדותיהם הרעות רחוקים מהם.

⁸¹ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב לו): לכן אלה שחסרי מנוחת הנפש נשארים עם חסרונותיהם וכל זמן שלא עמלים לתקנם הם רק גדלים והולכים, אור יחזקאל (אלול קפט): בשעה שאדם מבולבל ומוטרד בעיניו עולמו לא גייע אדם להכרת עצמו ומצבו כי המבולבל אינו בגדר אדם כלל, שהרי יסודו של אדם היא מעלת המחשבה ובעת הבלבול והטרדה אין לו אפשרות למחשבה והתבוננות ולכן אינו אדם כלל ובעת טרדה והבלבול יתכן שאסד רץ ועושה פעולות שונות ואינו יודע לאן רץ ומה מטרידו ודוחקו ואין לו זמן לחשוב כלל אודות סיבת מרוצתו. עי' אור יחזקאל (אמונה נא): ההרגלים והטבעים שבהם שקוע האדם ומעסיקים את לבו מונעים ממנו מנוחת והתבוננות והרגליו וטבעיו הם תאוות העולם הזה.

⁸² ע' דעת תורה (ח"ג קנז): שהזהירות לא יתכן להיות כי אם ע"י מושלים ביצרם וזה למעלה מן הטבע אם כן מאחר שזה התחלת הסולם זה התחלת האדם וזה להיות למעלה מן הטבע {ע"כ מקומו עולי למעלה}. ומש"כ כאן שהיו נגועים מידה הזאת היינו זה לא סתם עבירה בעלמא של אי שימת לבהגורם למכשולים אלא אי שימת לב הוא מדה כזאת???

⁸³ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ג דף יג): שציין לקמן פרק כא: כי בהיות השכל טרוד ונחפז בדאגותיו ובעסקיו אי אפשר לו לפנות אל ההתבוננות הזה

⁸⁴ עי' אור יחזקאל (אמונה רעב): קשה שהרי כל א' לפעמים לומד מוסר מתוך התבוננות ומ"מ אין הדברים משפיעים עלינו לעזוב החטא לגמרי ומיד בעוזבנו את לימוד המוסר שוב אנו חוזרים לדרכינו הרעה, וכאן אומר שבהתבוננות מועטת יעזוב החטא אלא נראה שבעת שמצב האדם ששואף להשיג עולם הזה אף בעת שישים לבו על דרכיו לא יעזרוהו כי הבלבול וחוסר המנוחה

מסילת ישרים

מתחילים להנחם ממעשיהם, והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי⁸⁵. והרי זו מעין עצת פרעה הרשע, שאמר (שמות ה &) תכבד העבודה על האנשים וגו', שהיה מתכוין שלא להניח להם ריוח כלל לבלתי יתנו לב או ישימו עצה נגדו, אלא היה משתדל להפריע לבם מכל התבוננות בכח התמדת העבודה הבלתי מפסקת, כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלומד בערמימות, ואי אפשר למלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה.

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א &) שימו לבבכם על דרכיכם, ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו &) אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך הנצל כצבי מיד וגו'. וחכמינו ז"ל אמרו (מועד קטן ה ע"ג) כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא. ופשוט הוא, שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו⁸⁶, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לו לב) צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבונו וגו'. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע⁸⁷, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג ע"ג) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו⁸⁸, והוא מה שאמרו (אבות פ"ג מ"א) אם אין אני לי מי לי.

פרק ג – בבאור חלקי הזהירות

הנה הרוצה לפקח על עצמו שתים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע⁸⁹. וזה בשעת מעשה ושלא בשעת מעשה⁹⁰. בשעת מעשה, שלא יעשה שום מעשה מבלי שישקול אותו במאזני זאת הידיעה. ושלא בשעת מעשה, שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו, וישקול אותם כמו כן במאזני המשקל הזה, לראות מה יש בם מהרע למען ידחה אותו, ומה מן הטוב להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע, אז יתבונן ויחקור בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע ההוא וליטתה ממנו.

יטרידוהו עד אין סוף, וכל דברי הרמח"ל הם בעת שאינו שרוי בבלבול אזי יועילו המחשבה והתבוננות.

⁸⁵ אור יחזקאל (אלול קצד): היינו שבעת שאדם ניחם על הרעה כבר עזב דרך הרעה ועבר לדרך הטוב.

⁸⁶ ע"י אור יחזקאל (תורה ודעת רסז): בפשטות זו נובעת מגודל כח היצר.

⁸⁷ ע"י אור יחזקאל (יראה ומוסר קט): מכיון שאדם מכל חלקיו שרוי בתוך הרע לכן להנצל ממנו מוכרח לעזר ה' ומבלעדיה אין לו שום תקוה, אמנם אין לו לבטוח על סייעתא דשמיא אלא צריך לעשות השתדלות.

⁸⁸ ע"י דעת תורה (ח"ג עמוד א): השואל מה ענין שאין בו דעה לזהירות. אלא ענין הזהירות היא להיות מושל על עצמו להיות עומד למעלה מהרגליו וטבעיו וזהו סוד הדעת שהו אלמעלה מכל המדות סוד הקדושה ודאי וזהו אשר העמיד המס"י ענין הדעה במדת הזהירות, והוא מאמר חז"ל כל ת"ח שאין בו דעה נבילה טובה הימנו כי לו לא היה עוצר רוחו להכנס ללא קריאה שאין בו דעה להיות מושל ברוחו אז כל ריבוי מעלותיו היו בטלים כי סוד כל עצמות האדם הוא המושלל וזה סוד הדעת.

⁸⁹ ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א פה): החשבון הראשון קלה שהרי זה לא נוגע לנו אישי, אבל החשבון השני היא מלא נגיעות, וקשה ביותר.

⁹⁰ ע"י אור יחזקאל דרכי העבודה רסז: וכן לאחר עשיית המעשים יוסיף עוד לבדוק את המעשה שנעשה מאין נבע, וכ"ז נכלל בגדר יראת שמים.

מסילת ישרים

ודבר זה הודיעונו חכמינו זכרונם לברכה באמרם (עירובין יג ע"ג) נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו⁹². ותראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים⁹³ הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו⁹⁴, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי. כלל הדבר יהיה האדם מעיין על מעשיו כולם ומפקח על כל דרכיו שלא להניח לעצמו הרגל רע ומדה רעה⁹⁵, כל שכן עבירה ופשע. והנני רואה צורך לאדם שיהיה מדקדק ושוקל דרכיו דבר יום ביומו⁹⁶, כסוחרים הגדולים אשר יפלו תמיד כל עסקיהם למען לא יתקלקלו, ויקבע עתים ושעות לזה, שלא יהיה משקלו עראי אלא בקביעות גדול, כי רב התולדה הוא. וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירוש צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא ע"ג) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון, על כן יאמרו המושלים ביצרים בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'⁹⁷. וזה כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרים ומשלו

- מאיר המסילה -

⁹¹ עשה טוב יתכן ויעשה אף ללא לימדו מוסר אמנם סור מרע לא יתכן ללא מוסר כי ללא מוסר ועול יראת שמים אינו מבחין כלל במהות הרע ויכול לחשוב על מעשים ופעולות רעות כאילו וצדקות הם (אור יחזקאל יראה ומוסר פה) ע"י אור יחזקאל (מדות כה): בכל פעולה טמונה סכנה רבה לאין שיעור כי בקטנות יכול אדם ליפול עד לשאול תחתית וכמאמר חז"ל אין בין גיהנם לגן עדן אלא כחוט השערה, ועיי"ש (דף מח): שאף במעשיו הטובים לא יתערב מחשבה רעה.

⁹² ע"י עבודת הקודש (חלק ב פרק כ): תורה תבלין והיא תיעצהו לשמור בריאותו לבלתי יחלה ותדריכהו בדרך הישרה למצא דברי חפץ להשלים התכלית המכוון בו שהוא הייחוד ושלמות הכבוד, נמנו וגמרו נוח לו שלא נברא, לפי שאפשרות נטותו מן הדרך קרוב מאד מצד חמרו ויצרו הרע, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, יבדוק עצמו מעברות שעשה כבר ויבערם, כלומר יתודה וישוב בתשובה ובזה יתוקן, והתורה והמצות ישיבוהו אל הבריאות אחר שסר מעליו וחלה, ואמרי לה ימשמש במעשיו שיתן עיניו על דרכיו ולא יסיח דעתו כלל, ויזהר במעשיו ויזכיר ויתן אל לבו הכוונה בבריאתו שהוא הייחוד והעבודה וישלימנה. ומזה הענין אמרם חייב אדם למשמש בתפלו בכל שעה והטעם שלא יסיח דעתו מהם כלל כדי שיתן אל לבו שהוא כסא כבוד ומעון לשכינה ויתקדש במעשיו ויטהר במחשבו, והוא אמרם ימשמש במעשיו, ומצד משמוש במעשיו יצדק בו נוח לו שנברא:

וע"י ברכות ה ע"א: אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'.

⁹³ דחו"מ (ח"ג קמד): זה הוצאת יצר הרע, ואז נעשה חלק של הקב"ה ושזה ענין גילוי יחודו.

⁹⁴ דחו"מ (ח"א רנד): זהירות היא יבטול הרע וזה דרגא להיות מושלים ביצרים, שכל יסוד ספר זו היא ביעור הרע.

⁹⁵ ע"י אור יחזקאל (אמונה קעח): בעת שאדם לא תיקן מודה אחת וטמונה בו הרי הוא בסכנה גדולה שכאשר המדה בו אינה רוגעת אלא פועלת בהתמדה כי עלינו להבין שכל מדה וחסרון הנמצאת באדם אין המדה מסתפקת באיזה פרט אלא מקפת המדה כל חיי האדם.

ע"י אור יחזקאל תורה ודעת שא: בעת שנמצא בו הרגל ומדה רעה כל מעשיו מודרכים לא ע"י מחשבתו אלא הרגליו הם המנחים אותו.

⁹⁶ ע"י דחו"מ (ח"ב עז): כאן רואים חיוב לצפר ולחזור ולצרף את כל מעשה ומעשה

⁹⁷ ע"י דעת תורה (ח"ג עמוד יג): וקשה למה צריכים המושלים ביצרים להורות לנו את זה זה לא דבר פשוט. אלא החשבון המעשים אין זה רק ענין של יתרון רווחים אשר יגיעו לו על ידי חשבון עסקיו, אלא הענין האמיתי הוא שעכשיו שנברא יפשפש וימשמש, זה נחיצות, והוא גופי תורה, וללא זה יכלו מעטם? הכח שלהם ככח גולם אוטומטי ללא כל מעצור.

מסילת ישרים

בן⁹⁸, כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת, ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש⁹⁹. והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פג ע"ג) תשת חושך ויהי לילה (תהלים קד &) זה העולם הזה שדומה ללילה¹⁰⁰.

והבן כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו, כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם ואדם כאילו הוא עמוד¹⁰¹. בן חומריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: האחת, אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד &) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו¹⁰², ואומר (שם כב ג) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו, ואומר (שם יד טז) וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל.

והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה, היא שמטעה ראיתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומחזיקים מעשיהם הרעים, כי אין די שחסרה מהם ראית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו &) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו'. וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתו ויכולים ליעץ שאר בני אדם עליו.

הא למה זה דומה, לגן המבוכה הוא הגן הנטוע לצחוק הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בהם הוא להגיע אל האכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או

- מאיר המסילה -

⁹⁸ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א פב): אלו המושלים ביצרם יכולים לתת עצה כיצד הם עצמם הגיעו למדרגתם והצליחו להיות מושלם ביצרם.

⁹⁹ אור יחזקאל (מכתבים שלג): התורה הראה לנו בהתחלת התורה הזאת כי חטא של אדם הראשון היה על דרך זה כי חשב כי מצוה הוא עושה כי אמר האשה אשר נתת לי עלזר היא נתנה לי וכי'.

¹⁰⁰ עי' עלי שור (ח"ב פו): על זה בא התורה להאיר את העולם והגוף ולהורות אורח חיים ברור בכל מצבי העולם והגוף. ועי"ש (דף תקלז): שטעויות כאלו מצויות בכל שטחי המחשבה והעצה להימלט מטעויות היא רק שהאדם לא יסמוך על חכמתו ויציע מסקנותיו לחכמים וישמח על כל ביקורת, והחזו"א כתב כי חכם אמיתי יהנה ממיטבי יותר מתנא דמסייע, כי ע"י הקושיא הוא עומד יותר על האמת וניצול משקר.

עי' דחור"מ (ח"ג קסא) שעולם הבא היא בעצם אור.

עי' אור יחזקאל תורה והדעת נב: רק החכמה והריאה מאירה את עיני האדם לראות בחושך כי בחשיכה אינו מבחין כלל במהות החטא.

¹⁰¹ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א קא): אם מסתכלים על עולם הזה ממבט האמת אפשר לראות גם עכשיו את השקר בממשלת זדון אפשר להיווכח שהיא רק כעשן מעט מן האמת דוחה הרבה מן השקר כפי שמעט מהאור דוחה הרבה מהחושך.

עי' אור יחזקאל (מדות רמח): השבילים נראים ישרים וכולם שוים אין הפרש ביניהם לעין הרואה

¹⁰² עי' זהר ח"ג רצג ע"א: כלומר לא ידעין ולא בעאן למנדע במה יכשלו.

מסילת ישרים

בכוזב, כי כולם שוים, ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיאות וטביעות עין, שכבר נכנס בם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה, הוא רואה כל הדרכים לפניו, ומבחין בין האמתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בם לומר זה הדרך לכו בו. והנה מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד, ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

כן הדבר הזה, מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצורם, שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים ליעץ למי שירצה לשמוע, ואליהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם. כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזה לבדו הוא הדרך האמיתי להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה.

כללו של דבר צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה הוא הדרך האמיתי לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בו. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזה אם לא. כי על ידי זה, ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו, וכמו שהכתוב אומר (משלי ד &) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכוננו, ואומר (איכה ג &) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'.

פרק ד – בדרך קנית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם על דרך כלל אל הזהירות הוא לימוד התורה¹⁰³, והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייתא, תורה מביאה לידי זהירות¹⁰⁴. אמנם על דרך פרט המביא לזה הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש, ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה.

והנה יש בהתבוננות הזה הערות הערות בהדרגה לשלמי הדעת ולפחותים מהם ולכלל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינן רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו¹⁰⁵. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם, כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדודות הטובות, ודאי הוא שלא יתמצו מעולם להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם¹⁰⁶, או אם האמצעים יהיו חלשים¹⁰⁷ ולא בכל החוץ המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי, אלא

- מאיר המסילה -

¹⁰³ עי' דח"מ (ח"א רמ) שהלומד תור הווראה חורמ הדין בא מזה לידי זהירות. ועי' דעת תורה (ח"ד סד): בלתי לימוד תורה לא יתכן בשום אופן להגיע אל הזהירות שכשהו אלודמ תורה בראותו שעל מעשה אחת יש מסכתות שלמות ועיונים בלתי סוף ואף בכמות ר"ל ברבוי יתחיל להתבונן מהו מעשה עד היכל מגיעה ההסתעפות.

¹⁰⁴ התוצאות של תורה הצריכה להיות זהירות (דח"מ ח"א קנה) מהותה ומציאות של תורה שכל דבר הלכה שלומד מוכרח שיבוא לידי יראה וזהירות, ואם לאו אין זה לימוד התורה (דח"מ ח"א רמד).

¹⁰⁵ עי' אור יחזקאל (תורה ודעת קסא): לו היה יסוד זה ברור לנו לא היה שייך כלל למצוא אצלנו מדת ההסתפקות ברוחניות, כי הסיבה להסתפקות הי אמשום שאינו מרגיש את ההבדל בין חלק רב למועט ודומה בעיניו שכל החלקים שוים.

¹⁰⁶ היינו בכמות (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א נט).

¹⁰⁷ באיכות (שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א נט).

מסילת ישרים

יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם. ונמצאים חסרי השלימות מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה, על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר, פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח &) אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס ע"ג) ההוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות. והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות, אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה ע"א) על דרך המשל מלמד שכל אחד נכוח מחופתו של חבירו¹⁰⁸, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסרי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו. והנה על פי ההתבוננות הזו, ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם. והוא לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה, כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו, ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן איפוא איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה, אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו.

והנה יש מהפתאים¹⁰⁹ המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו למה ניגע עצמנו בכל כך חסירות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם, אנהנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול יהיה לנו חלק קטן, אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת¹¹⁰.

אמנם שאלה אחת נשאל מהם, היוכלו כל כך על נקלה לסבול בעולם הזה החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם, לא ודאי. כי הנה עינינו הרואות כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל, ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבול, כי לא יוכל למנוע ולבבו יתעשת בקרבו.

מעתה אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בהם אלא לפנים ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו

- מאיר המסילה -

¹⁰⁸ ז"ל: ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק, שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה עני יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה, מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו וכו', ואש בחופה למה אמר רבי חנינא מלמד שכל אחד ואחד נכוח מחופתו של חבירו, אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה.
¹⁰⁹ עי' אור יחזקאל (אמונה מז): טעותם נובעת מכח שלא ציירו לעצמם מהות עולם הבא דהמצייר עולם הבא מה הוא לא יסתפק בחלק קטן אלא ישאף להגביר חלקו בכל מה שיוכל להשיג.

¹¹⁰ עי' דעת תורה (ח"א קסט): בהתבונן האדם יראה בעצמו כי מקנא הוא לגוים ומהחילונים שהם פטורי סמל, אמנם כאשר רואים סוס וכל בהמה גם כן יקנא בהם על חפשותם באמת כי אין להם שום עול.

מסילת ישרים

אליו, אבל בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך שאין הסבלנות הזוהי, אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושוגים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט &) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. והיינו כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבהירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאול, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו או. ומי שלא התחכם בעולם הזה לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה.

אך ההערה לכל ההמון הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם, בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להודע ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול¹¹¹. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה ע"ג) ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קכא ע"ג) וסביביו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אברהם הוא אברהם האהוב לקונו, עד שהכתוב אמר עליו (ישעיה מא ע"ג) אברהם אוהבי, לא פלט¹¹² מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר, במה אדע, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך (פרקי דרבי אליעזר פרק מח &). על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציוויו של מקום (ב"ר נד &) אמר לו הקב"ה חייך שאני משהא בשמחת בניך שבעה דורות.

(שם פט &) יעקב על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש זה לשונו, אמר לו הקדוש ברוך הוא כך עונים את המעוקות, חייך שבניך עומדים לפני בנה (שם עא &). ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם עו &) אמר לו הקדוש ברוך הוא למס מרעהו חסד (איוב ו &) לא בקשת להשיאה למהול, הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.

יוסף לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שם פ"ט &). יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (שם ק &).

- מאיר המסילה -

¹¹¹ אם חוט השערה אין להשיג גדולתו שגם אפילו חסידיו והם נענשים עליו בעונשים כה גדולים מעתה כבר מה עמוק הוא עבירה עצמה, ומזה יוצא ודאי חיוב הזהירות. אל נבין הדברים מצד איזה ענין של חומר הדברים, אלא מתוך סוד של גדולת הענינים (דע"ת ח"ג רלו).

¹¹² אור יחזקאל (אלול רצז): אנו רחוקים מההבנה במשפט כי אין אנו רואים קיום המשפט תיכף לעשיית העבירו תוחסירה לנו האמונה בה' ית' כדי שנבין צורת ואופני המשפט ונתן לנו הקב"ה חודש אלול כדי שנוכל ע"י התבוננות לחזק יסודות המשפט. עיי"ש שט: לפי ר"ה מחויבים אנו לרכוש הרגשים בהבנת המשפט.

מסילת ישרים

דוד לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש שנכשל בדבר עווא, ונתערבבה שמחתו (סוטה לה ע"ו).

מיכל לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב' ו').

חזקיהו לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות פריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב' כ') ורבים כאלה מאד.

ובפרק הכל חיבים אמרו (חגיגה ה ע"ו) רבי יוחנן כד הוה מטי להאי קרא הוה בכי, וקרבתו אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו', עבד ששוקלים עליו קלות כחמורות תקנה יש לו. ובודאי שאין כונת המאמר שיהיה העונש על שתיהן: אחד, כי הקדוש ברוך הוא אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. אמנם הענין הוא, שלענין משקל המעשים, כך עולות בכף הקלות כמו החמורות, כי לא ישכיהו החמורות את הקלות, ולא יעלים הדיין עינו מהם כלל, כאשר לא יעלים מהחמורות. אלא על כולם ישגיה ויפקח בהשוואה אחת לדון, כל אחד מהם, ולהעניש אחר כך על כל אחד כפי מה שהוא. והוא מה ששלמה המלך עליו השלום אומר (קהלת יב') כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט וגו'. כי כאשר אין הקדוש ברוך הוא מניח מלשכות כל מעשה טוב קטן כמות שהוא, כן לא יניח מלשפוט ולהוכיח כל מעשה רע קטן כמות שהוא, ולהוציא מלב הרוצים להתפתות ולחשוב שלא יעלה האדון ברוך הוא בדיניו הדברים הקלים, ולא יקח חשבון עליהם. אלא כללוא הוא (בבא קמא נ ע"ו) כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא יתותרו מעוהי¹¹³. וכן אמרו, אם אומר לך יצר הרע הטא והקדוש ברוך הוא מוחל לך, אל תשמע לו (חגיגה טז ע"א), וזה דבר פשוט ומבורר כי הנה אל אמת ה'.

והוא מה שאמר משה רבנו עליו השלום (דברים לב') הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וגו'. כי כיון שהקדוש ברוך הוא רוצה במשפט, הנה כך הוא עבור על המשפט, העלים את העין מן הזכות כמו מן החובה. על כן אם משפט הוא רוצה, צריך שיתן לכל איש כדרכיו וכפרי מעלליו בתכלית הדקדוק, בין לטוב בין למוטב. והיינו אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא, שפירשו ז"ל (ספרי') לצדיקים ולרשעים, כי כך היא המדה, ועל הכל הוא דן ועל כל הטא הוא מעניש ואין להמלט. ואם תאמר אם כן מדת הרחמים¹¹⁴ למה היא עומדת, כיון שעל כל פנים צריך לדקדק בדין על כל דבר.

התשובה, ודאי מדת הרחמים היא קיומו של עולם, שלא היה עומד זולתו כלל וכלל, ואף על פי כן אין מדת הדין לוקה¹¹⁵, וזה כי לפי שורת הדין ממש היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה, הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף איך יוכל לתקן הדבר הזה, היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות¹¹⁶.

אמנם מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו, דהיינו שיתן זמן לחוטא ולא יבחד מן הארץ מיד כשחטא, ושעונש עצמו לא יהיה עד לכלה, ושחשבה

- מאיר המסילה -

¹¹³ לשון הגמ' אצלנו חיווי' &

¹¹⁴ עי' דח"מ (ח"א שסט) שכביכול הקב"ה דורש שהחוטא יפייסו, ובזה יתקיים המשפט.

¹¹⁵ הדין היא האמת (אור יחזקאל תורה ודעת שמא).

¹¹⁶ עי' שפתי חיים (מועדים ח"א רכא): בכל חטא אפילו חטאי מחשבה כל חטא יוצר מציאות רוחנית של טומאה ולכן באמת לפי מבט החכמה הנובא והתורה תשובה אינ המועילה כלל, ורק הקב"ה חידש ענין התשובה.

מסילת ישרים

תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו, ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא, כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי, והיה הפיץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא, ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר, ועוזב אותו להבא, ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר, ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו &) וסר עונך וחטאתך תכפר¹¹⁷, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעכשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה למפרע¹¹⁸.

וזה חסד ודאי שאינה משורת הדין, אך על כל פנים הנה הוא חסד שאינו מכחיש הדין לגמרי, שהרי יש צד לתלות בו שתחת הרצון שנתרצה בחטא וההנאה שנהנה ממנו, בא עתה הנחמה והצער. וכן אריכות הזמן איננו ויתרון על החטא, אלא סבלנות קצת לפתוח לו פתח תקון, וכן כל שאר דרכי חסד, כענין ברא מזכה אבא (סנהדרין קד ע"ג), או מקצת נפש ככל הנפש (קהלת רבה פ"ז סי' לט¹¹⁹), המוזכרים בדברי החכמים דרכי חסד הם לקבל את המעט כמרובת. אך לא מתנגדים ומכחישים ממש מדת הדין, כי כבר יש בהם טעם הגון להחשיב אותם. אך שיותרו עבירות בלא כלום, או שלא ישגיח עליהם, זה היה נגד הדין לגמרי, כי כבר לא היה משפט ודין אמיתי בדברים, על כן זה אי אפשר להמצא כלל.

ואם אחד מן הדרכים שזכרנו לא ימצא לחוטא להמלט, ודאי שמדת הדין לא תשוב ריקם, וכן אמרו ז"ל (ב"ר פס"ז סי' ד) מאריך אפיה וגבי דילה. נמצא שאין לאדם הרוצה לפקוח עיניו פיתוי שיוכל להתפתות בו, לבלתי הוהר במעשיו בתכלית הזהירות ולדקדק בהם תכלית הדקדוק, הן כל אלה ההשקפות שישקיף עליהן האדם ויקנה בהם מדת הזהירות ודאי אם בעל נפש הוא.

פרק ה – בבאור מפסידי הזהירות וההרחקה מהם

הנה מפסידי המידה הזאת ומרחיקיה הם שלשה: האחד, הוא הטיפול והטרדה העולמית. השני, השחוק והלצון¹²⁰. השלישי, החברה הרעה. ונדבר בהם אחד לאחד.

- מאיר המסילה -

¹¹⁷ עי' שבת קיט ע"ב: כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר, ועי' שם ח"א למהר"ל: פי' [כי בערב שבת כאשר נכנס השבת, אשרה שבת הוא השלמה, והשלם ראוי שיהיה מבלי חסרון, כי החטא הוא חסרון בודאי לאדם כאשר בארנו פעמי' הרבה. ולפיכך המלאכים שהם מלוין לאדם אומרים וסר עונך וחטאתך תכפר, כי הסרת חטא הוא מצד העליונים דוקא שהם בלא חטא ויום הכפורים שהוא סלוק חטא אז האדם במדריגת המלאך, ומצד כי אל האדם משמשים שני מלאכים מביאים אליו סילוק החטא]

¹¹⁸ מכתב מאליהו (ח"ב 79): החרטה באה כדי לתקן גם את העבר עצמו שצער החרטה מנקה את טמטום החטא.

¹¹⁹ ז"ל: כ"ז ראה זה מצאתי אמרה קהלת ולהלן הוא אומר אמר קהלת א"ר ירמיה זה רוח הקדש פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה אחת לאחת למצוא חשבון א"ר יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא חייב עליה מיתה לשמים במה נתכפר לו מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם מקצת הנפש ככל הנפש שנאמר אחת לאחת למצא חשבון חדא מערערא חדא והחשבון מתמצה כמה הוא מיצוי החשבון ר' פנחס אמר עד אחת:

¹²⁰ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר רעו): מידת הליצנות יש עדיין מושג על שהוא אולם השחוק, שהאדם מעלה שחוק על שפתיו אין לנו הבנה כלל, וריבנו כולל שניהם יחד. עיקר עבדת האדם בעולמו אינה עשיית מעשים כפשוטם אלא העיקר הנדרש מאתנו היא עבודת הלב וקניית הרגשים בקבלת מלכות שמים, והשחוק מאבד את הרגשות הלב. השחוק דוחה הרוחניות והאדם נשאר גשמי וחומרי ואין החכמה יכולה להתדבק בחומר.

מסילת ישרים

הנה הטפול והטרדה, כבר דברנו מהם למעלה, כי בהיות האדם טרוד בעניני עולמו, הנה מחשבותיו אסורות בזיקי המשא אשר עליהם, ואי אפשר להם לתת לב אל המעשה, והחכמים עליהם השלום בראותם זה אמרו (אבות פ"ד מ"מ) "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. כי הנה העסק מוכרח הוא לאדם לצורך פרנסתו, אך ריבוי העסק אינו מוכרח שיהיה כל כך גדול, עד שלא יניח לו מקום אל עבודתו, על כן נצטוינו לקבוע עתים לתורה. וכבר זכרנו שהיא המצטרבת יותר לאדם לשיגיע אל הזוהרות, וכמאמר רבי פינחס תורה מביאה לידי זוהרות, וזולתה לא יגיע אליו כלל. והוא מה שאמרו ז"ל (שם פרק ב מ"מ) "ולא עם הארץ חסיד¹²¹, וזה כי הבורא יתברך שמו שברא היצר הרע באדם הוא שברא התורה תבלין לו, וכמו שאמרו ז"ל (קידושין ל ע"ג) "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין¹²². והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשבו להנצל זולתה אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו¹²³. כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו, שהיא התורה כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חליו, אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו.

הא למה זה דומה לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה יניח הסם ההוא ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי. כן הדבר הזה כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזוהרנו שהרפואה לו היא התורה, מי אפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדרגה אחר מדרגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול, שאפילו הרחורי דברים לא יעלו על לבו לבקש האמת. אך אם הוא עוסק בתורה, בראותו דרכיה ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב¹²⁴, והוא מה שאמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבתי &) הלואי אותי עזבו ותורתני שמרו שהמאור שבה¹²⁵ מחזירו למוטב.

- מאיר המסילה -

¹²¹ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): חוץ מזה שהמצות מלמד אותנו איך לקיים המצוות ואיך לברוח מהעבירות, אלא עוד שהלימוד מקרב את הדברים ללבו של האדם והוא חש את חשיבותם ורום ערכם ותשוקתו לקיים אותם.

¹²² עי' דח"מ (ח"א רלב) כל התורה כולה אין תג כל דהו שלא יהיה תבלין, וכל זמן שלומד על דרך שכר ועונש הוה התורה תבלין, ולימוד סתם אינו תורה תבלין. הינו כאשר התורה היא בשלמותה שמהתורה יוצא לאדם חיבור בתורה בשלימותו.

¹²³ מכתבין הפרודות באו לידי בטח ניכר עליך מאד בלבול הדעת אין זה רק מסיבת ביטול תורה כי אין דבר המועיל להניח דעתו כעסק התורה, אוי ואבוי לנו ח"ו מעון ביטול תורה כי מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. פי' נזוף כדמיון אדם המגרש את העומד לפניו ואומר אין לי עסק בך כי אתה שוטה גדול וחרפה לעסוק עמך ככה מי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח שוטה גדול כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות וא"כ הלא ידוע לנו בראתי יצר הרע ברתי לו תורה תבלין (דווקא כמובא רב מס"י כאן) ואחרי שאינו עוסק בתורה הוא בהכרח ח"ו בכל שעה ושעה ברוח שטות (ח"מ ח"א רעז),

¹²⁴ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): העמל בדברי התורה מעורר את פנמיותו והוא קונה בנפשו קשר עמוק איתם והם נהפכים מדברים מופשטים ורחוקים למצות ומעשים מורגשים וקרובים להוייתו אשר הוא חש בצורך לקיימם.

¹²⁵ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): מאור ולא הידיעות כי יש בתורה כח רוחני שמשפיע על האדם ומשיבו אל ה' ית'.

מסילת ישרים

והנה בכלל זה גם כן קביעות העתים אל השבון המעשה¹²⁶ ותקונו כמו שכתבתי למעלה. ומלבד כל זה, מה שישאר לו פנאי מעסקיו, אם חכם הוא ודאי שלא יאבדהו, אלא יאחז בו מיד ולא ירפהו לעסוק בו בעסק נפשו ותקון עבודתו, וזה המפסיד אף על פי שהוא היותר כללי, הנה הוא היותר קל למי שרוצה להמלט שימלט ממנו.

אך השני הנה הוא קשה מאד, והוא השחוק והלצון. כי מי שטובע במ הוא כמי שטובע בים הגדול שקשה מאד להמלט ממנו. כי הנה השחוק הוא מאבד את לב האדם¹²⁷, שכבר אין הטעם והדיעה מושלת בו, והרי הוא כשכור או שוטה אשר אי אפשר לתת להם ערמה או להנהיגם כי אינם מקבלים הנהגה.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ב &) לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (אבות פרק ג &) שחוק וקלות ראש מרגילים את האדם לערוה, כי אף על פי שהמורה היא הערוה אצל כל בן דעת, ולבו ירא מקרב אליה מכת הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמיתת גודל פשעה ורוב עונשה, הנה השחוק וקלות ראש ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך וקרב שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט, מדריגה אחר מדריגה עד שיגיע על העון עצמו ויעשהו, וכל כך למה, לפי שכמו שכל מציאות הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו של השחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות הישירות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי היראה בלבו כלל.

ותראה קושי הלצון והשחתתו הרבה, כי כמו המגן המשוה בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ, ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון מפני התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו ריבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות, מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שומעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפוש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשה בו רושם כלל, ולא מפני חולשת הענינים ולא מפני חסרון הבנת הלב, אלא מפני כח הלצון ההורס כל עניני המוסר והיראה.

והנה הנביא ישעיה היה צווח על זה ככרוכיא, כי היה רואה שזה היה מה שלא היה מניח מקום לתוכחותיו שיעשו רושם, והיה מאבד תקותם של החוטאים, והוא מה שאמר (ישעיה כח &) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וכבר גזרו אמר חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ב) שהלץ מביא היסורין עליו, והוא מה שהכתוב עצמו מבאר בפירוש (משלי יט &) נכוננו ללצים שפטים. כי זה הוא דבר שהדין נותן אותו, כי מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך שיתסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכת הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות. אך הלצים שאינם מתפעלים מן התוכחות מפני כח ליצנותם, אין להם תיקון אלא השפטים, שאלה לא יהיה כח בליצנותם לדחותם מעליהם כאשר ידחו המוסרים. והנה כפי חומר החטא ותולדותיו, החמיר השופט האמיתי בעונשו. והוא מה שלמדונו ז"ל (ע"ז יח ע"ב)

- מאיר המסילה -

¹²⁶ ע"י דחו"מ (ח"א רנא) שהוא משוה את זה לתורה משום שבאמת ענין זה הוא יסוד כל התורה.

¹²⁷ ע"י דע"ת (ח"ג קטז): קלות ראש הוא אהיפך של אימה ויראה, תורה צריכה להיות באימה ויראה ויראה היא יראת שמים וקלות ראש הוא היפך יראת שמים וקלות ראש מפשיט את האדם ומסלקו לגמרי מיראת שמים כי קלות ראש זה מצב של פריקת עול מלכות שמים כי השחוק ולקות ראש מאבד כל לבו ומדחהו מכל מחשבת מוסר ויראה.

ע"י שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב תיא): הלב הוא מקום ההרגשות של האדם ומקורם וכאשר נמצאים במצב של שחוק וקלות ראש אין הלב – ההרגשה של האדם שופטת ושוקלת נכון את מעשיו האם הם טובים או רעים.

מסילת ישרים

קשה הליצנות שתחלתו יסורין וסופו בליה, שנאמר פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי וגו'.

והמפסיד השלישי הוא החברה, דהיינו חברת הטפשים והחוטאים, והוא מה שהכתוב אומר (משלי יג &) ורועה כסילים ירוע¹²⁸. כי הנה אנחנו רואים פעמים רבות, אפילו אחר שנתאמת אצל האדם חובת העבודה והזהירות בה, יתרפה ממנה או יעבור על איזה דברים ממנה כדי שלא ילעגו עליו חבריו, או כדי להתערב עמהם, והוא מה ששלמה מזהיר ואומר (שם כד) ועם שונים אל תתערב. כי אם יאמר לך אדם (כתובות יז ע"ג) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, אף אתה אמור לו במה דברים אמורים, בבני אדם שעושים מעשי אדם, אך לא בבני אדם שעושים מעשי בהמה.

ושלמה מזהיר עוד (משלי יד &) לך מנגד לאיש כסיל. ודוד המלך אמר (תהלים א א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו'¹²⁹. וכבר פירשו זכרונם לברכה (ע"ז יח ע"ג) אם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישוב. ואומר (תהלים כו &) לא ישבתי עם מתי שוא וגו' שנאתי קהל מרעים וגו'¹³⁰. אין לו לאדם אלא להטהר ולנקות עצמו ולמנוע רגליו מדרכי ההמון השקועים בהבלי הזמן, וישיב רגליו אל הצרות ה' ואל משכנותיו. הוא שדוד עצמו מסיים ואומר (שם &) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא, אדרבא ילעג על מלעיגיו ויבזם, ויחשוב בדעתו כי לולי היה לו להרויח ממון הרבה ההיה מניח מה שהיה צריך לזה מפני חבריו שלא ילעגו, כל שכן שלא ירצה לאבד נשמתו מפני לעג.

ועל דרך זה הזהירו ז"ל (אבות פ"ד מ"ג) הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים. ודוד אמר (תהלים קיט &) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאף על פי שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו להרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר בדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הנה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתח בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. וישעיה כמו כן אמר (ישעיה נ &) על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש.

פרק ו - בבאור מדת הזריזות

אחר הזהירות יבוא הזריזות, כי הזהירות סובב על ה"לא תעשה", והזריזות על ה"עשה". והיינו (תהילים לד טו) סור מרע ועשה טוב, וענינו של הזריזות מבואר שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת ענינם¹³¹, וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד ע"ג) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדול והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצר ולהמלט מן הרע שלא ישלוט בנו להתערב במעשינו, כן צריך פקחות גדול והשקפה לאחוז

- מאיר המסילה -

¹²⁸ משלי יג כ) הלוך {הולך} את חכמים וחכם {יחכם} ורעה כסילים ירוע:

¹²⁹ תהילים (א א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב.

¹³⁰ ז"ל:

¹³¹ עי' דע"ת (ח"ה א' פא), עיקר כל מעשה תלוי ב"התחלה" שלו שהמעשה מוכרח לצאת כפי ההתחלה שלה, ולכן מובן ענין הזריזות, כי כמו שישנה התחלה כללית לכל אדם כולו כמו כן ישנה התחלה לכל מצוה ומצוה בפרט.

מסילת ישרים

במצות¹³² ולזכות בהם ולא תאבדנה ממנו. כי כמו שמסבב ומשתדל היצר הרע בתחבולותיו להפיל את האדם במכמורות החטא, כן משתדל למנוע ממנו עשית המצות ולאבדם ממנו, ואם יתרפה ויתעצל ולא יתחזק לרדוף אחריהם ולתמוך בהם, ישאר נעור וריק מהם בודאי.

ותראה, כי טבע האדם כבד מאד¹³³, כי עפריות החמירות גם¹³⁴, על כן לא יחפוץ האדם בטורה ומלאכה, ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך¹³⁵, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו, ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פרק ד"מ"ו) הוי עז כנמר וקל כנשר וריץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן מנו חכמים ז"ל (ברכות לב ע"ג) בדברים הצריכים חיזוק: תורה ומעשים טובים. ומקרא מלא הוא (יהושע א ע"ג) חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, כי חיזוק גדול צריך למי שרוצה לכפות הטבע אל הפכו.

והנה שלמה שנה מאד באזהרתו על זה בראותו את רוע העצלה וההפסד הגדול הנמשך ממנה, ואמר (משלי ו) מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידיים לשכב ובא כמהלך ראשך ומחסרך כאיש מגן. כי הנה העצל אף על פי שאינו עושה רע בקום עשה, הנה הוא מביא את הרעה עליו בשב ואל תעשה שלו. ואמר (שם יח ט) גם מתרפה במלאכתו אה הוא לבעל משחית, כי אף על פי שאיננו המשחית העושה את הרעה בידיו, לא תחשוב שהוא רחוק ממנו, אלא אחיו הוא ובן גילו הוא.

ואמר עוד לבאר רעת העצל באור ציורי, מה שיקרה ויולד לעינינו יום יום, (שם כד &-) על שדה איש עצל עברתי, ועל כרם אדם חסר לב, והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרלים וגו', ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות וגו' ובא מתהלך רישך וגו'.

והנה מלבד פשוטו אשר הוא אמיתי כמשמעו, שהוא מה שקורה אל שדה העצל ממש, הנה דרשו בו חכמים ז"ל מדרש נאה זה לשונם (ילקוט &) והנה עלה כולו קמשונים, שמבקש פירוש של פרשה ואינו מוצא, כסו פניו וגו', מתוך שלא עמל בהם הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של תלמידי חכמים. מה ענינו של זה, שלמה פירשו (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. והיינו כי רעת העצל אינה באה בבת אחת, אלא מעט מעט בלא שידע וירגיש בה, כי הנה הוא נמשך מרעה אל רעה, עד שימצא טבוע בתכלית הרעה. הנה בתחלה אינו אלא מחסיר הטורה אשר היה ראוי לו, ומזה נמשך שלא ילמוד בתורה ככל הצורך, ומפני חסרון הלימוד כשיבוא אחר כך ללמוד תחסר לו ההבנה. והנה אלולי היתה גומרת רעתו בה, כבר היתה רבה, אך עוד מתרבה והולכת במה שברצותו על כל פנים לישוב הפרשה והפרק ההוא, הנה יגלה בה פנים שלא

- מאיר המסילה -

¹³² היינו כמו שהסור מרע הוא הרחק ללא לעצור כן העשה טוב צריך להיות עשה והמשך תמידי (דע"ת ח"ג רצג), אור יחזקאל (מכתבים רעו): כדאי לראות שיהיה זמן קבוע בכל יום ללימוד מוסר ולא יאמר האדם הלא כל עניניו הוא בתורה ובמצות ובזיכוי הרבים ואין מקום לשלוט הרע במעשיו.

¹³³ עי' אור יחזקאל (דרכי העבודה ס): טבע האדם כולו עצלות ואין לו חשק ורצון לעשות מאמץ כל שהוא וזו הסיבה שעבודת המדות רחוקה מאתנו כי נצרכת לזה עבודה מרובה וטבעו להיות מונח ביד כבודותו ולכן אינו מצליח.

¹³⁴ עי' עלי שור (ח"א דף קעב): אדם אשר כחות גופו שולטים עליו ואינו מצליח להתחרר מהם נמצא במצב של שפלות.

¹³⁵ עי' שפתי חיים (מועדים ח"ב מו): לא כתוב ומי שרוצה לעושה יורת מצוות אלא מי שרוצה לזכות לעבודת הבורא, כי מי שנשאר בטבע הכבד של העפריות והעצלות אפילו אם הוא עושה מצוות מדי פעם בפעם בכך עדיין אינו נכלל בגדר עובד ה', ואת זה רק אפשר אם הוא מתגבר ומזדרז נגד טבעו.

מסילת ישרים

כהלכה, וישחית האמת ויהפכה ויעבור על התקנות ויפרוץ את הגדרים, וסופו כליה כמשפט כל פורץ גדר, אמר שלמה "ואחזה אנכי אשית לבי", התבוננתי על הדבר הזה וראיתי גודל הרע שבו, שהוא כארס ההולך ומתפשט מעט מעט, ואין פעולתו ניכרת עד המיתה, וזהו "מעט שנות וגו' ובא כמהלך רישך ומחסרך כאיש מגן" (&).

והנה אנחנו רואים בעינינו כמה וכמה פעמים שכבר לבו של האדם יודע חובתו, ונתאמת אצלו מה שראוי לו להצלת נפשו¹³⁶, ומה שחובה עליו מצד בוראו, ואף על פי כן יניחחו לא מחסרון הכרת החובה ההיא ולא לשום טעם אחר, אלא מפני שכבודת העצלה מתגברת עליו, והרי הוא אומר, אוכל קמעא או אישן קמעא¹³⁷, או קשה עלי לצאת מביתי, פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה (שיה"ש ה ג), חמה עזה בעולם הקרה רבה, או הגשמים וכל שאר האמתלאות והתואנות, אשר פי העצלים מלא מהם, ובין כך ובין כך התורה מונחת והעבודה מבוטלת, והאדם עוזב את בוראו, הוא מה ששלמה אומר (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית.

ואולם אם תשאל את פי העצל, יבוא לך במאמרים רבים ממאמרי החכמים והמקראות מן הכתובים והטענות מן השכל, אשר כולם יורו לו לפי דעתו המשובשת להקל עליו ולהניחו במנוחת עצלותו, והוא איננו רואה שאין הטענות ההם והטעמים ההם נולדים לו מפני שיקול דעתו, אלא ממקור עצלותו הם נובעים, אשר בהיותה היא גוברת בו ממה דעתו ושכלו אל הטענות האלה, אשר לא ישמע לקול החכמים ואנשי הדעה הנכונה. הוא מה ששלמה צווח ואומר (משלי כו טז) חכם עצל בעיניו¹³⁸ משבעה משיבי טעם, כי העצלה איננה מנחת לו שיהיה אפלו חש לדברי המוכיחים אותו, אלא יחשוב הכל לתועים ושומים והוא לברו חכם.

והנה תדע כי זה כלל גדול מנוסה במלאכת הפרישות, שכל קולא צריכה בדיקה, כי אף על פי שיכולה להיות ישרה ונכוחה, אמנם קרוב הדבר שתהיה מעצות היצר ומרמותיו, על כן צריך לבדוק אחריה בחקירות ודרישות רבות, אם אחר כל אלה תצדק ודאי שהיא טובה.

כללו של דבר חיזוק גדול צריך האדם להתחזק ולהתגבר בזריזות לעשות המצות, בהשליכו מעליו כובד העצלה המעכבת על ידו. ותראה שהמלאכים נשתבחו במדה הטובה הזאת, שנאמר בהם (תהלים קג &) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו¹³⁹, ואומר (יהוקאל א &) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק. והנה אדם הוא אדם ולא מלאך, על כן אי אפשר לו שיגיע לגבורתו של המלאך. אך ודאי, שכל מה שיוכל להתקרב במדרגתו אליו ראוי שיתקרב, ודוד המלך היה משבח על חלקו ואומר (תהלים קיט &) חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך.

- מאיר המסילה -

¹³⁶ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב שנט): לא רק בשכלו מבין את המוטל עליו אלא גם בלבו פנימיותו ברור לו והוא מכיר ומרגיש.

¹³⁷ מלשון הגמ' (ברכות ד ע"ב) והא דקא אמרי [זמן ק"ש] עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתיא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה.

¹³⁸ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב שמז): זה חסרון גדול ביותר שהעצל מחשיב את עצמו יותר חכם משבעה אנשים שמסיבירם לו בטוב את הגנוב העצלות ונזקיה והוא לועג עליהם מתוך מחשבה שהוא החכם והם הטיפשים.

¹³⁹ עי' זרר ח"ב ג ע"א: כל אשר דבר יהו"ה נעשה ונשמע והווי במתקלא חדא כמלאכין עלאין דהכי כתיב בהו (תהלים קג כ) ברכו יהו"ה מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. תרגום: כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע והווי במשקולת אחד כמלאכים עליונים שכך כתוב בהם ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו.

מסילת ישרים

פרק ז – בבאור חלקי הזריזות

חלקי הזריזות שנים: אחד, קודם המעשה. ואחר, אחרי כן. קודם התחלת המעשה הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהניע זמנה או בהזדמנה לפניו, או בעלותה במחשבתו, ימהר יחיש מעשהו לאחוזו בה ולעשות אותה, ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו. אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עכוב למעשה הטוב, ועל אמיתת זה הדבר העירונו ז"ל (בראשית רבה פע"ו &) בענין המלכת שלמה שאמר דוד לבניהו (מלכים א' א &) והורדתם אותו אל גיחון, וענה בניהו אמן כן יאמר ה'. אמרו זה לשונם (בראשית רבה פע"ו &) רבי פינחס בשם רבי חנן דצפורי והלא כבר נאמר (דבה"א כב &) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה, אלא הרבה קטגורין יעמדו מכאן ועד גיחון. על כן הוזהירו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יב) ושמרתם את המצות, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. ואמרו (נזיר ג ע"ג &) לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שלפי שהקדימה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות בישראל למלכות. ואמרו (פסחים ד ע"ג &) זריזים מקדימים למצוות. וכן אמרו (ברכות ו ע"ג &) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת. ובמדרש אמרו (ויק"ר פי"א ס"ט) הוא ינהגנו על מות בזריזות כאלין עולמתא¹⁴⁰, כמה דאת אמר (תהלים סו &) בתוך עלמות תופפות. כי הזריזות היא מדת שלימות גדול אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה, ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו¹⁴¹.

אך הזריזות אחר התחלת המעשה, הוא שכיון שאחזו במצוה ימהר להשלים אותה, ולא להקל מעליו כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ועל זה הרבו להזהיר זכרונם לברכה, ואמרו (תנחומא עקב ו) כל המתחיל במצוה ואינו גומר אותה קובר אשתו ובניו, ואמרו (שם) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כב &) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני השוכים. וחכמים זכרונם לברכה (סנהדרין קד ע"ג &) יחסו לו השבת הזה על שמיהר במלאכת בנין הבית ולא נתעצל בה לאחר אותה. וכן דרשוהו על משה עליו השלום על שמיהר במלאכת המשכן.

וכן תמצא כל מעשיהם של צדיקים תמיד במהירות. אברהם, כתוב בו (בראשית יח &) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי וגו', ויתן אל הנער וימהר. רבקה, (שם כד &) ותמהר ותער כדה וגו'. וכן אמרו במדרש (במדבר רבה פרשה י &) ותמהר האשה וגו' (שופטים יג &) מלמד שכל מעשיהם של צדיקים במהירות. אשר לא יתנו הפסק זמן, לא אל התחלת המצוה ולא אל השלמתה. ותראה שהאדם אשר תלהט נפשו בעבודת

- מאיר המסילה -

¹⁴⁰ בעולמות בזריזות עלמות כאלין עולמתא כדכתיב בתוך עלמות תופפות תרגם עקילס אתניסאה עולם שאין בו מות עלמות בשני עולמות ינהגנו בעוה"ז וינהגנו בעולם הבא:

¹⁴¹ עי' עלי שור (ח"ב רנג): המס"י סתם ולא פירש מהי פנימיותה של המדה הזאת אך הגר"י ליבוויץ ביא במאמריו האחרונים שזכינו לשמוע מפיו כי עשיית האדם מעשה מצוה בזריזות היא מעשה שהשכינה שורה עליו וכל עיכוב זמן שחל בהמעשה אינה רק סכנה שיכול להיות שם חלות היצראלא העיכוב עצמו הוא כבר חלות היצר והשכינה כבר הסתלקה מהמעשה ההוא – עי' דחו"מ ח"א סי' קל-קלג עמודים תז-תז.

עי' מכתב מאליהו (ח"ג 20): מהיר השכל אשר לא יזרזז ויעמול ללמדו יהיה חלש ההשגה לעולם הבא אבל הזריז בעמלו הוא אשר יהיה מהיר בהשגתו בעולם הבא וזה שכרו חלף זריזותו.

מסילת ישרים

בוראו, ודאי שלא יתעצל בעשית מצותיו, אלא תהיה תנועתו כתנועת האש המהירה, כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אם כלה הדבר להשלימו.¹⁴²

ואמנם התבונן עוד שכמו שהזריות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריות יולד ההתלהטות.¹⁴³ והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממהר תנועתו החיצונית, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת איבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה, וזה דבר שהנסיון יעידהו.

ואמנם כבר ידעת שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה, והוא מה שדוד המלך מתהלל בחלקו הטוב, ואומר (תהלים מב ב, ג) כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים וגו', (שם פד &) נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה', (שם סג &) צמאה לך נפשי כמה לך בשרי. ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהמת בו כראוי¹⁴⁴, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונית מעוררת הפנימית¹⁴⁵. ובוראי שיותר מסורה בידו היא החיצונית מהפנימית, אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכת מה שהוא

- מאיר המסילה -

¹⁴² שפתי חיים (מדות ח"ב ח עו): נמצא שאהבת ה' המביאה להתלהבות והתלהטות פנימית לעשות רצון הבורא שתוצאותיה הן קודם המעשה מחשבה שקולה ומתונה איך ומה לעשות ואח"כ במעשה עצמו קיום המצוות והשלמתן במהיות ואותה אהבת ה' מביאה לזהירות והתרחקות מכל חשש איסור.

¹⁴³ ע"י דע"ת (ח"ד ריד): כאן א' מדברי הקבלה שנכתבים בלבוש פשוט, וכאן ראויים ששכל תנועה ברגל אפילו ההכי קלה פועלת גדולות בנפשו של אדם, לכן אדם יכול ללמוד יום שלם, אמנם אם רץ לבית המדרש בתחילת היום זה אחרת מאשר אם הלך לאט, ובזה תלוי שמחת הלימוד או הכבידות שבו.

¹⁴⁴ ע"י עלי שור (ח"א קנה): התנועה החיצונית היא הצרון שהוא לגמרי ברשותנו אבל עדיין אין בו הרגשת עונג, התנועה הפנימית היא הרגשת הנועם והעונג הרוחני, וההתחלה היא הצרון והעקבותיו יבוא העונג הרוחני.

¹⁴⁵ ע"י עלי שור (ח"ב רנח) שמדגיש מהמשנה (אבות ה כ) יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. שזה לא מספיק להיות רץ אלא כצבי כהחיה המהירה ביותר וגיבור כחיה הכי גיבור בכל החיות וכו'.

ע"י מכתב מאליהו (ח"ג 127): שמביא מהספר החינוך (מצוה טז): דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ע.כ. אף מעשים הנעשים בלי כוונה פנימית אם אנו מתמידים בהם ומדקדקים ומתאמצים בקיומם יפעלו על לבותינו ולבסוף יחדרו אל תוך פנימיותנו.

ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ג שיג): חז"ל אל חייבו לקיים דברים החיצוניים שבעצם פנימיותנו אין לנו זיקה אליהם אלא כל הסממנים החיצוניים של האבילות הם כדי לעורר את פנימיותנו. ע"י שפתי חיים (מועדים ח"ב שנח) שמצטרף לזה כל עניני ליל הסדר להרגיש את הגאולה, וכן שם (ח"ג ערה) לענין לטעון לשונא שבזה כופה את יצרו, וכן שם (עמוד רצט) לענין מנהיג ט' הימים של חודש אב.

ע"י דע"ת (ח"ה א' קפב): ענין המהירות במעשה המצוה אינו רק כהקדמה בעלמא למעשה מצד חביבותא אלא הו אתכלית השלמות כדמצינו זאת במלאכים (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק, וכן הנפש הוא מהירות בעצם, וע"י חובת הלבבות (שער שני שער הבחינה - פרק ה) וממה שראוי לך להבין מכל הבריות העליונים והתחתונים מקטנם ועד גדולם העניין הנעלם אשר בו סודר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים והיא התנועה הדבקה לכל מחובר ואין חוש מהחושים הגשמיים משיג אותה אך השכל משיג אותה באמצעות הנע אשר ישיגוהו החושים ולולי התנועה לא היתה נגמרת הוית שום דבר מן הנמצאות ולא ההפסדס ואמר אחר מן הפילוסופים רוב הטבעים עם התנועה. וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה ותדע כי הוא מפלאי החכמה האלהית ותכיר רוב חמלת הבורא על ברואיו אז יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלויה והנסתרת.

מסילת ישרים

מתלהט בתנועתו ברצון, והוא מה שהיה הנביא אומר (הושע ו &) ונדעה נרדפה לדעת את ה', וכתוב (שם יא &) אחרי ה' ילכו כאריה ישאג.

פרק ה – בדרך קנית הזריזות

הנה האמצעים אשר נקנה במ הזריזות, הם הם אותם אשר נקנה במ הזריזות ומדרגותיהם כמדרגותיהם, וכמו שכתבתי למעלה, כי ענינם קרוב זה לזה מאד. ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין. וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות רוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה.

ואמנם מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו.

והנה אין לך אדם באיזה מצב שימצא אם עני ואם עשיר אם בריא ואם חולה, שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא, כבר הוא חייב לו יתברך על עושרו ועל בריאותו, העני חייב לו שאפילו בעוניו ממציא לו פרנסתו דרך נס ופלא¹⁴⁶, ואינו מניחו למות ברעב. החולה על שמחזיקו בכבוד חוליו ומכותיו, ואינו מניחו לרדת שחת. וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יכיר עצמו חייב לבוראו, ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להודו לעבודתו כמו שכתבתי למעלה. כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרך לו ומה שמוכרח אליו ממנו יתברך הוא ולא מאחר, אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבוד עבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו.

והנך רואה שכללתי פה בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד, והדבר למד מענינו, שלשלימי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו שלא תשיגהו בושח ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואבדה ולהמוץ מצד העולם הזה וצרכיו כענין שפרשתי שם למעלה.

פרק ט – בביאור מפסידי הזריזות וההרחקה מהם

- מאיר המסילה -

¹⁴⁶ אור יחזקאל (מכתבים קמ): אל ידאג בעד מצבו הגשמי כי ה' ית' בטח ישלח לו הצטרכותו כי בטוח הוא בהכרח שלו וכן ב"ב תחי' ויתכן רק שיהיה מוכרח לראות הניסים ע"ד השגתו את כל אלה כמש"כ כאן, ועיי"ש (עמוד קפו): עי ברכות ד ע"ב כל האומר תהלה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח שלו שהוא בן עולם הבא, והובא בר"י בפרק אין עומדין מפני הפסוק פותח את ידך וכו' להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים עד ביצי כינים ואומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור לאמרו פעם אחרת, מה גודל השכר מי שהו אמכיר בכל עת ובכל רגע השגחה הזו כמה גודל למוסר אנו רואים ומבינים מהמאמר הנ"ל אשר ע"י לימוד הזה הנה האדם מכשיר את עצמו להיות מסוגל ומוכשר לראות זאת בלב אמיתי תמיד השגחתו ית' ע"ד פלא, וכמה מסוכן הוא האדם בלי התבוננות ליחס הכל ע"ד מקרה או כחי ועוצם ידי עשה לי כל אלו, ועיי"ש (עמוד רי): עי' מדרש תנחומא (משפטים פרק ט): והעניינים עמו של הקב"ה שנא' (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו ועניו ירחם, ע"כ, היינו שהעני רואה תמדי יורת השגחה במעשיר, והעשיר צריך יותר לחפש ההשגחה הנסתרת אשר עמו.

מסילת ישרים

הנה מפסידי הזריזות הם הם מגדילי העצלה, והגדול שבכולם הוא בקשת המנוחה הגופנית ושנאת הטורח ואהבת העידונים בתשלום כל תנאיהם, כי הנה אדם כזה ודאי שתכבד עליו העבודה לפני בוראו כובד גדול, כי מי שירצה לאכול אכילותיו בכל הישוב והמנוחה, ולישון שנתו בלא טורח, וימאן ללכת אם לא לאטו, וכיוצא בדברים כאלה, הנה יקשה עליו להשכים לבתי כנסיות בבוקר או לקצר בסעודתו מפני תפלת המנוחה בין הערבים, או לצאת לדבר מצוה אם לא יהיה העת ברור. כל שכן למהר עצמו לדברי מצוה או לתלמוד תורה. ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, איננו אדון בעצמו, לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני.

ואמנם צריך שידע האדם, כי לא למנוחה הוא בעולם הזה אלא לעמל וטורח¹⁴⁷, ולא ינהג בעצמו אלא מנהג הפועלים, העושים מלאכה אצל משכיריהם, וכענין מה שהיה אומר (עירובין סה ע"ג) אגירי דיומא אנן. וכדרך יוצאי הצבא במערכותיהם, אשר אכילתם בהיפזון, ושינתם עראי, ועומדים תמיד מוכנים לעת קרב. ועל זה נאמר (איוב ה &) כי אדם לעמל יולד. וכשירגיל עצמו על זה הדרך, ימצא העבודה קלה עליו ודאי, כיון שלא יחסר בעצמו ההומנה וההכנה אליה. ועל זה הדרך אמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ו מ"ג) כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן, שהוא כלל ההרחקה בתכלית מן המנוחות והעידונים.

עוד ממפסידי הזריזות הוא רוב הפחד ונגדל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו &) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת, ויחסוה אל החטאים. ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג &) פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את (ברכות ס ע"ג), אלא על זה נאמר (תהלים לו &) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה.

כללו של דבר, צריך שישים האדם את עצמו עראי בעולם וקבוע בעבודה, יתרצה ויסתפק בכל עניני העולם במה שמזדמן לו, ויקח מן הבא בידו, ויהיה רחוק מן המנוחה וקרוב למלאכה ולעמל, ויהיה נכון לבו בטוח בה', ולא יירא מתולדות הזמן ופגעיו, שמא תאמר הרי מצינו שחייבו חכמים בכל מקום שישמור האדם את עצמו שמירה מעולה, ולא ישים עצמו בסכנה, אפילו הוא צדיק ובעל מעשים. ואמרו (כתובות ל ע"ג) הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים, ומקרא כתוב (דברים ד &) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. הרי שאין להחליט הבטחון הזה על כל פנים, והתם אמרו ואפילו לדבר מצוה.

דע כי יש יראה ויש יראה, יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכונה, לשינהג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענוש את הרשעים, ומי שירצה שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הנה אין זה בטחון אלא הוללות. והנה הוא חוטא במה שהוא נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרוצה שישמור האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המוטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו ליענשו. ואולם השמירה הזאת וזאת היראה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל, היא הראויה שעליה נאמר (משלי כב &) ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו. אך היראה

- מאיר המסילה -

¹⁴⁷ שפתי חיים (מועדים ח"ב מז): כדי לזכות למעלת הזריזות צריך אדם לבטל ולהפוך את טבעו כי הטבע מתנגד לזריזות.

מסילת ישרים

השומה, היא שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרתו באופן שיגיע מזה ביטול לתורה ולעבודה.

והכלל להבחין בין שתי היראות הוא, מה שחלקו חכמים זכרונם לברכה באמרם (פסחים ח ע"ג) היכא דשכיח היוזקא שאני. כי מקום שההיזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך מקום שאין ההיזק נודע אין לירא, ועל כיוצא בזה נאמר (חולין מו ע"ג) ריעותא דלא חזינן לא מחזקינן, ואין לו לחכם אלא מה שענינו רואות, הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, ערום ראה רעה ונסתר, הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה, אמר עצל שחל בדרך וגו'.

וחכמים זכרונם לברכה פרשו הענין כמין חומר¹⁴⁸, להראות עד היכן מגעת יראת ההבל להפריש האדם מן המעשה הטוב, ואמרו (דברים רבה פ"ח &) שבעה דברים אמר שלמה בעצל, כיצד אמרו לעצל, הרי רבך בעיר לך ולמד תורה ממנו. והוא משיב אותם, מתירא אני מן הארי שבדרך. רבך בתוך המדינה, אומר להם מתיירא אני שלא יהיה ארי בין הרחובות. אומרים לו הרי הוא בתוך ביתך, אומר להם אם אני הולך אצלו אני מוצא הפתח נעולה וכו', עיין שם¹⁴⁹. הא למדת שאין היראה גורמת שיתעצל, אלא עצלה גורמת לו שיתירא. וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, ממה שכבר פשוט הוא ורגיל ברוב המון בני האדם, אשר זה דרכם כסל למו, ומשכיל על דבר ימצא אמת לאמתו, ודעת לנבון נקל. וכבר נתבאר ענין הזריזות ביאור שאחשוב היותו מספיק להערת הלב והחכם יחכם ויוסיף לקח.

והנך רואה כי ראוי לזריזות להיות במדרגה אחר הזהירות, כי על הרוב לא יהיה האדם זריז אם לא יהיה זהיר בתחלה, כי מי שלא ישים לבו להזהר במעשיו ולהתבונן בעבודה ומשפטיה, שזו היא מדת הזהירות כמו שכתבתי, קשה שילבש אהבה וחמדה אליה ויזדרז בתשוקה לפני בוראו, כי הנה הוא עודנו טובע בתאוות הגופניות ורץ מרוצת הרגלו המרחיקו מכל זה. אמנם אחר שכבר פקח עיניו לראות מעשיו ולהזהר בהם, וחשב חשבון המצות והעברות כאשר זכרנו, נקל הוא לו שיסור מן הרע וישתוקק אל הטוב ויזדרז בו וזה פשוט.

פרקי - בביאור מדת הנקיות

מדת הנקיות היא היות האדם נקי¹⁵⁰ לגמרי מכל מדה רעה ומכל הטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתח בו להורות היתר בדבר, שכאשר נחקור עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לו, אלא מפני היות הלב עדיין נגוע קצת מן התאוה, כי לא טהר ממנה מכל וכל, על כן תמשכהו להקל לו. אך האדם אשר טהר מזה הנגע לגמרי, ונקי מכל רושם רע שמשארת התאוה אחריה, הנה ראייתו תהיה ברורה לגמרי, והבחנתו זכה, ולא תמהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא הטא אפילו שיהיה קל שבקלי החטאים, תכירהו שהוא רע ותרחיקהו ממנו. ובלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים מעשיהם טהרה רבה, שלא יהיה בהם אפילו נדנוד דבר רע (סנהדרין כג ע"א ועוד) נקיי הדעת שבירושלים.

- מאיר המסילה -

¹⁴⁸ עי' רש"י קידושין כב ע"ב, שזה כמין בשמים, אמנם בתוס' שם מפרש שזה לשון כמו מעשה.

¹⁴⁹ המשך לשונו:

¹⁵⁰ עי' דח"מ (ח"א שעט) היינו שכל מעשיו יהיו רק נדבה ללא שום פני הונגיעה כל דהו שלו.

מסילת ישרים

והנך רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם. הזהיר הוא הנוהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא, אמנם עדיין איננו אדון בעצמו שלא ימשוך לבו מן התאוה הטבעית, שלא תטהו להראות לו התירים באיזה דברים שאין רעתם מפורסמת. וזה כי אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו¹⁵¹, לא מפני זה ישנה את טבעו¹⁵², ולא יוכל להסיר מלבו התאוה הגופנית, אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה¹⁵³, אך על כל פנים חשק החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזה, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר, וידביק דעתו אל השלימות הנפשי, עד שסוף סוף יכול להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבו, בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה כמו שכתבתי למעלה, שלא יפתה ולא ישיגהו חשק חומריותו וינקה במעשיו מכל וכל.

והנה על מדה זו היה דוד שמה בעצמו ואומר (תהלים כו &) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה', כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנוד חטא ועון, הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי זולת זה אין לו אלא לבוש ולהכלם מלפניו, וכמאמר עזרא הסופר (עזרא ט &) אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך.

והנה ודאי כי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלימות המדה הזאת, כי העבירות הניכרות וידועות קלות הם להשמר מהם כיון שרעתם גלויה, אך הדקדוק הזה המצטרך לנקיות הוא הקשה יותר, כי הוראת ההיתר מכסה על החטא וכמו שכתבתי. והוא כענין מה שאמרו זכרונם ברכה (ע"ז יח ע"ג) עבירות שאדם דש בעקביו סובבות אותו בשעת הדין, ועל דרך זה אמרו זכרונם לברכה (בבא בתרא קסה ע"ג) רובם בגזל ומיעוטם בעריות וכולם באבק לשון הרע, כי מפני רוב דקותו כל בני אדם נכשלים בו במה שאין מכירים אותו.

ואמרו זכרונם לברכה (איכה רבתי טו &) שדוד היה נוהר ומנקה עצמו נקיון גמור מכל אלה, ועל כן היה הולך למלחמה בבטחון חזק והיה שואל (תהלים יח ע"ג) ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם, מה שלא שאלו יהושפט אסא וחזקיה, לפי שלא היו מנוקים כל כך. והוא מה שאמר הוא עצמו בתוך דבריו (שם &) יגמלני ה' כצדקי כבור ידי

- מאיר המסילה -

¹⁵¹ עי' אבות (פ"ד מ"א) בן זומא אומר, איזהו חכם, הלומד מכל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור, הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב אך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר.

¹⁵² זה ההבדל שבין תיקון המדות לכבישת המדות. וזכור לי משהו על זה בפחד יצחק.

¹⁵³ כאן רואים שההבדל בין תאוה לחכמה, עי' ספורנו (בראשית ג א) הכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החומריים, המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל יתברך. כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצוים לכחות הגשמיות הפועלות, ומחטיאים כונת ורצון האל יתברך, כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם, כאמרם זכרונם לברכה עינא ולבא סרסורי דחטאה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ח), אשר על זה הזהיר באמרו "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו לט).

עיקר בחירת האדם היא בין פנימיות לחיצוניות, ומושכלותיו הם פנימיות, ודמיונו הם חיצוניות (דעת חו"מ ח"ג קעג).

כתוב וידעת היום והשבות אל לבבך, אם כן חלל גדול יש בנפש האדם פנוי העומד בין הידיעה לאימותה בלב, ושם בונה היצר הרע את משכנו, ושמה נכנסות כל השאיפות והדמיונות העולם הזה, ושמה הן כל מחשבות המדות ומשם הן כובשות את הלב. והדמיונות העולם הזה בנקל יתפתחו מעצמם מידיעה לחמדת הלב משא"כ המושכל. בחלל הזה שבין ידיעה ללב הוא מקום מלחמת היצר ומקום הבחירה (מכתב מאליהו ח"א 212).

מסילת ישרים

ישיב לי, ואמר עוד (שם &) וישב ה' לי בצדקי כבור ידי לנגד עיניו, והוא הבור והנקיזון הזה שזכרנו. ואז חזר ואמר (שם &) כי בכך ארוץ גודוד וגו' ארדוף אויבי ואשיגם, והוא עצמו אמר עוד (שם כד &) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. ואמנם ודאי שהמדה הזאת קשה, כי טבע האדם הלש ולבו נפתה על נקלה, ומתיר לעצמו הדברים שיוכל למצא בהם כדי הטעאת. ובודאי שמי שהגיע לזאת המדה כבר הגיע למדרגה גדולה, כי בפני מלחמה חזקה עמד ונצח. ונבוא עתה לבאר פרטי המדה הזאת.

פרק יא - בפרטי מדת הנקיות

פרטי מדת הנקיות רבים הם מאד, והנם ככל הפרטים שבכל השם"ה מצות לא תעשה, כי אמנם ענין המדה כבר אמרתי שהוא להיות נקי מכל ענפי העבירות, ואולם אף על פי שבכל העבירות משתדל היצר הרע להחטיא את האדם, כבר יש מהם שהטבע מחמדן יותר, ובהן מראה לו יותר היתרים, אשר על כן יצטרך בהן יותר חיוזק לנצח את יצרו ולהנקות מן החטא. וכן אמרו ז"ל (הגיגה יא ע"ג) גזל ועריות נפשו של אדם מחמדתן ומתאוה להן.

והנה אנחנו רואים שאף על פי שלא רוב בני האדם גנבים בגלוי הם, דהיינו שישלחו יד ממש בממון חבריהם לקחת ולשום בכליהם, אף על פי כן רובם טועמים טעם גניבה במשאם ומתנם, כמה שיורו היתר לעצמם להשתכר איש בהפסידו של חברו, ויאמרו להרויח שאני. ואולם לאוים הרבה נאמרו בגזל, לא תעשוק (&), לא תגזול (&), לא תגנבו (&), ולא תכחשו (&), ולא תשקרו איש בעמיתו (&), לא תונו איש את אחיו (&), לא תשיג גבול רעך (&). הן כל אלה חילוקי דינים שבגזל כוללים מעשים רבים מן המעשים הנעשים בכלל המשא והמתן המדיני, ובכולם איסורים רבים, כי לא המעשה הניכר ומפורסם בעושק ובגזל הוא לבדו האסור, אלא כל שסוף סוף יגיע אליו ויגרום אותו כבר הוא בכלל האיסור. ועל ענין זה אמרו ז"ל (סנהדרין פא ע"ג) ואת אשת רעהו לא טימא (יחזקאל יח &) שלא ירד לאומנות חברו. וכבר היה רבי יהודה אוסר לחנוני שלא יחלק קליות ואגוזים לתינוקות להרגילן שיבואו אצלו, ולא התירו חכמים אלא מפני שגם חברו יכול לעשות כן (בבא מציעא ס ע"ג).

ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ג) קשה גזל¹⁵⁴ הדיוט מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה וכו'. וכבר פטרו את הפועלים העושים אצל בעל הבית מברכת המוציא ומברכות אחרונות דברכת המזון, ואפילו בקריאת שמע לא חייבום לבטל ממלאכתן אלא בפרשה ראשונה בלבד (ברכות מז ע"ג), קל וחומר כן בנו של קל וחומר לדברי הרשות, שכל שכיר יום אסור בהן שלא לבטל מלאכתו של בעל הבית. ואם עבר הרי זה גזלן. הנה אבא חלקיה, אפילו שלום לא השיב לתלמידי חכמים שנתנו לו שלום שלא ליבטל ממלאכת רעהו (תענית כג ע"ג). ויעקב אבינו עליו השלום מבאר בפיו ואומר (בראשית לא ע"ג) הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני, מה יענו איפוא העוסקים בהנאותיהם בשעת מלאכה ובטלים ממנה, או כי יעסקו בחפציהם איש לבצעו.

- מאיר המסילה -

¹⁵⁴ אור יחזקאל (מכתבים רכב), הרבה התורה לאוין בגזילה זה נותן לדעת כמה מסוכן האדם לאמר כי זאת אינו בכלל גזל.

מסילת ישרים

כללו של דבר, השכור אצל חבירו לאיזה מלאכה שתהיה, הנה כל שעותיו מכורות הן לו ליומו, כענין שאמרו ז"ל (ב"מ נו ע"ג) שכירות מכירה ליומיה, וכל מה שיקח מהן להנאת עצמו באיזה אופן שיהיה אינו אלא גזל נמור. ואם לא מחלו אינו מחול, שכבר אמרו רבותינו ז"ל (יומא פו ע"ג) עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו.

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עבירה היא בידו, שאין עבירה מצוה. וקרא כתיב (ישעיה סא &) שונא גזל בעולה, וכענין זה אמרו ז"ל (בבא קמא צד ע"ג) הרי שגזל סאה חטים וטחנה ואפאה ומברך אין זה מברך אלא מנאץ דכתיב (תהלים י &) ובוצע ברך נאץ ה', ועל כיוצא בזה נאמר (ויקרא רבה &) אוי לו לזה שנעשה סניגורו קטיגורו, וכמאמרם ז"ל (ירושלמי סוכה פ"ג ה"ג) בענין לולב הגזול. והדין נותן, כי הרי גזל הפץ גזל, וגזל זמן גזל, מה גזול את החפץ ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, אף גזול את הזמן ועושה בו מצוה נעשה סניגורו קטיגורו, ואין הקדוש ברוך הוא חפץ אלא באמונה. וכן הוא אומר (תהלים לא &) אמונים נוצר ה', ואומר (ישעיה כו &) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, ואומר (תהלים קא &) עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי, ואומר (ירמיה ה &) עיניך הלא לאמונה.

ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא &) אם תטה אשורי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום. והבט יופי המשל הזה, כי דימה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחילה לטול אותו ונשאר דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא. כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגזל ממש, קשה הוא שיהיו ידיו ריקניות ממנו לגמרי. אמנם באמת כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים, שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים העינים מושכים את הלב לבקש היתרים על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב שהוא לא כן עשה, ולא הלך לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

ראה נא בענין ההונאה כמה נקל הוא לאדם להתפתות וליכשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים ולהשתכר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו. ויאמרו על כל זה, יש זריו ונשכר (פסחים נ ע"ב), ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). אמנם אם לא ידקדק וישקול מעשיו הרבה, הנה תחת המה יצא הוח (איוב לא), כי יעבור בעון ההונאה אשר הוזהרנו עליה (ויקרא כה &) ולא תונו איש את עמיתו, ואמרו ז"ל (חולין צד ע"ג) אפילו לרמות את הגוי אסור וקרא כתיב (צפניה ג &) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. וכן אמרו (בבא מציעא ס ע"ג) אין מפרכסין את הכלים הישנים שיראו כחדשים, אין מערבים פירות בפירות, אפילו חדשים בחדשים, אפילו סאה בדינר, ואפילו יפה דינר וטריסית לא יערב וימכרם סאה בדינר, כל עושה אלה כל עושה עול (דברים כה &). וקריו חמשה שמות עול שנאוי משוקץ (מתועב) חרם תועבה.

עוד אמרו ז"ל (בבא קמא קיט ע"ג) כל הגזול את חבירו אפילו שוה פרוטה כאילו נוטל נפשו ממנו. הרי לך חומר העון הזה אפילו בשיעור מועט. ואמרו עוד (תענית ז ע"ג) אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל. ועוד אמרו (ויקרא רבה לג &) קופה מלאה עונות מי מקטרג בראש כולם גזל. ודור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח ע"ג). ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאנו ובמתננו לרצות את חבירנו על המקח ועל שוויו. חילוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמיתת טוב החפץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר. אך מה שהוא לכסות מומי חפצו, אינו אלא אונאה ואסור, וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן, לא אומר מענין

מסילת ישרים

המדות, שהרי בפירוש כתוב בהם, תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה (&). ואמרו ז"ל (בבא בתרא פח ע"ג) קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות וכו', ואמרו (שם) הסיטון מקנה מדותיו אחת לשלשים יום, וכל כך למה, כדי שלא יחסרו בלא דעת ולא יענש. כל שכן עון הריבית שגדול הוא ככופר באלקי ישראל הם וחלילה (ב"מ ע"ג) ואמרו ז"ל (שמו"ר לא &) על הפסוק בנשך נתן ותרבית לקח היה לא יחיה (יחזקאל יח &), שאינו חי לתחית המתים, כי הוא ואבן שלו משוקץ ומתועב בעיני ה'. ואינו רואה צורך להאריך בזה שכבר אימתו מוטלת על כל איש ישראל.

אמנם כללו של דבר, כמו שחמדת הממון רבה, כן מכשלותיו רבים. וכדי שיהיה האדם נקי מהם באמת עיון גדול ודקדוק רב צריך לו. ואם נקה ממנו, ידע שהגיע כבר למדרגה גדולה, כי רבים יתחסדו בענפים רבים מענפי החסידות. ובענין שנאת הבצע, לא יכלו להגיע אל מחוז השלימות, הוא מה שאמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא &) אם אין בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה, כי אז תשא פניך ממום והיית מוצק ולא תירא.

והנה דברתי עד הנה מפרטי מצוה אחת מן המצוות, וכפרטי חלוקים אלה ודאי שנמצאים בכל מצוה ומצוה. אמנם אינני מזכיר אלא אותם שרגילים רוב בני האדם להכשל בהם. ונדבר עתה מן העריות שגם הם מן החמורים, והם שניים במדרגה אל הגזל כמאמרם ז"ל וזו לשונם (ב"ב קסה ע"ג) רובם בגזל ומיעוטם בעריות. והנה מי שירצה להנקות לגמרי מזה החטא, גם לו תצטרך מלאכה לא מועטת, כי אין בכלל האסור גופו של מעשה בלבד, אלא כל הקרוב אליו. ומקרא מלא הוא (ויקרא יח &) לא תקרבו לגלות ערוה, ואמרו ז"ל (ש"ר פט"ז סי' &) אמר הקדוש ברוך הוא אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון, הריני מגפפה ואין לי עון, או שאני נושקה ואין לי עון, אמר הקדוש ברוך הוא כשם שאם נדר נזיר שלא לשתות יין, אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגופן היין, אף אשה שאינה שלך, אסור ליגע בה כל עיקר, וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה לעצמו וכו'.

והבט מה נפלאו דברי המאמר הזה, כי המשיל את האיסור הזה לנזיר, אשר אף על פי שעיקר האסור אינו אלא שתיית יין, הנה אסרה לו תורה כל מה שיש לו שייכות עם היין. והיה זה לימוד שלימדה תורה לחכמים, איך יעשו הם הסייג לתורה במשמרת שנמסר בידם לעשות למשמרתה, כי ילמדו מן הנזיר לאסור בעבור העיקר גם כל הדמי לה. ונמצא שעשתה התורה במצוה זאת של נזיר, מה שמסרה לחכמים שיעשו בשאר כל המצוות, למען דעת שזה רצונו של מקום. וכשאוסר לנו אחד מן האסורים, ילמד סתום מן המפורש, לאסור כל הקרוב לו. ועל זה הדרך אסרו בענין זה של העריות כל מה שהוא ממינו של הזנות או הקרוב אליו, יהיה באיזה חוש שיהיה, דהיינו בין במעשה בין בראיה בין בדבור בין בשמיעה ואפילו במחשבה.

ועתה אביא לך ראיות על כל אלה מדבריהם ז"ל. במעשה, דהיינו הנגיעה או החבוק וכיוצא, כבר נתבאר למעלה במאמר שזכרנו ואין צורך להאריך בראיה, אמרו ז"ל (ברכות יח ע"ג) יד ליד לא ינקה רע, כל המרצה מעות מידו לידה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנם. ואמרו עוד (שבת סד ע"ג) מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה, מפני שזנו עיניהם מן הערוה וכו'. אמר רב ששת, @ מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחויץ עם תכשיטין שבפנים לומר לך שכל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף (ברכות כד) ואמרו עוד ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג) שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מבושרת (ע"ז כ)

בענין הדבור עם האשה בהדיא שנינו (אבות פ"א) כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובשמיעה אמרו (ברכות כד)

מסילת ישרים

קול באשה ערוה עוד בענין זנות הפה והאוזן דהיינו הדיבור בדברי הזנות או השמיעה לדברים האלה כבר צווחו ככרוכיא

ואמרו (ירושלמי תרומות פ"א) ולא יראה בכך ערות דבר (דברים כג) ערות דיבור זה ניבול פה ואמרו (שבת לג) בעון נבלות פה צרות מתחדשות ובהורי שונאיהם של ישראל מתים ואמרו עוד (שם) כל המנבל פיו מעמיקים לו גיהנם ואמרו עוד (שם) הכל יודעים כלה למה נכנסת לחופה אלא כל המנבל פיו כו' אפילו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכים לו לרעה ואמרו עוד (חגיגה ה) אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין ובענין השמיעה הרעה הזאת גם כן אמרו (שבת לג) אף השומע ושותק שנאמר (משלי כב) זעום ה' יפול שם הרי לך שכל החושים צריכים להיות נקיים מן הזנות ומעניינו ואם לחשך אדם לומר שמה שאמרו על נבול פה אינו אלא כדי לאיים ולהרחיק אדם מן העבירה ובמי שדמו רותח הדברים אמורים שמדי דברו בא לידי תאוה אבל מי שאמרו דרך שחוק בעלמא לאו מילתא הוא ואין לחוש עליו אף אתה אמור לו עד כאן דברי יצר הרע כי מקרא מלא שהביאוהו ז"ל לראיתם (ישעיה ט) על כן על בחוריו לא ישמח ה' וגו' כי כלו הנף ומרע וכל פה דובר נבלה הנה לא הזכיר הכתוב הזה לא עבודה זרה ולא גלוי עריות ולא שפיכת דמים אלא חנופה ולשון הרע וניבול פה כולם מהטאת הפה בדיבור ועליהם יצאה הגזירה על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם אלא האמת הוא כדברי רבותינו זכרונם לברכה שנבול פה הוא ערותו של הדיבור ממש ומשום זנות הוא שנאסר ככל שאר עניני הזנות חוץ מגופו של מעשה שאף על פי שאין בהם כרת או מיתת בית דין אסורים הם איסור עצמם מלבד היותם גם כן גורמים ומביאים אל האיסור הראשי עצמו ובענין הנזיר שזכרו במדרש שהבאנו למעלה בענין המחשבה כבר אמרו בתחלת הברייתא שלנו (ע"ז כ) ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום וכו' ואמרו עוד (יומא כט) הרהורי עברה קשים מעבירה ומקרא מלא הוא (משלי טו) תועבת ה' מחשבות רע והנה דברנו משני גופי עבירות

חמורות שבני אדם קרובים ליכשל בענפיהם מפני רובם של הענפים ורוב נטיית לבו של אדם בתאותו אליהם

והמדריגה השלישית אחר הגזל והעריות לענין החמדה הנה הוא איסור המאכלות בין בענין הטריפות עצמם בין בענין תערובותיהן בין בענין בשר בחלב או חלב ודס וענין בישולי גוים וענין געולי גויים יין נסכם וסתם יינם כל אלה הנקיות בהם צריך דקדוק גדול וצריך חיזוק כי יש תאות הלב המתאוה במאכלים הטובים וחסרון הכיס באיסורי התערובות וכיוצא בזה ופרטיהם רבים ככל דיניהם הידועים והמבוארים בספרי הפוסקים והמקיל בהם במקום שאמרו להחמיר אינו אלא משחית לנפשו וכך אמרו (בספרא שמיני) לא תטמאו בהם ונטמאתם בהם (ויקרא יא) אם מטמאים אתם בהם סופכם לטמא בהם והיינו כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבם ובנפשו של אדם עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו והוא מה שאמרו בש"ס גם כן (יומא לט) ונטמאתם בהם אל תיקרי ונטמאתם אלא ונטמאתם שהעבירה מטממת לבו של אדם כי מסלקת ממנו הדיעה האמיתית ורוח השכל שהקדוש ברוך הוא נותן לחסידים כמו שאמר הכתוב (משלי ב) כי ה' יתן חכמה והנה הוא נשאר בהמי וחומרי משוקע בנסות העולם הזה והמאכלות האסורות יתירות בזה על כל האיסורין כיוון שהם נכנסים בגופו של האדם ממש ונעשים בשר מבשרו

מסילת ישרים

וכדי להודיענו שלא הבהמות הטמאות או השקצים בלבד הם הטמאים אלא גם הטריפות שבמין הכשר עצמו הם בכלל טומאה אמר הכתוב (ויקרא יא) להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובא הפירוש לרבותינו ז"ל (תורת כהנים) אין צריך לומר בין חמור לפרה למה נאמר בין הטמא ובין הטהור בין טמאה לך ובין טהורה לך בין נשחט רובו של קנה לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא השערה עד כאן לשונם ואמרו לשון זה בסיום מאמרם וכמה בין רובו וכו' להראות כמה נפלא כח

המצוה שחוט השערה מבדיל בין טומאה לטהרה ממש¹⁵⁵

והנה מי שיש לו מוח בקדקדו יחשוב איסורי המאכל כמאכלים הארסיים או כמאכל שנתערב בו איזה דבר ארסי כי הנה אם דבר זה יארע היקל אדם על עצמו לאכול ממנו אם ישאר לו בו איזה בית מיחוש ואפילו חששא קטנה ודאי שלא יקל ואם יקל לא יהיה נחשב אלא לשומה גמור אף איסור המאכל כבר בארנו שהוא ארס ממש ללב ולנפש אם כן מי אפוא יהיה המיקל במקום חששא של איסור אם בעל שכל הוא ועל דבר זה נאמר (משלי כג) ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה

ונדבר עתה על החטאים המצויים הנולדים מחברת בני האדם וקיבוצם כגון הונאת דברים הלבנת הפנים הכשלת העור בעצה רכילות שנאה ונקימה שבועות דבר שקר וחילול השם כי מי יאמר נקיתי מהם טהרתי מאשמה בם כי ענפיהם רבים ודקים עד מאד אשר ההזהר בם טרה גדול

הונאת הדברים בכללה הוא לדבר בפני חבירו לבד שיבוש ממנו כל שכן האמירה בפני רבים דבר שיבוש בו או לעשות לו מעשה שיגרום לו שיבוש והוא מה שאמרו בפרק הזהב (ב"מ נח) אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים וכו' אם היו חללים באים עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב (איוב ד)

זכר נא מי הוא נקי אבד וגו' אם היו חמרים מבקשים הימנו תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר תבואה מימיו וכבר אמרו ז"ל (שם) גדול אונאת דברים מאונאת ממון וכו' וכל שכן אם הוא ברבים שבהדיא שנינו (אבות פ"ג) המלביץ פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא ואמר רבי חסדא (ב"מ נט) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה ואמר רבי אלעזר הכל הקדוש ברוך הוא נפרע על ידי שליח חוץ מאונאה ואמרו שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם ואחד מהם אונאה ואפילו לדבר מצוה אמר הכתוב (ויקרא יט) הוכח תוכיח את עמיתך ואמרו ז"ל (ערכין טז)

יכול אפילו פניו משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא מכל אלה המאמרים תראה עד היכן מתפשטים ענפי האזהרה הזאת וכמה עונשה קשה

בענין נתינת העצה שנינו בתורת כהנים (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול לפני סומא בדבר אמר לך בת פלוני מהי לכהונה אל תאמר לו כשרה והיא אינה אלא פסולה היה נוטל כך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו' ואל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה ממנו שמא תאמר עצה יפה אני נותן לו הרי הדבר מסור ללב שנאמר ויראת מאלקיך נמצאנו למדים שבין הדבר שיכול להיות נוגע בו בין בדבר שאינו נוגע בו כלל חייב אדם להעמיד את הבא להתייעץ בו על האמת הזך והברור ותראה שעמדה תורה על סוף דעתם של רמאים דלאו בשופטני עסקינן שייעצו עצה שרעתה

- מאיר המסילה -

¹⁵⁵ עי' אור יחזקאל (מדות רנה): כן הדבר בכל העינים הרוחנים, חוט השערה מבדיל ועושה את האדם למציאות אחרת.

מסילת ישרים

מפורסמת ונגלית אלא בחכמים להרע אשר יתנו עצה לחבריהם שלפי הנגלה בה יש בה מן הריוח אל חבירו באמת אך סוף הענין אינו לטובתו של חבירו כי אם לרעתו ולהנאתו של המיעץ על כן אמרו שמא עצה יפה וכו' והרי הדבר מסור ללב וכו' וכמה נכשלים בני האדם באלה החטאים יום ביהותם קרואים והולכים לתוקף המדת הבצע וכבר התבאר גדל עונשם בכתוב (דברים כז) ארור משגה עור בדרך

אך זאת היא חובת האדם הישר כאשר יבוא איש להתייעץ בו ייעצהו העצה שהיה הוא נוטל לעצמו ממש מבלי שישקוף בה אלא לטובתו של המתייעץ לא לשום תכלית אחר קרוב או רחוק שיהיה ואם יארע שיראה הוא היוק לעצמו בעצה ההיא אם יכול להוכיח אותה על פניו של המתייעץ יוכיחו ואם לאו יסתלק מן הדבר ולא ייעצהו אך על כל פנים אל ייעצהו עצה שתכליתה דבר זולת טובתו של המתייעץ אם לא שכונת המתייעץ לרעה שאז ודאי מצוה לרמותו וכבר נאמר (תהלים יח) ועם עקש תתפתל והושי הארכי יוכיח הרכילות ולשון הרע כבר הומרו נודע וגודל ענפיו כי רבו מאד עד שכבר נזרו אמר חכמים ז"ל במאמר שכבר הזכרתי (ב"ב

קסה) "וכולם באבק לשון הרע" ואמרו (ערכין טו) היכי דמי אבק לשון הרע כגון דאמר היכא משתכח נורא אלא בי פלניא או שיספר טובתו לפני שונאיו וכל כיוצא בזה אף על פי שנראים דברים קלים ורחוקים מן הרכילות הנה באמת מאבק שלו הם כללו של דבר הרבה דרכים ליצר אבל כל דבר שיוכל להולד ממנו נזק או בזיון לחברו בין בפניו בין שלא בפניו הרי זה בכלל לשון הרע השנאוי ומתועב לפני המקום שאמרו עליו (שם) כל המספר לשון הרע כאילו כופר בעיקר וקרא כתיב (תהלים קא) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית

גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט¹⁵⁶ ממנה לב הותל אשר לבני האדם כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול והנקמה לו מתוקה מדבש כי היא מנוחתו לברכה¹⁵⁷ על כן לשיהיה בכחו לעזוב מה שמטעו מכריח אותו ויעבור על מדותיו ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה ולא יקום ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם ולא יטור לו אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאילו לא היה חזק ואמיץ הוא והוא קל רק למלאכי השרת שאין ביניהם המדות הללו לא אל שוכני בתי הומר אשר בעפר יסודם אמנם גורת מלך היא והמקראות גלויים באר היטב אינם צריכים פירוש (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך לא תקום ולא תטור את בני עמך (שם) וענין הנקימה והנטירה ידוע דהיינו נקימה לימנע מהיטיב למי שלא רצה להטיב לו או שהרע לו כבר ונטירה להזכיר בעת שהוא מטיב למי שהרע לו איזה זכרון מן הרעה שעשה לו

ולפי שהיצר הולך ומרתית את הלב ומבקש תמיד להניח לפחות איזה רושם או איזה זכרון מן הדבר ואם לא יוכל להשאיר זכרון גדול ישתדל להשאיר זכרון מועט יאמר דרך משל לאדם אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה הוא לתת לך כשנצרכת לפחות לא תתנהו בסבר פנים יפות או אם אינך רוצה להרע לו לפחות לא תטיב לו טובה

- מאיר המסילה -

¹⁵⁶ עי' אור יחזקאל (יראה ומוסר קיח):

האמונה היא סיבה שלא יגיע למדות אלו כי יאמין שאין אחד נוגע בחבירו אפילו כמלא נימא אם כן אין לו מקום לכל המדות הרעות.

¹⁵⁷ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"ב ה): על כל אלה ניתן להתגבר רק כאשר ספוגים ביראת שמים וברצון לעשות רצון ה' כאשר אנו פסוגים במידות טובות של ענוה מוחלטת והיכולת של שתיקה ושמירת הדיבור ואנו יודעים להיות שמחים בחלקנו או אז הופכים כל המעשים הרעים לטפלים ובלתי נחשבים.

מסילת ישרים

גדולה ולא תסייעהו סיוע גדול או אם תרצה גם לסייעו הרבה לפחות לא תעשהו בפניו או לא תשוב להתחבר עמו ולהיות לו לריע אם מחלת לו שלא

תראה לו לאויב די בזה ואם גם להתחבר עמו תרצה אך לא תראה לו כל כך חיבה גדולה כבראשונה וכן כל כיוצא בזה ממיני החריצות שביצר מה שהוא משתדל לפתות את לבות בני האדם על כן באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך כמוך בלי שום הפרש כמוך¹⁵⁸ בלי חילוקים בלי תחבולות ומזימות כמוך ממש

אולם השבועות אף על פי שמן הסתם כל שאינו מן ההדיוטות נשמר מהוציא שם שמים מפיו לבטלה כל שכן בשבועה יש עוד איזה ענפים קטנים שאף על פי שאינם מן החמורים יותר על כל פנים ראוי למי שרוצה להיות נקי לישמר מהם והוא מה שאמרו (שבועות לו) אמר רבי אלעזר לאו שבועה והן שבועה אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני והוא דאמר הן הן תרי זמני וכן אמרו (בבא מציעא מט) והין צדק שיהא לאו שלך צדק והן שלך צדק

והנה דבר השקר גם הוא חולי רע נתפשט מאד בבני האדם ואולם מדריגות מדריגות יש בו יש בני אדם שאומנותם ממש הוא השקרנות¹⁵⁹ הם הולכים ובודים מלבם כזבים גמורים למען הרבות שיחה בין הבריות או להחשב מן החכמים ויודעי דברים הרבה ועליהם נאמר (משלי יב) תועבת ה' שפתי שקר ואומר (ישעיה נט) שפתותיכם דברו שקר לשונכם עוולה תהגה וכבר גזרו חכמים ז"ל (סוטה מב) ארבע כתות אינן מקבלות פני השכינה ואחת מהם כת שקרנים

ויש אחרים קרובים להם במדריגה אף על פי שאינם כמוהם ממש והם המכזבים בספוריהם ודבריהם והיינו שאין אמנותם בכך ללכת ולבדות ספורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו אבל בבואם לספר דבר מה יערבו בהם מן השקרים כמו שיעלה על רוחם ויתרגלו בזה עד שישב להם כמו טבע והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם וכמאמרם ז"ל (סנהדרין פט) כך הוא עונשו של בדאי שאפילו אומר אמת אין שומעין לו שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם

נקיים מן הכזב מתוך פיהם הוא מה שהנביא מצטער ואומר (ירמיה ט) למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו

ויש עוד אחרים שחליים קל מחולי הראשונים והם אותם שאינם קבועים כל כך בשקר אלא שלא יחושו להתרחק ממנו ואם יודמן להם יאמרוהו ופעמים רבות יאמרוהו דרך שחוק או כיוצא בזה בלא כוונה רעה ואמנם החכם הודיענו שכל זה הוא היפך רצון הבורא ברוך הוא ומדת חסידיו הוא מה שכתוב (משלי יג) דבר שקר ישנא צדיק והוא מה שבאה עליו האזהרה (שמות כג) מדבר שקר תרחק ותראה שלא אמר משקר תשמר אלא מדבר שקר תרחק להעיר אותנו על ההרחק הגדול והברחה הרבה שצריך לברוח מזה

- מאיר המסילה -

¹⁵⁸ עי' מכתב מאליהו (ח"א 118): בעל חסד שאיפתו היא לתת את עצמו לאחרים היינו לבטל את עצמו בהם, זה ירגיש כי כל הכלל כולו הוא כמו גוף א' וירגיש את עצמו כמו צפורן של אצבע קטנה מגוף הכללי ולא ירגיש את האחרים בבחי' נפרדת ממנו אלא בהתאחדות כחדא ממש, ועי'ש"ש (ח"ג 89): אם ירבה מאד חסדו עם רעהו ימצא את כל עצמו כלול בו.

¹⁵⁹ עי' אור יחזקאל (מכתבים רלא): שזה יכול להיות גם לבני תורה הרוקדים עם ספר תורה ושרים "טוב לי תורת פיק מאלפי זהב וכסף" אם לא חיים כך.

מסילת ישרים

וכבר נאמר (צפניה ג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית

וחכמים זכרונם לברכה אמרו (שבת נה) חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת ובודאי שאם האמת הוא מה שבחר בו הקדוש ברוך הוא לקחתו לחותם לו כמה יהיה הפכו מתועב לפניו והזהיר הקדוש ברוך הוא על האמת אוהרה רבה ואמר (זכריה ח) דברו אמת איש את רעהו ואמר (ישעיה טז) והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת ואמר (שם סג)

ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו הא למדת שזה תלוי בזה ואמר (זכריה ח) ונקראה ירושלים עיר האמת להגדיל חשיבותה וכבר אמרו ז"ל (מכות כד) ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא וכו' להודיעך עד היכן חובת האמת מגעת וכבר אסרו לתלמיד חכם לשנות בדבורו חוץ משלשה דברים ואחד מן העמודים שהעולם עומד עליו הוא האמת אם כן מי שדובר שקר כאלו נוטל יסודו של עולם וההפך מזה מי שזהיר באמת כאילו מקיים יסודו של עולם וכבר ספרו חכמים ז"ל (סנהדרין צז) מאותו המקום שהיו זהירים באמת שלא היה מלאך המות שולט שם ולפי שאשתו של רבי פלוני שינתה בדבריה אף על פי שהיה לכונה טובה גירתה בהם מלאך המות עד שגירשה משם בעבור זה וחזרו

לשלותם ואין צריך להאריך בדבר הזה שהשכל מחייבו והדעת מכריחו ענפי חילול השם גם כן הם רבים וגדולים כי הרבה צריך האדם להיות חס על כבוד קונו ובכל מה שיעשה צריך שיסתכל ויתבונן מאד שלא יצא משם מה שיוכל להיות חילול לכבוד שמים חס וחלילה וכבר שנינו אחד שונג ואחד מזיד בחילול השם ואמרו ז"ל (יומא פו) היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בישראל ולא יהיבנא דמי לאלתר ורבי יוחנן אמר

כגון אנא דמסנינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין והענין שכל אדם לפי מדריגתו ולפי מה שהוא נחשב בעיני הדור צריך שיתבונן לבלתי עשות דבר בלתי הגון לאיש כמותו כי כפי רבות חשיבותו וחכמתו כן ראוי שירבה זהירותו בדברי העבודה ודקדוקו בה ואם איננו עושה כן הרי שם שמים מתחלל בו חס וחלילה כי כבוד התורה הוא שמי שמרבה הלימוד בה ירבה כמו כן ביושר ובתיקון המדות וכל מה שיחסר מזה למי שמרבה בלימוד גורם ביזיון ללימוד עצמו וזה חס וחלילה חילול לשמו יתברך שנתן לנו את תורתו הקדושה וצונו לעסוק בה להשיג על ידה שלימותנו

והנה גם שמירת השבתות וימים טובים רבה היא כי המשפטים רבים וכן אמרו (שבת יב) הלכתא רבתא לשבתא ואפילו דברי השבות אף על פי שמדברי חכמים הם עיקרים הם וכן אמרו (חגיגה טז) לעולם אל תהי שבות קלה בעיניך שהרי סמיכה שבות היא ונחלקו בה גדולי הדור ואולם פרטי הדינים למחלקותם מבוארים הם אצל הפוסקים בספריהם וכולם שוים לחובתנו בהם ולזהירות המצטרך ומה שקשה על ההמון שמירתו הוא השביתה מן העסק ומדבר במשאם ובמתנם ואולם האיסור הזה מבואר בדברי הנביא (ישעיה נח) וכבודתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר (שבת קג) והכלל הוא שכל מה שאסור בשבת לעשותו אסור להשתדל בעבורו או להזכירו בפיו ולכן אסרו לעיין בנכסיו לראות מה שצריך למחר (עירובין לח)

או לילך לפתח המדינה לצאת בלילה מהרה למרחק ואסרו לומר דבר פלוני אעשה למחר או סחורה פלונית אקנה למחר (טור בשם ירושלמי) וכן כל כיוצא בזה

מסילת ישרים

והנה עד הנה דברתי מן קצת המצות מה שאנו רואים שבני האדם נכשלים בהם על הרוב ומאלה נלמד לכל שאר הלאוין שאין לך איסור שאין לו ענפים ופרטים מהם חמורים ומהם קלים ומי שרוצה להיות נקי צריך שיהיה נקי מכולם וטהור מכולם וכבר אמרו ז"ל (שיר השירים רבה ו) "שניך בעדר הרחלים" מה רחל זו צנועה כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין רב הונא בשם רב אחא אמר שלא הקדים אחד מהם תפילין של ראש לתפילין של יד שאילו הקדים אחד לא היה משה משבחן ולא היו יוצאים משם בשלום וכן אמרו בירושלמי המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה הרי לך עד היכן צריך להגיע הדקדוק והנקיות האמיתית במעשים

הנה כמו שצריך נקיות במעשים כך צריך נקיות במדות וכמעט שיותר קשה הוא הנקיות במדות ממה שהוא במעשים כי הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים יען המזג והתכונה הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה חזקה היא והוא מה שפרשו במאמרם ז"ל (אבות פ"ד) איזהו גבור הכובש את יצרו

והנה המדות הן רבות כי כפי כל הפעולות ששייכים לאדם בעולם כמו בן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו אמנם כמו שדברנו במצות שהיה הצורך להנקות בהם יותר דהיינו ממה שרגילות בני האדם ליכשל בן נדבר במדות הראשיות באריכות עיון יותר מפני רגילותנו בהם והם הגאווה הכעס הקנאה והתאוה הן כל אלה מדות רעות אשר רעתם ניכרת ומפורסמת אין צריך לה ראיות כי הנה רעות בעצמן ורעות בתולדותיהן כי כולן חוץ משורת השכל והחכמה וכל אחת כדאי לעצמה להביא את האדם אל עבירות חמורות על הגאווה מקרא מלא מזהיר ואומר (דברים ה) ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך על הכעס אמרו ז"ל כל הכועס יהיה בעיניך

כאלו עובד עבודה זרה על הקנאה והתאוה שנינו בהדיא (אבות פ"ד) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם אמנם העיון המצטרך בהם הוא להמלט מהם ומכל ענפיהם כי כולם כאחד סורי הגפן נכריה ונתחיל לדבר בהם ראשון ראשון הנה כלל ענין הגאווה הוא זה שהאדם מחשיב עצמו בעצמו¹⁶⁰ ובלבבו ידמה כי לו נאווה תהלה ואמנם זה יכול לימשך מסברות רבות מתחלפות כי יש מי שיחשיב עצמו בעל שכל ויש מי שיחשיב עצמו נאה ויש שיחשיב עצמו נכבד ויש שיחשיב עצמו גדול ויש שיחשיב עצמו חכם כללו של דבר כל אחד מן הדברים הטובים שבעולם אם יחשוב האדם שישנה בו הרי הוא מסוכן מיד ליפול בשחת זה של גאווה אך אחרי שקבע האדם בלבו היותו חשוב וראוי לתהלה לא תהיה התולדה היוצאת מן המחשבה הזאת בלבד אלא תולדות רבות ומשונות תצאנה ממנה ואפילו הפכיות נמצא בהן ונולדות מסבה אחת ושתייהן לדבר אחד מתכונות

הנה ימצא נאה אחד שיחשוב בלבו שכיון שהוא ראוי לתהלה והוא מיוחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיוחד ורשום בכבוד רב בין בלכתו בין בשבתו בין בקומו בדיבורו ובכל מעשיו לא ילך אלא בנחת גדול עקבו בצד גודלו לא ישב אלא אפרקדן לא יקום אלא מעט מעט כנחש לא ידבר עם הכל אלא עם נכבדי העם וגם ביניהם לא ידבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים וכל שאר מעשיו

- מאיר המסילה -

¹⁶⁰ עי' אור יחזקאל (תורה ודעת רכו) היינו שיש בו משהו, ועיי' (שם דרכי העבודה ריד) דווקא כאשר יש לו את המעלה הזאת באמת.

מסילת ישרים

בתנועותיו בפעולותיו במאכלו ובמשותיו במלבושיו ובכל דרכיו יתנהג בכבודות גדול כאילו כל בשרו עופרת וכל עצמיו אבן או חול וימצא גאה אחר שיחשוב שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות צריך שיהיה מרגיז הארץ ושהכל ירעשו מפניו כי לא יאות שיהרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר ואם יעפילו לעלות אליו יבהלם בקולו וברוח שפתיו יהומם בענות להם עזות ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה ויש גאה אחר שיחשוב בלבו שכבר הוא כל כך גדול ומכובד על שאי אפשר לכבוד שיתפרש

ממנו ואינו צריך לו כלל ולהראות הדבר הזה יעשה מעשים כמעשה העניו ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדול וענוה עד אין חקר ולבו מתנשא בקרבו לאמר אני כל כך רם וכל כך נכבד שכבר אני צריך לכבוד ואין לי אלא לוותר עליו שכבר רב הוא אצלי וימצא גאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו ולהתיחד בדרכיו עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא חושב שיש בו אלא שרוצה שעוד ירבו להוסיף בתהלתו שהוא העניו שבעניוים ונמצא זה מתגאה בענוותו ורוצה בכבוד על מה שמראה עצמו בורח ממנו והנה גאה כזה ישים עצמו תחת קטנים ממנו הרבה או תחת נבזים שבעם שיחשוב להראות בזה תכלית הענוה וכבר לא ירצה בשום תואר מתוארי הגדולה וימאן בכל העילויים ולבו אומר בקרבו אין חכם ועניו כמוני בכל הארץ ואמנם גאים כאלה אף על פי שלכאורה מראים עצמם ענוים לא יבצרו מכשולות להם שבלי ידיעתם תהיה מתגלית גאותם כלהבה היוצאת מבין החרסים וכבר משלו חכמים ז"ל (מדרש רבא קרח) משל לבית מלא תבן והיה בבית חורין והיה התבן נכנס בהם לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוך אותם החורין יוצא ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן כן הדבר הזה שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם ומחשבתם הרעה תהיה ניכרת מתוך מעשיהם אך דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות מרומה וימצאו גאים אחרים שתשאר גאותם קבורה בלבם לא יוציאוה אל המעשה אבל יחשבו בלבם שכבר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמיתם ושלא רבים יחכמו כמוהם על כן לא ישיתו לב אל דברי זולתם בחשבם כי מה שקשה עליהם לא יהיה נקל לאחרים ומה ששכלם מראה להם כל כך ברור הוא וכל כך פשוט עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם אם ראשונים ואם אחרונים וספק אין אצלם על סברתם כל אלה תולדות הגאווה המשיבה החכמים אחר ודעתם מסכלת מסירה לב ראשי החכמה ואף כי תלמידים שלא שמשו כל צרכם שכמעט שנפקחו עיניהם כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם ועל כולם נאמר

(משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב ומכולם צריך שינקה הרוצה במדת הנקיות וידע ויבין כי אין הגאווה אלא עורון ממש אשר אין שכל האדם רואה חסרונותיו ומכיר פחיתותו שאלו היה יכול לראות והיה מכיר האמת היה סר ומתרחק מכל הדרכים הרעים והמקולקלים האלה הרחק גדול ועוד נדבר מזה בסיעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה אשר מפני הקושי הגדול שיש בהשגתה הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות ונדבר עתה מן הכעס הנה יש הרגון שאמרו עליו כל הכועס כאלו עובר עבודה זרה (זהר בראשית) והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו ומתמלא¹⁶¹ חימה עד שכבר לבו

- מאיר המסילה -

¹⁶¹ הכעס אינו נתון לשליטת השכל והוא מוציא חוצה את מדותיו הרעות ממילא הוא גם מסוגל לעשות דברים גרועים ביותר (שפתי חיים מדות ועבודת ה' ח"א ר"ט).

מסילת ישרים

בל עמו ועצתו נבערה והנה איש כזה כדאי להחריב עולם מלא אם יהיה יכולת בידו כי אין השכל שולט בו כלל והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות ועליו נאמר (איוב יח) טורף נפשו באפו הלמענדך תעזב ארץ והוא קל ודאי לעבור על מיני עבירות שבעולם אם חמתו תביאהו להם כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו ואל אשר יביאהו ילך ויש כעסן רחוק מזה והוא שלא על כל דבר אשר יבואהו שלא כרצונו אם קמץ ואם גדול יבער אפו אך בהגיעו להרגיז ירגז ויכעס כעס גדול והוא שקראוהו חכמים ז"ל (אבות פ"ה) "קשה לכעוס וקשה לרצות" וגם זה רע ודאי כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר עוותו ויש כעסן פחות מזה שלא יכעס על נקלה ואפילו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קמץ ולא יסור מדרכי השכל אך עודנו ישמור עברתו והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מן הראשונים שזכרנו ואף גם זאת ודאי שלא הגיע להיות נקי כי אפילו זהיר איננו עדין כי עד שהכעס עושה בו רושם לא יצא מכלל כעסן ויש עוד פחות מזה והוא שקשה לכעוס וכעסו לא להשחית ולא לכלה אלא כעס מעט וכמה זעמו רגע ולא יותר דהיינו משעה שהכעס מתעורר בו בטבע עד שגם התבונה תתעורר כנגדו והוא מה שאמרו חכמים ז"ל (שם) קשה לכעוס ונוח לרצות הנה זה

חלק טוב ודאי כי טבע האדם מתעורר לכעס ואם הוא מתגבר עליו שאפילו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה ומתגבר עליו שאפילו אותו הכעס הקל לא יעמוד בו זמן גדול אלא יעבור וילך ודאי שראוי לשבת הוא ואמרו ז"ל (חולין פט) תולה ארץ על בלימה אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם פיו בשעת מריבה והיינו שכבר נתעורר טבעו בכעס והוא בהתגברותו בולם פיו אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה שכבר לא היה מקפיד על שום דבר ואפילו התעוררות של כעס לא נעשה בו (שבת לא) זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל והנה אפילו לדבר מצוה הזהירונו ז"ל (שבת לד) שלא לכעוס ואפילו הרב על תלמידו והאב על בנו ולא שלא ייסרם אלא ייסרם אך מבלי כעס כי אם להדריך אותם בדרך הישרה והכעס שיראה להם יהיה כעס הפנים לא כעס הלב¹⁶² ואמר שלמה (קהלת ז) אל תבהל ברוחך לכעוס וגו' ואומר (איוב ה) כי לאויל יהרג כעס ואמרו ז"ל (עירו' סה) בשלשה דברים האדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו

הקנאה גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסכלות כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו ואינו אלא מפסיד לעצמו וכמאמר הכתוב שזכרתי (איוב ה) ופותה תמית קנאה ואמנם יש מי שסכלותו רבה כל כך עד שאם יראה לחבירו איזה טובה יתעשה בעצמו וידאג ויצטער עד שאפילו הטובות שבידו לא יהנוהו מצער מה שהוא רואה ביד חבירו והוא מה שאמר עליו החכם (משלי יד) ורקב עצמות קנאה אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער ולפחות יתקרה רוחם בראותם אחד עולה איזה מעלה יתירה אם לא יהיה מאוהביו היותר דבקים לו כל שכן אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא כל שכן אם יהיה גר מארץ אחרת ותראה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמהים או מודים על טובתו אך לבם רעה בקרבם והוא דבר יארע על הרוב ברוב בני האדם כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש אמנם לא ניקו ממנה לגמרי כל שכן אם בעל אומנותו מצליח בה שכבר כל אומן סני לחבריה (ס"ר יט) וכל שכן אם מצליח בה יותר ממנו ואמנם לו ידעו ולו יבינו כי אין אדם

- מאיר המסילה -

¹⁶² עי' עלי שור ח"ב רכג שהרש"ז מקלם היה בגד מיוחד שלבש אותו רק בשעה שהיה צריך להראות כעס, והר' ישראל סלאנטר היתה קבלה להמתין שעה אחת עד שיראה את הכעס.

מסילת ישרים

נוגע במוכן לחבירו אפילו כמלא נימא (יומא לה) והכל כאשר לכל מה' הוא כפי עצתו הנפלאה וחכמתו הבלתי נודעת הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיהם כלל והוא מה שייעד לנו הנביא על הזמן העתיד שלמען תהיה טובת ישראל שלמה יקדים הקדוש ברוך הוא להסיר מלבבנו המדה המגונה הזאת ואז לא יהיה צער לאחד בטובת האחר וגם לא יצטרך המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה והוא מה שכתוב (ישעיה יא) וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה וגו' הוא השלום והשלוח אשר למלאכי השרת אשר כולם שמחים בעבודתם איש איש על מקומו ואין אחד מתקנא בחברו כלל כי כולם יודעים האמת לאמתו ועלזים על הטוב אשר בידם ושמחים בחלקם

ותראה כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה הלא היא המינעת לב האדם עד יום מותו וכמאמרם ז"ל (קהלת רבה א) אין אדם מת וחצי תאוותו בידו ואמנם עיקר התאוה פונה לשני ראשים האחד הוא הממון והשני הוא הכבוד שניהם כאחד רעים מאד וגורמים לאדם רעות רבות הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם ונותנת עבותות העמל והעסק על זרועותיו כענין הכתוב (קהלת ה) אוהב כסף לא ישבע כסף היא המסירה אותו מן העבודה כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצות נשכחות מפני רוב העסק ויגיעת המון הסחורה כל שכן תלמוד תורה וכבר אמרו ז"ל (עירובין נה) לא מעבר לים היא באותם שהולכים מעבר לים בסחורה וכן שנינו (אבות פ"ב)

לא כל המרבה בסחורה מחכים היא המוסרת אותו לסכנות רבות ומתשת את כחו ברוב הדאגה אפילו אחרי השינו הרבה וכן שנינו (שם) מרבה נכסים מרבה דאגה היא המעברת פעמים רבות על מצות התורה ואפילו על חוקות השכל הטבעיים יתרה עליה חמדת הכבוד כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות אך הכבוד הוא הדוחק¹⁶³ כי אי אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד הוא מה שאמרו ז"ל (סנהדרין קב) תפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן אמר לו מי בראש אמר לו בן ישי בראש אמר לו אי הכי לא בעינא מי גרם לקרר שיאבד הוא וכל עדתו עמו אלא מפני הכבוד ומקרא מלא הוא (במדבר טז) ובקשתם גם כהונה וחכמים ז"ל (במדבר רבא יח) הגידו לנו כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו

הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דבה על הארץ וגרמו מיתה להם ולכל דורם מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ שלא יהיו הם נשיאים לישראל ויעמדו אחרים במקומם¹⁶⁴ על מה התחיל שאול לארוב אל דוד אלא מפני הכבוד¹⁶⁵

- מאיר המסילה -

¹⁶³ עי' אור יחזקאל (אלול קה): כל חיי העולם הזה והנהגתו הוא רק בשביל רדיפת הכבוד וללא הכבוד היה מסתפק במועט וכו' וכו' הוא עוד בהעולם הזה מ"מ כיון שהכבוד הוא הנאה רוחנית עדיפה היא מכל העונגים על אחת כמה וכמה בעילם הבא עולם הנצח שכולו רוחניות כמה מעולה תהא התענוג הרוחני.

על אף שמחשבה זו היא מחשבת שטות היא ומה יעזור לו אי יגדל יורת מחבירו או לאו (אור יחזקאל מדות כה).

¹⁶⁴ עי' אור יחזקאל (מדות לד): כאן רואים כחן של מדות שאין לה חשבונות ומעקמת את השכל הישר. ועי' שם (עמוד רעב): בעת שהקב"ה נותן מקום לטעות אז כביכול נסתמים מעיני חכמה ואף דברים הנראים כפשוטים ומובנים אין בכח האדם להתמודד כנגדם.

¹⁶⁵ עי' זהר ח"ג קנח ע"א: וישלח אותם משה וגו' (&) כלם אנשים כלהו זכאין הוו ורישי דישראל הוו אבל אינון דברו לגרמייהו עיטא בישא אמאי נטלי עיטא דא אלא אמרו אי ייעלון ישראל

מסילת ישרים

שנאמר (שמואל א יח) ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול וגו' ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה מי גרם לו ליואב שימית את עמשא אלא הכבוד שאמר לו דוד (שמואל ב יט) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים כללו של דבר הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם ולולי זה כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל ללבוש מה שיכסה ערותו ולשכון בבית שתסתירהו מן הפגעים והיתה פרנסתו קלה עליו ולא היה צריך להתיגע להעשיר כלל אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו מכנים עצמו בעובי הקורה הזאת ואין קץ לכל עמלו על כן אמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ד) הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם¹⁶⁶ והזהירונו (שם פ"ו) אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד כמה הם שמתענים ברעב וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכובדת בעיניהם מיראתם פן ימעט כבודם היש לך הוללות גדול מזה ויותר ירצו בבטלה המביאה לידי שעמום ולידי זימה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות שלא להשפיל מעלתם ולהבוזות כבודם המדומה ואמנם חכמינו ז"ל אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרכי האמת אמרו (אבות פרק א) אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואמרו עוד (פסחים קיג) פשוט נבילתא בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא כהנא אנא ואמרו עוד (בבא בתרא קי) לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות 50% כלל הדברים הכבוד הוא מן המכשולות היותר גדולים אשר לאדם ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו¹⁶⁷ כי על כל פנים יצטרך למעט בכבוד שמים מפני סכלותו זה הוא מה שאמר דוד המלך עליו השלום (שמואל ב ו) ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ו) אין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג) "כבוד חכמים ינחלו" וזולתה אינו אלא כבוד מדומה וכוזב הבל ואין בו מועיל וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה נמורה אז יצליח והנה כללתי עד הנה רבים מפרטי הנקיות וזה בנין אב לכל שאר המצוות והמדות כולם (משלי א) ישמע חכם ויוסיף לקח ונבון תחבולות יקנה והנה אינני יכול להכחיש שיש קצת טורח לאדם להגיע אל הנקיות הזה אף על פי כן אומר אני שאין צריך כל כך כמו שנראה לכאורה והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה כי כאשר ישם האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת הנה במעט הרגל שירגיל עצמו בזה תשוב לו קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשוב זה דבר שהנסיון יוכיח אמיתו

פרק יב – בדרכי קניית הנקיות

לארעא נתעבר אנן מלמהוי רישין וימני משה רישין אחרנין דהא אנן זכינן במדברא למהוי רישין אבל בארעא לא נזכי ועל דנטלי עיטא בישא לגרמייהו מיתו אינון וכל אינון דנטלן מלייהו תרגום: "וישלח אותם משה וגו' כולם אנשים", כולם צדיקים היו, וראשי ישראל היו, אבל הם לקחו לעצמם עצה רעה. מדוע נטלו עצה זו, אלא אמרו אם יכנסו ישראל לארץ, יעבירו אותנו מלהיות ראשים, וימנה משה ראשים אחרים, שהרי אנו זכינן במדבר להיות ראשים, אבל בארץ לא נזכה. ועל שלקחו עצה רעה לעצמם מתו הם וכל אותם שלקחו דבריהם.

¹⁶⁶ עי' אור יחזקאל מדות רמג: זה אינו רצון עצמי כי אין תאותו דוחקת אותו לכך נמצא שכל מעשיו מודרכים על ידי אחרים והרי זה מתפאר במה שאין בו שמחמת עצמו אינו זקוק לכך ורק מחמת אחרים וענין זה מוצי את האדם מן העולם.

¹⁶⁷ עי' עלי שור ח"ב רלג – בכל עניני עבודת ה' יש לנו עסק עם חיפוש כבוד או עם רגישות לכבוד. ואין זה שלא לשמה צדדי אלא זוהי הפרעה בעצמה עבודה. כל יתרת כבודו עצמו מגרעת בהכרח בכבודו שמים ואין מנוס מזה, וממש כל ענין עבודת ה' קשור בויתור האדם על כבוד עצמו.

מסילת ישרים

הנה האמצעי האמיתי לקנות הנקיות הוא התמדת הקריאה בדברי חכמים ז"ל אם בעניני ההלכות ואם בעניני המוסרים כי הנה אחר שכבר התאמת אצל האדם חובת הנקיות והצורך בו אחר שכבר השיג הזהירות והזריזות במה שנתעסק בדרכי קנייתם והתרחק ממפסדיהם הנה לא ישארו לו עתה עכובים לקנות הנקיות אלא ידיעת הדקדוקים אשר במצות כדי שיוכל להזהר בכולם ועל כן הנה צריך לו בהכרח ידיעת ההלכות על בורים לדעת ענפי המצות עד היכן הם מגיעים וגם לפי שהשכחה מצויה בדברים הדקים האלה הנה תצטרך לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים למען חדש בשכלו זכירתם ואז ודאי שיתעורר לקיימם

וכן בענין המדות מוכרחת לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים כי פעמים רבות אפילו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים אפשר לו שיאשם בפרטים מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם כי אין אדם נולד חכם ואי אפשר לו לדעת את הכל אך בקריאת הדברים יתעורר במה שלא ידע ויתבונן במה שלא השכיל מתחלה ואפילו במה שלא ימצא בספרים עצמם כי בהיות שכלו נעור על הדבר הולך ומשגיח הוא על כל הצדדין וממציא ענינים חדשים ממקור האמת ואמנם מפסידי המדה הזאת הנה הם כל מפסידי הזהירות ונוסף עליהם חסרון הבקיאות בידיעת הדינים או המוסרים כמו שכתבתי וכבר אמרו ז"ל (אבות פרק ב) "ולא עם הארץ חסיד" כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות וכן אמרו (קדושין מ)

תלמוד גדול שמביא לידי מעשה

פרק יג – בביאור מדת הפרישות

הפרישות היא תחלת החסידות ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק ומכאן ולהלאה הוא לשיהיה חסיד ונמצא הפרישות עם החסידות הוא כמו הזהירות עם הזריזות שזה בסור מרע וזה בעשה טוב והנה כלל הפרישות הוא מה שאמרו ז"ל (יבמות כ) קדש עצמך במותר לך וזאת היא הוראתה של המלה עצמה פרישות רוצה לומר להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו והענין שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע אף על פי שעבשיו אינו גורם לו וכל שכן שאיננו רע ממש ירחק ויפרוש ממנו והתבונן ותראה שיש כאן שלש מדרגות יש האיסורים עצמם ויש סייגותיהם והם הגזרות והמשמרות שגזרו חכמינו ז"ל על כל ישראל ויש ההרחקים שמוטל על כל פרוש ופרוש לעשות להיות כונס בתוך שלו ובונה גדרים לעצמו דהיינו להניח מן ההיתרים עצמם שלא נאסרו לכל ישראל ולפרוש מהם כדי שיהיה מרוחק מן הרע הרחק גדול

וא"ת מנין לנו להיות מוסיפים והולכים באיסורים והרי חכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי נדרים פט) לא דייך מה שאסרה תורה שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים והרי מה שראו חכמינו ז"ל בחכמתם שצריך לאסור ולעשות משמרת וכבר עשוהו ומה שהניחו להיתר הוא מפני שראו היותו ראוי להיתר ולא לאיסור ולמה נחדש עתה גזירות אשר לא ראו הם לגזור אותם ועוד שאין גבול לדבר הזה ונמצא אם כן האדם שומם ומעונה ולא נהנה מן העולם כלל וחכמינו ז"ל אמרו (ירושלמי קדושין פד)

שעתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו אף על פי שהיה מותר לו והיה יכול ואסמכוה אקרא (קהלת ב) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם

מסילת ישרים

התשובה היא כי הפרישות ודאי צריך ומוכרח והזהירו עליו חכמינו ז"ל הוא מה שאמרו (תורת כהנים) "קדושים תהיו" פרושים תהיו עוד אמרו (תענית יא) כל היושב בתענית נקרא קדוש קל וחומר מנזיר עוד אמרו (פסיקתא) "צדיק אוכל

לשבע נפשו" זה חזקיהו מלך יהודה אמרו עליו ששתי אנודות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום והיו ישראל מלעיגיין ואומרים זה מלך¹⁶⁸ עוד אמרו (כתובות קד) ברבינו הקדוש שבשעת מיתתו שזקף עשר אצבעותיו ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי עוד אמרו (תנד"א כו) עד שאדם מתפלל על דברי תורה שיכנסו בתוך מעיו יתפלל על אכילה ושתייה שלא יכנסו בתוך מעיו הן כל אלה מאמרים מורים בפירוש צורך הפרישות והחובה בו

אמנם על כל פנים צריכים אנו לתרץ המאמרים המורים הפך זה אך הענין הוא כי ודאי חילוקים רבים ועיקרים יש בדבר יש פרישות שנצטוינו בו ויש פרישות שהוזהרנו עליו לבלתי הכשל בו והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז)

אל תהי צדיק הרבה ונבאר עתה הפרישות הטוב ונאמר כי הנה אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנו בראיות והתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם וקרבת דעתו אל הרעות יתברר בהכרח שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה ראוי שיעשהו כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם

כי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו דרך משל המאכל והמשתה כשניקו מכל אסורי האכילה הנה מותרים הם אמנם מלוי הכרם מושך אחריו פריקת העול ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים רעים כל שכין שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו יכאב לו וירגיש מאד ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה ויגיעת הקנין לשתיה שולחנו ערוכה כרצונו ומשם נמשך אל העוול והגזל ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה מה שהיה נפטר מכל זה אם מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב) עמדה תורה על סוף דעתו וכו' וכן על ענין הזנות אמרו (סוטה ב) כל

הרואה סוטה בקלוקלה יזיר עצמו מן היין ותראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו כי כיון שבהיותו בעסק העבירה קשה עליו לנצחו ולכבוש אותו על כן צריך שבעודנו רחוק ממנה ישאיר עצמו רחוק כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה הנה הבעילה עם אשתו מותרת היא היתר גמור אמנם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים לפי שאף על פי שהמעשה עצמו מותר אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של אדם התאוה הזאת ומשם יכול להמשך אל האסור וכמאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין קז) אבר קמן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע ולא עוד אלא שאפילו בשעה הראויה והעת ההגון אמרו על רבי אליעזר (גדרים כ) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד כדי שלא ליהנות אפלו בשעת הנאות

המלבושים והקשוחים לא הוזהרה התורה על יפיים או על תבניתם אלא שלא יהיה בהם כלאים ויהיה בהם ציצית ואז כולם מותרים אמנם מי לא ידע שמלבישת הפאר

- מאיר המסילה -

¹⁶⁸ אמרו עליו ששתי אגודות של ירק וליטרא של בשר היו מעלין לפניו בכל יום והיו ישראל מלעיגיין ואומרים זה מלך נמקח בספינר ובמקומו איתא, שהיו מעלין לו על שלחנו שני לטרין של ירק וכו'.

מסילת ישרים

והרקמה תמשך הגאווה וגם הזנות יגבל בה מלבד הקנאה והתאוה והעושק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על אדם להשיגו וכבר אמרו ז"ל (בראשית רבה כב) כיון שרואה היצר אדם שתולה בעקבו ממשמש בגדיו ומסלסל בשערו אומר זה שלי הטיוול והדבור אם אינו בדבר אסור ודאי דין תורה מותר הוא אמנם כמה בטול תורה נמשך ממנו כמה מן הלשון הרע כמה מן השקרים כמה מן הליצנות ואומר (משלי י) ברוב דברים לא יחדל פשע

כלל הדבר כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות איך לא ישובח מי שירצה לימלט מהם ומי שירבה להרחיק מהם זהו ענין הפרישות הטוב שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו הוא מה שהשתבת רבי במאמר שזכרתי שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שולחן מלכים בהכרח ליקר נשיאותו וכמאמרם ז"ל (ע"ז יא) "שני גוים בבטנך" זה רבי ואנטונינוס שלא פסק מעל שלהנם לא חזרת ולא קשות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים¹⁶⁹ וחזקיהו מלך יהודה כמו כן ושאר המאמרים שזכרתי כולם מקיימים ומורים שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג עולמי למען לא יפול בסכנתו

ואם תשאל ותאמר אם כן איפוא שזה דבר מצטרך ומוכרח למה לא גזרו עליו החכמים כמו שגזרו על הסייגות ותקנות שגזרו הנה התשובה מבוארת ופשוטה כי לא גזרו חכמים גזרה אלא אם כן רוב הציבור יכולים לעמוד בה ואין רוב הצבור יכולים להיות חסידים אבל די להם שיהיו צדיקים

אך השרידים אשר בעם החפצים לזכות לקרבתו יתברך ולזכות בזכותם לכל שאר ההמון הנתלה במ להם מגיע לקיים משנת חסידים אשר לא יוכלו לקיים האחרים הם הם סדרי הפרישות האלה כי בזה בחר ה' שכיון שאי אפשר לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת כי יש בעם מדרגות מדרגות איש לפי שכלו הנה לפחות יחידי סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה ועל ידי המוכנים יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו יתברך והשראת שכנינתו ובענין שדרשו ז"ל בארבעה מינים שבלולב (ויקרא רבה פ' ל) יבואו אלה ויכפרו על אלה וכבר מצאנו לאליהו זכור לטוב שאמר לרבי יהושע בן לוי במעשה דעולא בר קושב (ירושלמי תרומות פ"ח) כשהשיבו ולא משנה היא אף הוא אמר לו וכי משנת חסידים היא

אך הפרישות הרע הוא בדרך הסכלים אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח וייסרו גופם ביסורין ודברים זרים אשר לא חפץ בהם ה' כלל אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב)

אסור לאדם שיסגף עצמו ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה) כל מי שצריך לטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים וכן אמרו (תענית כב) "לנפש חיה" נשמה שנתתי בך החיה אותה ואמרו (שם יא) כל היושב בתענית נקרא חוטא והעמידוה בדלא מצי מצער נפשה והלל היה אומר (משלי יא) "גומל נפשו איש חסד" על אכילת הבוקר והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה לד) הרי לך הכלל האמיתי שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה ראוי לו שיפרוש מהם וכל מה שהוא מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה כיון שהוא מוכרח לו אם הוא פורש ממנו הרי זה חוטא הנה זה

- מאיר המסילה -

¹⁶⁹ לא חזרת ולא קשות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים נמחק בספינר ובמקומו איתא וכו'.

מסילת ישרים

כלל נאמן אך משפט הפרטים על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת ולפי שכלו יהולל איש כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו

פרק יד – בחלקי הפרישות

חלקי הפרישות הראשיים שלשה כי הנה יש פרישות בהנאות פרישות בדינים פרישות במנהגים הפרישות בהנאות הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם דהיינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצורך יכריח ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים והיינו במאכלות בבעילות במלבושים בטוילים בשמועות וכל כיוצא בזה רק בימים שהענוג בהם מצוה

והפרישות בדינים הוא להחמיר בהם תמיד לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת אם טעמו נראה אפילו שאין הלכה כמותו ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל בהם וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לו) "הנה נפשי לא מטומאה" שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם ולא אכלתי מבשר כוס כוס והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי אלא איהו דאחמיר אנפשיה וכבר זכרתי למעלה שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל לפרושים שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה

וכן אמר מר עוקבא (שם קה) אנא בהאי מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה נגד זה אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו ולכך היה מר עוקבא קורא עצמו "חלא בר חמרא" לפי שלא היה פרוש כל כך כמוהו

והפרישות במנהגים הוא התבודדות וההבדל מן החברה המדינית לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי ובתנאי שלא יטה גם בזה אל הקצה האחר שכבר אמרו ז"ל (כתובות יז) לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות וכן אמרו (מכות י) "חרב אל הברדים ונואלו" חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה אלא יתחבר האדם עם הטובים ומן מה שמצטרך לו ללמודו או לפרנסתו ויתבודד אחר כך להדבק באלהיו ולהשיג דרכי היושר והעבודה האמיתית ובכלל זה למעט בדיבורו וליזהר מן השיחה בטלה ושלא להסתכל חוץ מארבע אמותיו וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם עד שנשארים לו בטבע אל תנועותיו והנה שלשת החלקים האלה אף על פי שאמרתם לך בכללים קצרים הנך רואה שהם כוללים פעולות רבות מפעולות האדם וכבר אמרתי לך שהפרטים אי אפשר למסור כי אם לשיקול הדעת להיישיר אותם על יושר הכלל ואמיתו

פרק טו – בדרכי קניית הפרישות

הנה הדרך המובחר לקנות את הפרישות הוא שיסתכל האדם בגריעות תענוגות העולם הזה ופחיתותם מצד עצמם והרעות הגדולות שקרובות להולד מהם כי הנה מה שמטת הטבע אל התענוגות האלה עד שיצטרך כל כך כח ותחבולות להפרישו מהם הוא

מסילת ישרים

פיתוי העינים הנפתים במראה הדברים אשר הוא טוב וערב לכאורה הוא הפיתוי שגרם לחטא הראשון שיעשה כעדות הכתוב (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעינים וגו' ותקח מפריו ותאכל אבל כשיתברר אל האדם היות הטוב ההוא כוזב לגמרי מדומה ובלי שום התמדה נכונה והרע בו אמיתי או קרוב להולד ממנו באמת ודאי שימאס בו ולא ירצהו כלל על כן זהו כל הלימוד שצריך שילמד האדם את שכלו להכיר בחולשת התענוגים האלה ושקרם¹⁷⁰ עד שמאליו ימאס בהם ולא יקשה בעיניו לשלחם מאתו

הנה תענוג המאכל הוא היותר מוחש ומורגש היש דבר אבד ונפסד יותר ממנו שהרי אין שיעורו אלא כשיעור בית הבליעה כיון שיצא ממנה וירד בבני המעים אבד זכרו ונשכח כאילו לא היה וכך יהיה שבע אם אכל ברבורים אבוסים כמו אם אכל לחם קיבר אם אכל ממנו כדי שביעה כל שכן אם ישים אל לבו החלאים הרבים שיכולים לבוא עליו מחמת אכילתו ולפחות הכובד שמגיעהו אחר האכילה והעשנים המהבילים את שכלו הנה על כל אלה ודאי שלא יחפוץ אדם בדבר הזה כיון שטובתו אינה טובה ורעתו רעה ושאר כל ההנאות שבעולם כמו כן אילו יתבונן בהם יראה שאפילו הטוב המדומה שבהם איננו אלא לזמן מועט והרע שיכול להולד מהם קשה וארוך עד שלא יאות לשום בעל שכל לשום עצמו בסכנות הרעות על רוח הטוב המועט ההוא וזה פשוט וכשירגיל את עצמו ויתמיד בעינו על האמת הזאת הנה מעט מעט יצא מפשי ממאסר הסכלות אשר החומר אוסר אותו בו ולא יתפתה מפתויי ההנאות הכוזבות כלל אז ימאס בהן וידע שאין לו לקחת מן העולם אלא ההכרחי וכמו שכתבתי

והנה כמו שהתבונן על זה הדבר גורם קניית הפרישות כך סכלותו מפסיד אותו וההתמדה בין השרים ואנשי הגדולות הרודפים אחר הכבוד ומרבים ההבל כי בראותו את היקר ההוא והגדולה היא אי אפשר שלא תתעורר תאוותו בו לחמוד אותם ואפילו לא יניח את יצרו שינצה אותו על כל פנים מידי מלחמה לא ימלט והנה הוא בסכנה וכענין זה אמר שלמה (קהלת ז) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה ויקר מן הכל הוא ההתבודדות כי כמו שמסיר מעיניו עיני העולם כן מעביר חמדתם מלבו וכבר הזכיר דוד המלך עליו השלום בשבח ההתבודדות ואמר (תהלים נה) מי יתן לי אבר כיונה וגו' הנה ארחיק נדוד אלין במדבר סלה והנביאים אליהו ואלישע מצאנו היותם מיוחדים מקומם אל ההרים מפני התבודדותם והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלימות הפרישות למען אשר לא יביאום הבלי חביריהם לההביל גם הם כמותם וממה שצריך ליוהר בקניית הפרישות הוא שלא ירצה האדם לדלג ולקפוץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד כי זה ודאי לא יעלה בידו אלא יהיה פורש והולך מעט מעט היום יקנה קצת ממנו ומחר יוסיף עליו מעט יותר עד שיתרגל בו לגמרי כי ישוב לו כמו טבע ממש

פרק טז – בביאור מדת הטהרה

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד שאמר (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלקים ועינינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה ולא על צד החטא והתאוה וזה אפילו במעשים הגופניים

- מאיר המסילה -

¹⁷⁰ עי' שפתי חיים (מידות ועבודת ה' ח"א קג): בשם הסבא מקלם, אמת הוא סכין חדה שחותכת את הרצונות כלומר כל רצונות האדם בנויים על שקר ואשליות ללא טעם וערך אמיתי ואמת היא הסכין שחותכת רצונו אלו וזאת ע"י ההתבוננות מה הם הערכים האמיתיים.

מסילת ישרים

והחומר יים שאפילו אחרי התנהגו בפרישות דהיינו שלא יקח מן העולם אלא ההכרחי עדיין יצטרך לטהר לבבו ומחשבתו שגם באותו המעט אשר הוא לוקח לא יכון אל ההנאה והתאוה כלל אלא תהיה כונתו אל הטוב היוצא מן המעשה ההוא על צד החכמה והעבודה וכענין שאמרו ברבי אליעזר (נדרים כ) שהיה מגלה טפה ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד שלא היה נהנה כלל ולא היה עושה המעשה ההוא אלא מפני המצוה והעבודה ועל דרך זה אמר שלמה (משלי ג) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך ואמנם צריך שתדע שכמו ששייך טהרת המחשבה במעשים הגופניים אשר הם מצד עצמם קרובים ליצר לשיתרחקו ממנו ולא יהיו משלו בן שייך טהרת המחשבה במעשים הטובים הקרובים לבורא יתברך שמו לשלא יתרחקו ממנו ולא יהיו משל היצר והוא ענין שלא לשמה¹⁷¹ המוזכר בדברי רבותינו ז"ל פעמים רבות

- מאיר המסילה -

¹⁷¹ עי' אור יחזקאל (אלול רעא): תורה שלא לשמה כוונתו לקבל שכר, אבל לכל הפחות עבודתנו נעשית לשם עבדות ואילו כאשר חסר לו עבודה לשם עבדות אין זה אף בגדר עבודה שלא לשמה. אולי צריך להיות במקום הערה. **Error! Bookmark not defined.**